

8° Theol. 7413

416 224 113 000 13

DOCTRINAE CHRISTIANAE COMPENDIUM

GYMNASIIS ATQVE SCHOLIS
SCRIPTUM

AUCTORE

D. GEORG. FRIDERICO SEILER
SEREN. MARGGRAV. BRAND. ONOLD. CULMB.
A CONSILIIS INTIMIS IN REB. ECCLES. PROF.
THEOL. P. O. IN ACADEMIA FRIDERICO.
ALEXANDRINA.

ERLANGAE
APUD WOLFGANGUM WALTHERUM
MDCCLXXIV.

VIRIS

GENEROSISSIMIS, PERILLVSTRIBVS,
EXCELLENTISSIMIS,

MERITORUMQUE IN UNIVERSAM REM-
PUBLICAM GLORIA FULGENTISSIMIS

SERENISSIMI PRINCIPIS BRANDEN-
BURGICI STATUS ADMINISTRIS ET
CONSILIARIIS INTIMIS

GUILLIELMO
FRIDERICO
DE BENCKENDORF.

FRIDER. HENRICO
DE WECHMAR.

CAROL. FRID.
REINHARDTO
DE GEMMINGEN.

**IOH. GEO. FRIDER.
DE KNEBEL,
IACOBO CAROLO
SCHEGK.**

**DOMINIS MAECENATIBUSQUE
SVIS GRATIOSISSIMIS**

**ET DEMISSA MENTIS PIETATE
COLENDIS.**

De libello hoc Nominibus VESTRIS Generosissimis inscribendo numquam profecto cogitassem, nisi iustum esse et aequum censuissem publice tradere VOBIS id quod VESTRAE imprimis originem debet auctoritati, qua commotus ad opusculum hoc conscribendum animum appuli. Cum enim Viri ii et munerum dignitate et meritorum praestantia excellentissimi, quibus cum vniuersae rei scholasticae in terris Onoldinis, tum Gymnasii imprimis Carolo-Alexandrini, quod Onoldi floret, cura a Serenissimo ALEXANDRO, quem Deus amet, tradita est, Generosissimus Baro de LYNKER, SCHMIDELIVS, LOESCHIVS, VTZIVS, Viri Illustres et RABIVS Summe Reuerendus pro ea, quam in dirigendis iuuentutis scholasticae studiis et in exornando Gymnasio sibi commisso adhibent cura et sapientia, solliciti essent

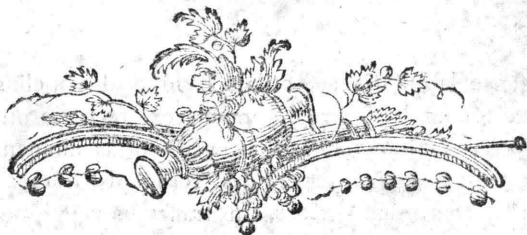
de doctrinae christianae compendio, gymna-
siorum et scholarum inferiorum vñibus ac-
commodato, atque a VOBIS peterent, vt
mihi nouum aliquem huius generis libel-
lum conscribendi munus imponeretur: vos
inter tot ac tanta, quae quotidie vos oc-
cupatos tenent, negotia non dedignati
estis, ad rem hanc, quae aliis forte, lon-
ge infra dignitatis VESTRAE fastigium posi-
tis, levis et contemnenda visa fuisset,
animum advertere atque singulari manda-
to hanc mihi spartam tradere, vt Theo-
logiae compendium exararem, quod vñ-
bus iuuenum tum eorum, qui sanctiori
disciplinae se consecrarent, tum aliorum,
qui aliud vitae genus sequendum sibi ex-
istimarent, in curriculo scholastico esset
accommodatum. Cuius rei difficultas cum
tanta primum visa mihi esset, vt dubita-
rem, annon modestius et consultius esset,
deprecari huiusmodi laboris grauitatem,
vicit

vicit tamen apud me obsequium VOBIS,
VIRI SUMMI! debitum, non quod eam de
me spem concepissem, fore, vt VESTRAE
et Scholarum Illustrum expectationi
satisfaciam, cum Viris tanta eruditione et
sapientia praeditis nihil possit omnino pla-
cere, nisi perfectum ingenio et absolutum,
sed quod censerem, VESTRAM voluntatem
non solum meae anteponi debere, sed nu-
tum etiam esse aliquem Dei benignissimi,
qui libellis meis qualibuscunque adhuc in
iuuentutis vsum editis, adeo benecupiit,
vt et in hoc labore suscipiendo eius auxi-
lium mihi non esse defuturum considerem.
Vos quidem, MAECENATES SUMMI, et in
hac re, sicut in rebus gerendis omnibus,
documentum edidistis luculentissimum, sa-
lutem patriae adeo Vobis curae cordique
esse, vt quidquid ad eam promouendam
vim aliquam habere possit, sit VOBIS
commendatissimum. Si vera in Deum

pietas, si iustitia et aequitas, si p̄cis studium firmissima sunt fundamenta, quibus publica salus nititur; spero fore, vt et ex hoc opusculo meo qualicūque vtilitas aliqua ad rempublicam redundet, cuius spes est pubes scholastica. Deus, ad cuius gloriam haec omnia spectant, VIRI SUMMI! quam diutissime saluos atque incolumes vos seruet, PRINCIPI, NOSTRO, SERENISSIMO, patriae vniuersae, bonis omnibus mihiq̄e denique, qui quanta Vestra in me sint beneficia, verbis exprimere non possum, sed gratissima mente semper recolam, assiduis piisque votis fausta quaevis Vobis adprecaturus. Scripsi in Academia Friderico - Alexandrina, nono Calend. Maii c1o1o cclxxiv.

VIRIS

VIRIS
CLARISSIMIS, DOCTISSIMIS ET DE
REPUBLICA
OPTIME MERENTIBUS,
QUI BONAS LITTERAS IN GYMNASIIS
SCHOLISQUE DOCENT

S. D. P.

AUCTOR.

Cum vestris atque iuuentutis curae
vestrae a Deo traditae, commo-
dis hoc, qualecunque sit opuscu-
lum, scriptum et dicat^{ur} itifit: ad Vos potissi-
mum me conuertam, de eius ratione et vfu
pauca praefaturus. Etsi haud ignoro, sanctio-
res doctrinas iuuentuti scholasticae non eum
in finem tradi, vt latinae linguae facultatem
aliquam sibi comparandi nanciscatur oportuni-
tatem, cum facultas illa ex antiquis probatis-
simae

fimae latinitatis auctoribus haud paullo melius
 et rectius peti possit, quam ex recentiorum
 libris: multae tamen sunt, nec nullius momen-
 ti rationes, ob quas Viris rei scholasticae pe-
 ritis consultius videtur, in tradendis religionis
 christianae elementis compendio seu breuiario
 vti latine scripto. Tantum apud me valuerunt
 hae rationes, quae neminem fere fugiunt,
 quasque eam ipsam ob causam singulas hic
 enumerare nihil attinet, vt in exarando li-
 bello hoc, iuuentuti scholasticae destinato, la-
 tinam linguam adhibendam esse censuerim.
 Ne autem legendi et intelligendi difficultas, ac
 pene dixerim, molestia, quam argumenti, de
 quo eiusmodi libelli agunt, grauitas et subli-
 mitas publi scholasticae sua sponte adferre so-
 let, fryli obscuritate augetur, dicendi gene-
 re vsus sum, quantum potui, populari et ca-
 ptui aetatis illius, cui hunc libellum scripsi,
 accommodato, singulasque doctrinas breui pau-
 corum verborum circumscripsi ambitu, vt et
 intelligendi et intellecta retinendi difficultatem
 minuerem. Cum vero omnia religionis no-
 strae dogmata pendunt a recto oraculorum,
 quibus originem suam debent, diuinorum in-
 tellectu; vt hac in re, omnium profecto gra-
 uissima, iuuenes adiuuarem, qui fontes verita-
 tis salutaris ipsos per aetatis studiorumque ra-
 tionem adire non possunt, vel, si cum maxi-
 me elementa graecae hebraeaeque linguae per-
 cepta

cepta tenent, eam tamen vtriusque linguae non sunt assequuti facultatem, ut ultra vulgaria lexica sapere et loca scripturarum rite explicare possint, loca, quibus usus sum, palmaria typis describenda curavi integra, et licet in iis latine reddendis purissimum illum elegantissimumque bibliorum interpretem, Seb. Castellionem, saepe sim sequutus, eum tamen adhibui modum, ut quoties necessitas postulasset, mutarem verba singula, ad fontium veritatem emendarem, hebraismos, quantum fieri potuit, bene latine exprimerem, complura ipse verterem. Nam habet Castellio id, ut loca difficultate aliqua laborantia ad verbum vertat. Quia vero ne sic quidem verus oraculorum diuinorum sensus in ea, quae interpretis propria est, breuitate paucis verbis semper exprimi et declarari poterat, non raro interpretationi ipsi illustrandi causa verba quaedam inferui, notulasque subinde adpersi, quibus opus esse mihi videbatur.

Verum enim vero iuueniles animi non modo veritatis salutaris notitia sunt imbuendi, sed et aduersus errorum insidias praemuniendi: quod quidem duplici ratione fieri potest, nimirum falsas contra sentientium opiniones explicatas data opera refutando, vel iis tacite quasi occurrendo, cum singulas doctrinas firmis idoneisque munitus argumentis, quae erroribus contrariis adi-

tum

tum praecludant, vel certe difficilem reddant. Equidem hanc, non illam, rationem sequendam mihi putavi. Nam subtilis et plena opinionum falsarum refutatio, neque compendii scholastici breuitati, neque ingenii puerilis imbecillitati conuenire mihi videtur. Itaque fatis habui religionis christianae in maximi momenti capitibus(*) consensum cum veritatibus, e naturae contemplatione haustis, subinde declarasse, reliquis doctorum prudentiae et arbitrio relictis.

Vniuersae religionis, consentientibus omnium, qui verum vident, iudiciis, is est finis, ut hominum animi ope eius emendentur et idoneis argumentis ad virtutis studium et ad gloriam Dei illustrandam impellantur: quem ad finem, in sanctiori doctrina tradenda, nisi omnia dirigantur, vereor, ne omnis labor irritus sit atque inanis. Est enim profecto vitae, non scholae discenda religio; itaque non dubitavi, compendio huic scholastico breues inferere meditationes, quibus legendis in iuuenum animis sensus pii et honesti gigni et ali possint: quod meum consilium, licet a vulgari consuetudine alienum, omnibus tamen probatum iri confido, qui, quanta vis sit verae pietatis ad vniuersae vitae felicitatem, non ignorant, et iuuenes, suae disciplinae traditos, non solum doctiores, sed et meliores dimmittere capiunt.

Si

(*) e. c. de S. Trinitate, de permissione mali, de s. coena.

Si qui sunt, qui sibi persuadeant, in tradendis theologiae elementis initium semper capiendum esse ab argumentis religionis christianae veritatem demonstrantibus, ii, quid scholis inferioribus conueniat, satis perpendere non videntur. Qui publicae disciplinae traduntur iuuenes, eam ex domoestica disciplina adferant mentem, ut religionem christianam, quam cum lacte quasi materno imbiberunt, veram esse persuasi sint, atque in ea re simpliciter fidem habeant doctoribus et scripturis s. quae ipsis a teneris vnguiculis tanquam diuinae commendatae fuere. Nondum excruciantur dubiis istis, quae adultioribus et doctoribus subinde oboriuntur. Hanc ob causam satius putavi, argumenta diuinam religionis reuelatae originem demonstrantia ad secundam libelli huius lectionem differri, quo iuuenes et maiorem linguae latinae facultatem et ingenium parti huic posteriori legendae adferant maturius. Si qui tamen de hac re aliter sentiant, nec quidquam prius antiquiusque sibi esse debere existiment, quam ut tironibus de religionis reuelatae veritate idoneis argumentis persuadeatur, ii me non habebunt valde repugnantem, poteruntque, si placet, uti iis, quae in *brevi historia religionis reuelatae* CAP. XLII. XLIV. et LVII. a me sunt allata.

De optima libello hoc utendi ratione, non est, quod multis agam. Cum enim usus ipse optimus sit iuuentutis instituendae magister:
Gymna-

Gymnasiorum scholarumque doctores, quid hac in re fieri conueniat, experientia edocti facile videre possunt ac solent. Neque hac de re vniuerse praecipi potest, cum non sit eadem omnium scholarum ratio ac constitutio. Hoc tamen omnibus fere scholis inferioribus commune est, vt doctrina sanctior vel duabus tribusque, in quas distributae sunt, classibus separatim, vel omnibus omnium ordinum discipulis in commune auditorium conuocatis, vna tradatur. Igitur, qui *primum* tractant hunc libellum id modo curent, vt singularium thesium verba probe intelligant vnumque alterumue scripturae s. locum, a doctore explicatum, memoriae infigant atque omiſſis iis, quae signo *crucis* notata sunt, omnibus, eas, quae maxime ipsis conuenire existimantur, theses et meditationes explicent. Deinde si *iterum* tractetur hic libellus, poterunt ea addi, quae in prima lectione omiſſa fuerant, si non omnia, quod forte per discipulorum imbecillitatem fieri non poterit, tamen plurima, adiunctis s. scripturae dictis et meditationibus ad pietatem excitandam scriptis. Denique si *tertia* vice tractetur, poterunt singula quaeque, quae continet hic libellus, praelegi, pro cuiusque scholae instituto explicari et quantum fieri potest, ad sensus pietatis excitandos et confirmandos animos adiuuari.

Praeter haec in tradenda a magistris scholarum theologia tria adhuc vtiliter obseruari posse

posse cenfeo. Primum, ut iuvenes, quam primum aliquam graecae hebraicaeue linguae facultatem sunt adepti, in dictis S. S. quae probantia vocamus, fontes ipsos adire iubeantur. Deinde ut lecta atque pertractata aliqua huius libelli particula magister singulos interrogando discipulos, crebris quaestionibus lucem aliquam affundat religionis veritatibus easque bene explicatas iuuenum animis penitus infigat. Dici enim vix potest, quanta sit talis examinis vis et ad acuenda ingenia, et ad doctrinas sanctiores illustrandas animisque inprimendas. Tertium denique, quod in iuventute scholastica, hoc in litterarum sanctarum genere instituenda, utile futurum putem, praelectio est quaedam publica libri sermone vernaculo conscribendi, cuius formam animo conceptam habeo hanc, ut loca nimirum doctrinae christianae singula populari dicendi genere, quod quidem ad oratoriam sublimitatem et grauitatem non affurgat, at perspicuum sit et, quantum fieri potest, elegans, breuiter proponantur et explicentur: cuius libri praelectio, ab ipsis discipulis viua et distincta voce instituenda, possit vel singulis doctrinae locis, secundum compendium scholasticum penitus absolutis, adiungi, vel per alias occasiones cum fructu vsurpari ad intelligendi et repetendi facilitatem. Hac enim ratione spero fore, ut non modo discendi molestia tollatur, certe imminuatur, sed etiam ea, quae ex compendio latino

non

non satis perceperint iuuenes, ope libelli, vernaculo sermone conscripti, accuratius intelligantur et commodius repetantur; vt denique ii, qui ecclesiae se dedicarint, mature praeparantur ad doctrinas sanctas populariter proponendas et enarrandas. Vt autem vulgaribus parentum de multitudine librorum scholasticorum querelis occurratur, aere communi, in classe quavis collecto, pauca tantum libri huius exempla paranda esse existimaverim, quibus iuuentus deinde vti possit, vno alteroue discipulorum praelegente, reliquis auscultantibus. Quid de tali libello, cuius usus mihi quidem non videtur contemnendus, viri rei scholasticae periti iudicent, scire cupio. Ceterum vt summum Numen, cuius gloria non alia ratione melius promouetur, quam imbuendis rerum diuinarum cognitione et sensu iuniorum animis, huic opusculo meo omnibusque, qui eo, vel ad docendum, vel ad discendum, vtentur, faveat, toto animo precor. Scripsi in Academia Frederico - Alexandrina, nono calendarum Maii 1806 cclxxiv.

DOCTRINAE CHRISTIANAE

CAP. I.

DE DEO.

Thef. I. Deum esse, hoc quidem hanc rerum vniuersitatem curatius consideranti ad intelligendum difficile esse non potest. Homines, quotquot cognoscimus, omnes nascuntur; unde rite colligimus et primos homines, ab alia quadam causa, originem duxisse. Terra, vita carens et intellectu, se ipsam condere non potuit, nec potuerunt sese ipsa efficere corpora coelestia, terrae similia; ergo ab alio ente, eoque intelligentia praedito, totam hanc rerum vniuersitatem conditam, huncque in ordinem et nexum, admodum sapienter constitutum, redactam esse recte censemus. Atqui hoc ens, quod
A vni-

2 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

vniuersum hunc mundum, homines, animalia, resque reliquas omnes formauit, Deus est.

ROM. I, 20. Inuisibilis enim, quae Dei natura sit, eiusque aeterna potentia atque diuinitas, considerandis rebus creatis, intelligitur, ita vt homines gentiles excusationem habeant nullam.

ACT. XVII, 24. 25. Deus qui fecit mundum, et quae continentur in eo, coeli et terrae dominus est — omnibusque vitam dat et halitum et reliqua omnia. EBR. XI, 3.

(†) Variis insignitur Deus in scriptura f. nominibus: אֵל *El*, אֱלֹהִי *Eloa*, אֱלֹהִים *Elohim*, עֶלְיוֹן *Elion*, אֲדֹנָי *Adon*, אֲדֹנָי *Adonai*, Θεός, *theos*: sed nomen eius proprium, quod nulli praeter Deum competit, est *Iehouah*. IES. XLII, 8.

(†) Thes. II. *Argumenta omnia quibus religionis christianae veritas euincitur, probant et hoc, Deum esse. Ex prophetarum enim vaticiniis, quibus euentus accurate respondit, intelligitur, Deum esse, qui res mundanas humanique generis mutationes ita constituerit, vt quae praedicta sint, euenirent. Christi atque legatorum eius miracula, eiusdemque e morte resurrectio*

rectio confirmant, eum vere fuisse, quem se esse diceret; summi Dei filium. Mirabilis doctrinae euangelicae efficacia, qua, quod multa ante saecula praedictum erat, idolorum cultus maximam partem est extirpatus, qua hominum innumerabilium mentes emendatae, viribus novis ad omne virtutis genus sequendum largiter instructae, spe, solatio, suavissimaque animi tranquillitate impletae sunt, probat luculentissime, religionem nostram esse veram, et, quod ex eo consequitur, esse Deum, qui per eius doctrinas vim suam omnipotentem exserat.

Obs. Sic olim hominum gentilium multi miraculis apostolorum et reliquorum ecclesiae doctorum conuicti sunt, eum, cuius cultum illi stabilire conabantur, Deum esse verum.

MEDITATIO.

Quis adeo animo cocutiat, ut te o Deus omnipotens! in tuis operibus praesentem non conspiciat? quis adeo omnis sensus expers, ut te tuamque vim non sentiat animo? omnes, quotquot continentur in mundo, res caducae sunt, mutationibus multis obnoxiae; oriuntur, fenescunt, pereunt. Tu omnium rerum fons et principium omnibus largiris naturam atque

4 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

vim; constituis, quem occupent, locum, quem ordinem, quod tempus. Tu solem mirifice splendentem, tu lunam condidisti stellasque innumeras; tu terram ornaſti frugibus, profunda ieciſti maris fundamenta, fluminum curſus deſcripſiſti, animalium corpora mirifica ſtructura, hominum mentes multis atque praeclaris ornaſti perfectionibus. O quam magna ſunt opera tua! quam admirabilia! Laudamus te, adoramus te atque demiffa mente gratias ſemper agentes in tui nominis gloriam pium praestabimus tibi obſequium!

Theſ. III. *Attributa diuina ſunt proprietates eae, quae Deo neceſſario inſunt.*

Theſ. IV. *Attributorum diu. genus triplex eſt: Sunt nimirum*

1. *Negatiua*, quibus imperfectiones a Deo remouentur; ſic exempli cauſa in Deum *mutationem* cadere, merito negatur. *Positiua*, quibus perfectiones Deo tribuuntur; e. c. ſapientia, iuſtitia.

2. *Operatiua*, quorum in rebus creatis vis et operatio cernitur; e. g. omnipotentia. *Quiſcentia*, quorum minus, e. c. aeternitas.

3. *Mo-*

3. *Moralia*, quorum vinculum cum voluntate Dei necessarium est; e.g. bonitas, iustitia. *Naturalia*, quorum minus; e.g. omnipraesentia.

Thef. V. *Deus est immutabilis, h. e. ab omni variatione alienus. Hanc entis infiniti perfectionem ut rite cognoscamus, probe consideranda sunt singula momenta sequentia:*

1. Naturam Dei aliam esse non posse.

MAL. III, 6. Ego Iehouah mutabilis non sum.

IES. XLIII, 13. Ego Iehouah ex omni aeuo sum idem.

2. Voluntatem eius non mutari; quia intellectus sui cogitationes eadem semper sunt.

3. Nec loci mutationem in Dei naturam cadere; quia semper vbique est, quod probatur in sequentibus.

Thef. VI. *Deus est aeternus, h. e. existentia eius nec initium habet, nec finem.*

Prob. 1. Quia se ipsum gignere et procreare non potuit, nec rationem, cur existat, habet in alio.

6 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

2. PS. CII, 25-28. Tu olim terram fundasti, manuum tuarum opus sunt coeli. Illi peribunt, *tu permanebis — tu semper es idem, et anni tui finem non habebunt.*

3. I. TIM. I, 17. Regi saeculorum (auctori et domino omnium rerum creatarum in tempore existentium) *immortali*, inuisibili, cuique soli summa competit sapientia, Deo sit honor et gloria in saecula saeculorum, Amen.

MEDITATIO.

In te potissimum ponam fiduciam meam, o Deus aeterne, immutabilis! ceterae enim res praeter te omnes in horas mutantur, nec securum spei nostrae praebent fundamentum. Tu perennis salutis nostrae fons es atque principium. Rogo te, Pater coelestis! animum meum velis ita componere, ut in ea feratur, quorum natura est immutabilis atque aeterna, res autem caducas et corruptibiles, non plaris, quam par sit, faciat. Fac, ut id inprimis menti meae haereat alte infixum, me mortalem quidem esse genitum, at praeditum anima mori nescia, cuius salutis aeternae mature ac diligenter prospicere summa sit sapientia.

Thef. VII. *Deus est ens simplex: omni caret compositione.*

Nam

Nam si compositus esset, mutationi foret obnoxius. Mutationem in deum cadere nullam probauimus Thef. V.

Thef. VIII. *Deus est spiritus : h. e. ens simplex intellectu et voluntate praeditum. Hoc patet ex eo :*

1. quod nos voluntate et intellectu praeditos condidit.
2. patet ex rerum creatarum omnium natura et dispositione admirabili.
3. probatur singulis fere paginis scripturae f. Nota tamen loca:

PSAL. XCIV, 9. 10. Qui aurem plantauit, numne ille non audiat? oculum qui formauit, nonne et ipse videat? qui gentes erudit, qui homines scientiam docet, ille eosdem non redarguat?

ROM. XI, 33. 34. O quantam copiosae sapientiae intelligentiaeque profunditatem! quam penitus recondita sunt eius decreta! Quis mentem cognouit domini? Quisnam ei fuit a consiliis?

MEDITATIO.

Conditor et Pater omnium spirituum! qui naturis cunctis intelligentia praeditis cogitandi vim largiris et liberae voluntatis! Gratias agimus

8 DOTRINAE CHRISTIANAE CAP.I.

mus tibi, quod et nos praeditos esse voluisti anima, quae intellectu et libertate exornata, tui sit similis. Da nobis et eam piae erga te mentis affectionem, ut cultum tibi praestantes debitum, sicuti filius tuus praecepit, *animo bene composito, ipso spiritu ueraque mentis integritate te adoremus* *).

Thef. IX. *Deus est spiritus independens.*

1. A nullo alio id habet, ut *existat*. IES. XLI, 4. Ego Iehouah sum primus, ego ultimus, semperque idem.

2. Nulli est *subiectus*. Ipse enim omnia reliqua creauit, omnibusque imperat.

PSAL. CXV, 3. In coelis Deus noster est, quaecunque vult, efficit.

PSAL. CXXXV, 6. Omnia quae vult, Iehouah peragit in coelis, in terra, in mari locisque profundissimis.

MEDITATIO.

Quando, quae tua fit a nullo pendens vis et summa maiestas, pie cogito, animo demisso te veneror, o alme conditor et imperator omnium! recipe et me subditum tuum, a te vno maxime pendentem, tuae voluntati se pia mente subiicientem, te tuumque nomen, (te opi-

*) IOH. IV, 24.

opitulante) per omnem vitam sincero virtutis studio glorificaturum.

Thef. X. *Deus est inuisibilis; h. e. eius essentia et natura a nemine sensibus percipi potest.*

1. Quia est spiritus.

2. Quia est vbique.

3. I.TIM. I, 17. Regi saeculorum etc. p. 6.

I.TIM. VI, 16. Deus, qui solus est immutabilis, qui in lumine habitat, ad quod accessus non datur, quem hominum nec vidit ullus, nec potest videre: illi fit honor et gloria sempiterna.

Thef. XI. *Deus est omnipraesens, hoc est, vbique vi diuina immediate operatur.*

Nam

1. Deus res creatas omnes conseruat; ergo vbique operatur.

2. IER. XXIII, 23. Numne Deus ego sum, inquit Iehouah, qui propinquus modo (homini) sit, sumne et idem in remotis regionibus? Quisnam est, qui ita occultare se possit, vt illum non videam? inquit Iehouah, nonne coelum et terram impleo? (vi mea immediate adsum vbique et operor).

10 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

PS. CXXXIX, 7. Quo abeam, vt spiritus tuus (visque omnipotens) me non inueniat? Quo fugiam, vt tu mihi non praefens sis? Si coelum ascendero, ibi tu es; si in orco cubare (atque lecto me quasi contegere) velim, ibi tu quoque es. Si alis aurorae auflugero ad maris extremitatem, tamen et ibidem manus tua me tenebit, dextraque comprehendet.

ACTOR. XVII, 27. 28. Non procul (Deus) ab vnoquoque nostrum est, siquidem in eo viuimus, mouemur et existimus.

MEDITATIO.

Si nullus locus tam est abditus, vbi te possim latere o Deus! quam vanus sim, vel potius quam stultus, si remotus ab hominum oculis peccatum ausim committere, cuius patrandi licentia ne quidem coram hominibus honestis vsurus sim. Tu vbicumque locorum circumdas me, tu me persequeris: tuam verebor praesentiam, magis quam hominum. Sic te habebam rectorem vitae meae et omnis fortunae protectorem fortissimum. Nihil vnquam timebo, tu mecum es!

Thef. XII. *Deus est omnipotens, omnia facere potest, quae a natura sapienti fieri possunt.*

1. Quia res creatae omnes eius imperio subiectae sunt.

2. PS.

2. PS. CXV, 3. Deus noster in coelis est, omnia quae vult, efficit.

IER. XXXIII, 17. Nihil tam mirabile est, vt tu non facere possis.

LVC. I, 37 Nihil est, quod Deo fit impossibile.

MEDITATIO.

Quis te non reuereatur? o Deus omnipotens! Quis infinitam tuam vim et potentiam non extimescat? Coelum et terram, solem, lunam, stellasque innumerabiles, *verbo*, hoc est, *voluntatis tuae* nutu et efficacia creasti; vi tua omnibus locis praesenti et in omnibus operanti res creatas conseruas et regis. Loqueris, et fit; iubes, et existit. Omnia subiecta sunt pedibus tuis. Subiectae sint et mentes nostrae regimini tuo, o rex potentissime! vt te timeant; vt legibus tuis libenter obtemperent; vt in te suam collocent spem et fiduciam. Tu enim in omnibus vitae casibus calamitatibusque promptum nobis ferre potes auxilium; tua vi tuisque stipati praefidiis, nulum extimescemus periculum et ne mortem quidem pauebimus.

Thef. XIII. *Deus est omniscius, hoc est, omnia cognoscit, quae sunt, fuerunt, futura sunt et fieri possunt, accuratissime.*

12 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

1. Nam qui valet efficere omnia, omnia cognoscat necesse est.

2. IOB. XLII, 2. Noui te, o Deus mi, cuncta facere posse, et nullam esse cogitationem, quae te lateat.

PS. XCIV, II. Iehouah scit cogitationes hominum.

PS. CXLVII, 5. Cogitationes Dei sunt innumerabiles (infinite).

PS. CXXXIX, 2. 3. 4. Tu perscrutaris me, o Iehouah! et cognoscis me. Tu nosti quando surgam, quando fedeam; intelligis cogitationes meas e longinquo. Tu comprehendis et nosti viam meam et meum accubitus, omnes actiones meas habes exploratas, nullum est verbum lingua mea prolatum, quod Iehouae ignotum sit.

I. IOH. III, 20. Si mens nostra nos condemnat, Deus mentem maior est, atque scit omnia.

MEDITATIO.

Si quis haberet cognititas omnium hominum familias singulorumque vitae genus, nomina et officia; vel si omnia litterarum genera didicisset omnesque calleret gentium linguas, quanto plausu quantaque admiratione plurimum illum essent excepturi? Sed enim quam esset exigua eiusmodi rerum multarum notitia, si
com-

compararetur omniscientiae Dei, qui omnium quotquot vnquam fuerunt, sunt et futuri sunt, hominum non modo genus, natales, nomina et officia, sed et sermones, mentis cogitationes motusque omnes, qui rerum cunctarum, quae sunt et quae fieri possunt, formas, naturas, mutationesque ratione distinctissima habet perspectas. Quis hanc tantam tamque mirificam omnium rerum scientiam non admiretur, non mente veneretur demissa! O Deus! qui non solum actiones, sed et animi mei consilia vides atque intelligis, fac vt nunquam non memor sim, me testem habere te omnium cogitationum mearum atque verborum; vt nihil loquar, quod a te nolim audiri; vt tuo auxilio adiutus omnibus viribus enitar, mentem seruare scelere puram; ne tibi displiceam, tuoque amore reddar indignus.

(†) Thef. XIV. *Cognoscit Deus omnia,*

1. sine sensatione et imaginibus.
2. sine successione et ratiocinio.
3. distinctissime certissimeque.
4. simul.
5. ab aeterno.

Nam est spiritus purissimus, est omnipraesens, est immutabilis et aeternus.

Thef. XV. *Deus res futuras praescit quam certissime.*

I. Quia

14 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

1. Quia cognoscit omnia et est immutabilis.

2. Patet etiam ex eo, quod, quae a vatibus diu. praedicta essent, cuncta euenerint.

3. IES. XLII, 9. Res nouas (futuras) indico, easque antequam progerminent notas facio vobis.

ACT. XV, 18. Ab aeterno perspecta habuit Deus opera sua.

Thef. XVI. *Deus est sapientia summa praeditus, h. e. ad optimos fines consequendos media eligit conuenientissima.*

Hoc patet

1. ex rerum naturalium ordine et nexu sapientissime constituto.

2. ex eo, quod omnium rerum causas et effectus optime intelligit. Est enim omniscius.

3. PS. CIV, 24. O quam multa sunt opera tua! cuncta sapienter fecisti: terra est plena rerum tuarum.

IER. X, 12. Fecit (Iehouah) terram sua vi, formauit orbem sapientia, coelos expandit intelligentia sua.

ROM. XI, 33. vid. p. 7.

I. TIM. I, 17. vid. p. 6.

MEDITATIO.

Sapientiam tuam, o Deus! in omnibus manuum tuarum operibus conspicuam, latentem in terrae frugibus atque in mirabili arborum, florum, animaliumque structura, ex sole stellisque, ut ita dicam, exsplendescentem, animo attento considerare, scrutari, venerari, hic mihi fit vitae meae labor dulcissimus, haec requies, hoc ornamentum otii mei. Largiaris modo seruo tuo sapientiam veram summamque, ut non modo fiam eruditior, sed pius in te tuique obsequentissimus. Sic spes mea in te posita, profecto me nunquam fallit. Tu quid utile mihi sit et necesse, optime intelligis; tu vitae meae casus et mutationes ab aeterno praeuidisti omnes; tibi nota sunt remedia, quibus opus est, ut saluti meae prospiciatur. Tibi si gratus sim, omnia cedent ex voto, et si non semper ex voto animi mei, quid optimum sit non intelligentis, certe ad aeternam meam salutem tuamque gloriam.

Thef. XVII. *Deus ab omni est imperfectione remotus, et quidem*

1. *bonus*, in omni sua natura, ἀγαθός,
MARC. X, 18. τέλειος.

2. *verus*, quod ad intellectum attinet, omnes eius cogitationes veritati et rerum naturae consentiunt. PSAL.

CXIX,

16 DOTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

CXIX, 160. Alienus ideoque est ab omni errore etc.

3. *sanctus*, omne peccatum auersatur, omne bonum vult et promouet.

Patet hoc

a. ex eo, quem constituit, rerum nexu.

b. LEVIT. XI, 44. Debetis enim, quemadmodum ego Iehouah Deus vester sanctus sum, vos quoque sanctitati studere, sanctique esse.

PS. V, 5. Non enim is Deus es, cui placeat malum, cuius familiares mali sint. Coram te consistere non licet vanis iactatoribus; odisti maleficos omnes.

MEDITATIO.

Nulla natura, praeter diuinam, ab omni imperfectionis labe immunis est. Deus solus est bonus, remotus ab erroris periculo omni-que numero absolutus. Nihilominus Deus ille sanctissimus me, hominem, peccato contaminatum, dignatus est suo consortio suoque amore. Quid magis mihi optandum est votisque piis efflagitandum, quam vt corpore pariter ac mente purus sim Deoque efficiar similis. Veni sancte Spiritus! purga hanc animam, Deo dicatam, vt omne auersans peccatum, verum semper videat, errorem euitet, non amet nisi quod bonum, non velit nisi quod Deo gratum sit.

Thef.

Thes. XVIII. *Deus amore summo et benignitate incredibili fertur in omnes res creatas, imprimis spiritus, obsequium sibi praestantes.*

Prob. 1. Intelligitur hoc ex incredibili beneficiorum copia, qua exornat homines.

2. Qui sapiens et sanctus est, non potest non amare bonos iisque benefacere.

3. **PS. XXXIIL, 5.** Iehouae benignitate orbis terrarum plenus est.

PS. CVI, 1. Celebrate Iehouam, quia benignus, quia aeternae est clementiae.

ACT. XIV, 17. Non intermisit Deus benignae naturae suae documenta edere; siquidem nobis benefaciens, de coelo pluuiam frugiferaque dedit tempora, atque cibis et laetitia nostros expleuit animos.

IOH. III, 16. Sic Deus humanum genus amauit, ut filium suum daret vnigenitum, ut quisquis in eum credat, non pereat, sed vitam obtineat sempiternam.

EXOD. XXXIV, 6. O Iehouah misericors et exorabilis, tardus ad iram, eximia ratione benignus atque fidelis; seruans benignitatem posteris usque ad mille generationes, iniquitatem condonans delictaque atque peccata.

18 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

PSAL. CIII, 13. Sicuti miseretur pater liberorum, sic Iehouah reuerentium se.

PS. CXLV, 9. Benignus Iehouah est erga omnes et in omnibus suis agendi rationibus lenitate utitur.

(†) *Obs.* Amat Deus et malos homines quatenus est in illis aliquid boni. Inde distinguitur amor Dei in *uniuersalem*, quo omnes complectitur, et in *particularem*, quo fertur studio singulari in bonos. MATTH. V, 45.

MEDITATIO.

Tota, quanta quanta est rerum creatarum *uniuersitas*, benignitatis tuae testis est o Deus clementissime! terra *mariaque* et flumina, saltus et prata referta sunt animalibus frugibusque beneuolentiae tuae donis, homini iucundissimis. Nobis sol lucet, luna splendet, bruta feruiunt, aues canunt, fontes ad sitim restinguendam aquam suppeditant, florum colores oculum, eorundem odor animum suauiter afficit; quam bona sunt, quam iucunda Iehouae opera! Benignus est Deus, aequus, misericors, ad condonandum peccata procliuus. Saturat famelicum, tristes dulci solamine erigit animos, omnium miseretur, omnium saluti ceu pater prouidet. Laudate Deum, cuius natura est in amore posita; amate Deum o pii numinis sui cultores! et eius nutui obedientes, eum submisso animo veneramini!

Thef.

Thef. XIX. *Deus est iustus, b. e. in mundo regundo sapientia semper utitur et bonitate; seu: in gubernando mundo ita versatur, ut spiritus intelligant, eum amare bonum et odio habere malum.*

PS. XI, 7. Iustus est Deus et amat iustitiam.

DEUT. XXXI, 4. Omnes Dei actiones iustae sunt; fidelis est, remotus ab omni iniquitate, iustus et aequus.

PS. XIX, 9. Mandata Iehouae aequa sunt, mentem laetificantia. Praecepta Dei pura, illuminant oculos.

PS. CXLV, 17. Iustus est Iehouah in omnibus actionibus, probus et sanctus in operibus suis.

PS. LXII, 13. Tu, o Iehouah, benignus quidem es; sed et retribuis unicuique secundum opera sua.

ROM. II, 6-8. Deus suis cuique factis digna soluet; iis, qui recte faciendo, in bono perseverantes, gloriam honoremque et immortalitatem quaerunt, vitam sempiternam; contentiosis autem iisque, qui veritati resistentes sectantur iniquitatem, poenas seueras, calamitatem et angustiam.

MEDITATIO.

Deus, qui summum bonum est, leges non potest ferre alias, nisi bonas. Sit ergo iucundum

20 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

dum mihi feruare mandata domini ac benignissimi patris mei. Iouae praecepta bona et aequa sunt, quae qui obseruat, magnum ei est praemium constitutum. ps. XIX, 13.

Nulla est bona, nec vel minima actio, quam Deus non largo remuneretur stipendio. Haec fit sententia alte mihi in mente defixa, vt animum ad bona quaeuis peragenda stimulet, vt nunquam fugiam breue laboris taedium, vt praemium industriae constitutum, numquam ex oculis dimittens, in studio bonorum operum indefesse curram et metam feliciter assequar.

Omne opus, quamlibet occultum, sistet Deus ad iudicium, tum bonum, tum malum, ECCLES. XII, 14. O Deus, iudex omnium spirituum! ne in ius mecum venito, neque secundum strenuam iustitiam tuam mecum agas, nam coram te nemo mortalium insons reperitur! Duc me in grata tibi virtutis via, vt omnia fugiam scelera atque vel maxime occulta euitem peccata; vt ne tremens aliquando et poenas extimescens, sed animo potius laeto coram iudicio tuo comparere possim.

Thef. XX. *Deus est veracissimus, a veritate in rebus gerendis nunquam aberrat.*

1. Quia est sapiens et benignus.

2. Quia, experientia teste, promissis stare solet accuratissime.

3. ps.

3. PS. XXXIII, 4. Quicquid Iehouah loquitur et efficit, rectum et bonum est.¹

PS. XXXI, 6. In manus tuas commendo spiritum atque vitam meam, tu redimes me ex omni periculo, o Deus verax atque fidelis.

2.SAM. VII, 28. Iam vero Iehouah, o Deus mi! verba tua maxime vera sunt.

1.SAM. XV, 29. Constans et verax Deus Israelis nunquam mentitur, neque similis est homini, quem, quod loquitur, poenitere possit.

EBR. VI, 18. Vt Deus mentiatur, fieri non potest.

Obs. Veracitati eius non obest, ad tempus veritatem celare. Exempl. GEN:XXII.

MEDITATIO.

Veritate sit mihi nihil umquam potius, nihil in vita prius. Deus enim veritatis amans est, oditque omne mendacium. Quodsi vel omnes verbis circumuenire possem homines, illi, cui nihil occultum est, meae tamen paterent cogitationes et animi sensa. Erubescit mendacii conuictus coram hominibus: me non pudeat coram Deo omniscio opprobrium committere? hypocritae personam induere? spiritui mendaci et hominibus prauissimis similem fieri? o Deus veracissime! largiaris mihi spiritum tuum, qui spiritus veritatis est! ne per-

mittas, vt lingua mea abutar vitio committendo; siue vt poenam timens, mendacio me purgandi consilium capiam; fac potius, vt veritati studens in omnibus vitae meae actionibus sermonibusque tui sim. similis, quo a te bona quaeuis mihi sperare liceat. Tu enim quae promissisti, omni fide soles seruare; in te tuoque auxilio fiduciam meam collocans, veritati usque ad mortem me adhaesurum spondeo atque sancte promitto.

Thef. XXI. *Deus est voluntate praeditus liberrima.*

Voluntas libera est vis eligendi bonum, secundum repraesentationes intellectus distinctas.

1. Deum bona eligere probatur ex eo, quod sapiens est. Sapientissimus enim quiuis ex bonis eligit optima.
2. Libertate autem vti in eligendo, intelligitur ex eo,
  - a. quod mundus, quem elegit, non est necessarius.
  - b. quod secundum repraesentationes intellectus distinctissimas, *libenterque* hunc, non alium elegit mundum.

Ideo-

Ideoquē multis scripturae s. locis dicitur Deus agere pro beneplacito suo (*εὐδοκία*); MATTH. XI, 26. EPH. I, 5. 2.SAM. XV, 25. PS. CXV, 3.

(†) Thef. XXII. *Voluntas diu. recte distinguitur in antecedentem et consequentem.*

1. *Antecedens* est, qua fertur in omne bonum;

IOH. III, 16. 1.TIM. II, 4. 2.PETR. III, 9. sed non omnia in hoc mundo existere possunt bona; quam ob rem Deus secundum sapientiam suam decernit efficere et permittere ea, quae in hoc rerum creatarum nexu existere possint.

2. *Voluntas consequens* est, qua Deus vult efficere atque permittere, quae vere vnquam existunt.

Thef. XXIII. *Gloria Dei interna est complexus omnium perfectionum, quibus infinita eius natura exornata est.*

EXOD. XV, 11. Quis Deorum tibi par est Iehouah, quis tibi magnifico atque sancto comparandus, o venerande, laude dignif-

24 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

dignissime, qui facere soles res adeo mirabiles!

Gloria Dei externa est honor, qui ei oritur ex rerum creatarum perfectionibus.

PSAL. CXLV, 3. 5. 6. 7. 8. Adeo magnus es o Iehouah, adeo laudabilis, vt tuae perfectiones omnem excedant mensuram. Honorem, gloriamque tuam et maiestatem praedicabo; potentiam tuam formidabilem homines laudabunt et ego canam de maximis perfectionibus tuis. Tuae eximiae bonitatis praedicabitur memoria, cantibus extollentur virtutes tuae. Facile exorabilis et misericors Iehouah est, ad iram tardus, clementia magnus.

Ad hanc gloriam externam pertinet *ius maiestaticum* et *imperium* Dei in omnes res creatas.

DEVT. X, 14. Deo sunt omnes coelorum regiones omnesque mundi plagae, ei terra et quicquid in ea est.

Thef. XXIV, Summa *Dei* felicitas continetur in eo, vt fruatur summis perfectionibus sempiternaque inde oriunda laetitia.

PSAL. XVI, 11. Apud Deum plena est gaudiorum copia, eorum ipso perennes sunt voluptates.

I. TIM. I, 17. vide pag. 6.

MEDI-

MEDITATIO,

O Deus ter optime maxime! qui in te habes reconditos omnes verae perfectionis atque Salutis fontes; qui summa, pura perpetuaque frueris felicitate, te supplex veneror atque cum omnibus spiritibus bonis in tota rerum vniuersitate te celebrantibus, laeto animo summas tuas extollo laudes. Potens et fortis, benignus, misericors, iustus, sanctus est Dominus! omnes vniuersi regiones eius gloria plenae sint! In te quaeram summum bonum et veram meam felicitatem; in te auxilium, requiem, gaudia, salutem animae meae. Si tuo mihi frui licet dulci consortio, longe praestat mea salus omnem humanam felicitatem. Ad te saepius extollam me piis precibus occultisque animi suspiriis. Sic a te nouis semper viribus exornatus, ad imaginem tuam informatus, omnibus enitar nervis intentis, vt fiam perfectus, sicuti et pater meus in coelis perfectus est.

Thef. XXV. *Vna tantummodo est natura seu substantia aeterna, quae appellatur Deus.*

DEVT. VI, 4. Audi Israel, Iehouah Deus noster, Iehouah vnus est.

IES. XLIV, 6. Ego primus idemque vltimus, praeter me Deus est nullus.

26 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

IES. XLII, 4. Ego Iehouah primus idem. que cum rebus existam vltimis, ego semper sum idem.

I. COR. VIII, 6. Nobis vnus est Deus; pater, a quo omnia, in quo et in cuius honorem nos; vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, per quem et nos existimus.

Thef. XXVI. *Haec substantia in se comprehendit tres, seu (concreta, vel) supposita tria, non extra se inuicem existentia, quibus perfectiones infinitae, numero eadem, diuerso modo competunt.*

Thef. XXVII. *Complexus perfectionum infinitarum, tribus in Deo suppositis competentium, est essentia diuina.*

Thef. XXVIII. *Suppositum, cui essentia diu. competit, est persona diuina.*

Thef. XXIX. *Iam probandum est, tria esse in deo supposita, quibus essentia diu. seu perfectiones infinitae competant.*

Thef. XXX. *Patri quidem eas competere, nemo negat. Filio autem has perfectiones inesse, ita probatur.*

I. Fi-

I. Filius est suppositum a patre diuersum;

Nam

1. filius se semper distinguit a patre.
2. Generans et generatus diuersi sunt.
3. Pater misit filium, non filius patrem.

II. Atqui cum huic filio, supposito a patre diuerso, opera diuina perfectionesque diuinae tribuantur, idemque cultu diu. afficiendus sit: sequitur, filium aequae ac patrem verum esse Deum.

A. Primum, filius expressis verbis Iehouah Deus appellatur.

1. Nam Iohannes dicitur antecedere Iehouam, Deum suum; Iohannem autem antecessisse Iesum Christum notum est. LVC. I, 16. 17. Et ille (Iohannes) conuertet, reuocabit multos Israelitas ad dominum (Iehouam) Deum suum, et ipse eum antecedit spiritu et potentia, perinde ac olim Elias, praeditus.
2. A Iohanne *Deus* appellatur. IOH. I, 1. In principio erat verbum (ὁ λόγος) et verbum erat apud Deum, et *Deus erat illud verbum.*

3. Di-

3. Dicitur summus Deus, ROM. IX, 5. quorum (Israelitarum) sunt patres (Abraham, Isaac, Iacob etc.) ex quibus Christus est, quod ad humanitatem attinet, qui *summus* est *Deus* collaudandus in omnem aeternitatem; ita fiat. Amen!
4. Iesus Christus dicitur *Deus* apprens in corpore humano. I. TIM. III, 16. Deus apparuit in corpore (ἐν σαρκί).
5. Ille qui IES. VI, 1. etc. *Iehouab* dicitur, est filius Dei, Iesus Christus, quod probatur ex loco IOH. XII, 40.

Nomen autem *Iehouab* est nomen Dei proprium, nec alii praeter Deum in scriptura s. tribuitur. IES. XLII, 8. Ego *Iehouab*, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri laudemque meam simulacris non concedam.

B. Deinde vero filio Dei opera diuina tribuuntur.

1. Mundum creauit. IOH. I, 3. omnia per eum (Filium Dei) facta sunt,
et

et absque eo rerum creatarum nulla orta est. COL. I, 16. Per eum enim (Dei Filium) condita sunt omnia, cum quae in coelis, tum quae in terra sunt, cum ea quae sub sensus cadunt, tum inaspectabilia, throni, dominatus, principatus et potestates, (hoc est, omnes angelorum ordines omniaque rerum praestantium genera) omnia et per eum, et in eius gloriam sunt condita. 1. COR. VIII, 6. vid. pag. 26. Nobis vnus Deus est etc.

2. Omnes res creatas conseruat. EBR.

I, 3. Ille (Filius Dei) est imago splendens gloriae (Dei Patris) et forma expressa naturae ipsius, atque fert cuncta per vim atque voluntatem suam efficacissimam. COL. I, 17. Is (Dei Filius) est ante omnia, atque per eum omnia subsistunt.

3. Omnia gubernat. 1. COR. XV, 27.

C. Porro eidem perfectiones tribuuntur diuinae.

I. *Omni-*

1. *Omnipotentia* atque *omnipraesentia*:
nam omnia creauit, omniaque gubernat, ideoque omnipotens et omnipraesens sit necesse est. Quod etiam patet ex IOH. X, 30. Ego et pater vnum sumus. Quae verba non de vnitate voluntatis, sed de vnitate potentiae atque adeo essentiae intelligenda esse, atque ita a Iudaeis intellecta esse, patet e sequentibus. Iam si vnitas essentiae intercedit patrem inter et filium, hic est, vbicunque pater est.

2. *Omniscientia*. Nam qui omnia sapientissime gubernat, cognoscat necesse est, et quae sunt et quae fieri possunt.

3. *Aeternitas*. Nam qui omnipotens, omniscius rerumque omnium creator est, is verus sit Deus, necesse est. Cum autem Deus sit immutabilis, sequitur, eum semper sic fuisse, vti iam est. Ex quo colligitur, Filium Dei, quia Deus est, semper idem fuisse, quod nunc est.

4. Omnes

4. Omnes perfectiones diu. COL. II, 9.
In eo (Iesu Christo) habitat tota
vis et essentia omnesque perfectio-
nes diu. naturaliter atque re vera.

(†) πλήρωμα enim denotat omne,
quod est in aliqua re, e. c. omne
quod est in terra, PSAL. XXIV, 1.
omne quod est in mari, PSAL.
XCVIII, 7.

D. Tandem et honore diu. colendus est.

1. Nam ad colendum filium Dei ae-
que ac patrem baptismo initia-
mur atque obligamur. MATTH.
XXVIII, 19. Vadite ad omnes
gentes easque euangelium edoctas
baptizate in nomen (ex mandato
atque ad colendum nomen) Patris,
Filii et Spiritus Sancti.

2. Omnes iubentur filium aequè ho-
norare ac patrem. IOH. V, 23.
Omnes filium honorent, *quemad-*
modum patrem *honorant*; qui Fi-
lium hoc honore non prosequitur,
ille honorem denegat Patri, qui
Filium misit.

3. Fi-

3. Filius *adorandus* est, sicuti pater ab hominibus atque angelis omnibusque creaturis.

PHIL. II. Deus deinde summopere eum extulit et nomine atque honore donavit summo, ut ad nomen Iesu (ad eum colendum) omnia se flectant coelestium, terrestrium atque subterraneorum genera, omnesque linguis suis confiteantur, dominum (rerum omnium) esse Iesum Christum.

EBR. I, 6. Eum (Filium Dei primogenitum) adorent omnes angeli.

Cum praeter Deum aliquid adorare et cultu diu. prosequi, sit maxime vitium, sequitur Iesum Christum, adorandum ab omnibus creaturis, esse Deum summum. Praeter Deum adorandum esse neminem, ex locis:

DEUT. VI, 13. 14. Iehouam Deum vestrum timete, eique *seruitote*.

IES. XLII, 8. vid. pag. 28.

MATTH. IV, 10. Scriptum est enim, dominum (Iehouam) Deum tuum *adorato eumque solum colito*.

4. In nomine filii benedicunt apostoli Christianis; cum autem benedictio hominibus

minibus non nisi in nomine Dei summi impertienda sit; colligitur inde, Iesum Christum esse summum Deum.

NVM. VI, 33. Israelitis bene precamini *hisce verbis*: benedicat tibi Iehouah et custodiat te; illustret te Iehouah facie sua, et sit tibi propitius; attollat Iehouah supra te faciem suam largiaturque tibi pacem; h. e. det vobis Deus largam beneficiorum omnis generis copiam.

Huius dicti argumentum solatii plenum, alia loquendi ratione religioni N. Testamenti accommodata, his verbis exprimitur 2. COR. XIII, 13. Fautor et beneuolentia domini nostri Iesu Christi, Dei (Patris) amor, et sancti Spiritus communio, vobis adsit omnibus.

Thef. XXIX. *Spiritui S. denique eadem perfectiones diu. nomina et opera tribuuntur.*

(†) I. Principio *) probandum, Spiritum S. *suppositum* esse, nec vim tantum diuinam: quod constat

A. ex omnibus locis, in quibus nomine proprio insignitus, Patri et Filio tamquam tertius adiungitur.

I. MATTH.

*) Totum hoc *primum membrum* vsque ad (F) in classibus inferioribus omittendum esse videtur.

34 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. I.

1. MATTH. XXVIII, 19. vide pag. 31.

2. 2. COR. XIII, 13. vide supra.

3. 1. PETR. I, 2. Iis, qui secundum Patris decreta atque praescita ad salutem electi, per Spiritum S. lustrati atque ad obedientiam Christo praestandam iustitiamque, eius sanguine partam, consequendam destinati sunt, pacem apprecor,

B. 1. COR. II, 10. vbi Spiritus S. dicitur, omnia scrutari, quae actio suppositi est.

C. IOH. XV. et XVI. saepius *παράκλητος* nominatur, quo nomine et Christus insignitur, 1. IOH. II, 1.

D. Quin imo *ἄλλος παράκλητος* appellatur IOH. XIV, 16. *ὅς, μαρτυρήσει.* IOH. XV, 26. *ἐλέγξει τὸν κόσμον.* IOH. XVI, 8.

E. IOH. XVI, 14. *λήφεται* — et 15. *ἀναγγελεῖ*: quae opera personae sunt.

F. Cum Spiritus S. Christo baptizato sub columbae forma superueniret, hac re non obscure indicabatur, eum esse suppositum a Patre et Filio diuersum.

Est ergo Spiritus S. non vis aliqua diuina, sed *suppositum*, seu subiectum.

II. Et

II. Et quidem diuinum

A. Nam nominatur Deus.

ACT.V, 3. 4. Petrus, Anania, inquit, cur tuum animum impleuit Satanias (cur malis consiliis in animo tuo locum fecisti?) vt *Spiritui Sancto* mentireris? Non tu hominibus, sed *Deo* mentitus es.

Spiritus S. dicitur habitare in fidelium animis; et hanc ob causam, quia Spiritus S. in illis habitat, *Dei* templa vocantur: ergo ipse Spiritus S. Deus sit necesse est. 1.COR.III, 16. An nescitis, nos Dei esse templum, Deique Spiritum habitare in vobis? coll. 1.COR.VI, 19. 2.COR.VI, 16.

B. Perfectiones diuinae tribuuntur Spiritui Sancto.

a. *Omniscientia*, 1.COR.II, 10. Nobis autem Deus haec patefecit ope Spiritus sui. Spiritus enim rimatur et perscrutatur omnia, etiam ea, quae in Deo sunt abditissima. Nam quis hominum scit, quae in hominis anima versentur cogitationes? sic, quae in Deo sint, praeter Spiritum Dei, nullus scit.

b. Omnipraesentia, I. COR. XII, 11. Atque haec omnia efficit vnus idemque Spiritus *dispertiens* vnicuique pro *beneficio suo*.

Iam vero cui attributum Dei competit vnum, ei omnia competant oportet: nam sunt indiuisibilia.

C. Opera diuina. I. COR. XII, 1. 6. 11.

D. Honor denique diuinus ei tribuitur.

a. MATTH. XXVIII, 19. vid. pag. 31.

b. I. COR. XIII, 13. vid. pag. 33. coll. NUM. VI, 24. ex quo loco patet, tantum in nomine Dei hominibus esse bene precandum.

Ex quibus omnibus hoc modo praestructis colligitur, in vna substantia diuina esse supposita, quibus competant perfectiones diuinae.

(†) Thef. XXX. *Differunt personae diuinae quibusdam seu characteribus. Quae notae oriuntur primum ex relationibus quibusdam internis, quae in Deo sine initio sunt et sine intermissione:*

A. Pater

1. generat Filium; id est, in Patre est ratio, cur Filio perfectiones diuinae
hoc,

hoc, nec *alio modo* competant; EBR. I, 3. Patet et ex nomine Patris et Filii.

2. a Patre et Filio procedit Spiritus S. hoc est, in Patre et Filio ratio aliqua est, ob quam tertio supposito perfectiones diu. hoc, nec alio modo competant. IOH. XV, 26. MATTH. X, 20. Ideo dicitur Spiritus Patris et Filii. GAL. IV, 6.

B. Deinde opera quaedam sunt externā, tribus personis *communia*, ita tamen, vt vni cuidam personae tribuantur, id est, *attributiuā*.

1. *Pater* nimirum decreuit mundum condere, creauit et conseruat omnia per Filium etc.
2. *Filius*, per quem mundus factus est, exaltatus iam ad dextram Dei omnia gubernat, mortuos resuscitabit, atque iudex a Patre constitutus sententiam pronuntiabit.
3. *Spiritus S.* prophetis reuelauit voluntatem et decreta Dei, et adplicat hominibus salutis remedia. Inde canon:

Opera dei externa tribus personis communia sunt.

Thef. XXXI. *Haec nostra de tribus in diuinitate personis doctrina, veritatibus e rerum natura hominum generi notis, contraria non est.*

I. Neque enim contendimus tres substantias vnā esse substantiam, vel tres essentias vnā essentiam.

(†) II. Nec quantum nos quidem nouimus, ex principiis naturalibus vnquam a quouis demonstratum est, fieri non posse; vt in aeterna substantia tria concreta seu subiecta sint, ea quidem ratione, vt non extra se inuicem existant; dummodo procul absit ab huius doctrinae sublimitate praepostera illa de Deo cogitandi ratio, qua quidam ens infinitum tanquam atomum, seu punctum quasi mathematicum, loco quodam inclusum atque circumscriptum, mente sibi repraesentant.

(†) III. Quamuis tria sint diuersa subiecta in substantia aeterna, haec tamen
ideo

ideo ens compositum dici nequit. Nam entis compositi natura in eo est, vt eius partes sint extra se inuicem positae.

(†) IV. Nec denique doctrina nostra eam ob causam erroris iure argui potest, quod, qualem in deo credimus trium subiectorum diuersam subsistendi rationem, talis in rerum natura hucusque nondum inuenta sit.

a. Primo enim hoc probe considerandum est, nos minimam tantum rerum creatarum partem habere cognitam, nec huius naturam penitus intelligere. Quot mysteria in vna Physices doctrina?

b. Deinde si vel maxime demonstrari posset, talem subsistendi modum in rebus finitis locum non habere; inde tamen male concluderetur, in ente etiam infinito eum esse non posse.

*) Quia in rerum natura, quatenus quidem eam habemus cognitam, nihil deprehenditur, quod eadem ratione subsistat, ac supposita diuina in diuina substantia, ideo ab omnibus merito abstinemus imaginibus,

ginibus, similitudinibusque, quibus veterum doctorum quidam huius doctrinae obscuritati lucem aliquam affundere, conati sunt. Nil habet sui simile Deus.

Omni subtilitate differendi remota, dogma nostrum de Trinitate simpliciter et populariter sic proponi potest: Scriptura f. ubique testatur, vnum tantum esse Deum; at eadem tria subiecta, seu tres personas commemorat, quibus praedicata vere diuina tribuit. Nisi ergo vel luculentissimis eius testimoniis de tribus subiectis diuinis vim quasi inferre, vel entia diuina contra eiusdem mentem multiplicare velimus; necessario nobis credendum erit, esse substantiam diu. vnicam, sed inesse ei tria supposita seu subiecta, quae eandem numero essentiam modo nobis incomprehensibili communem habeant. Cum autem scriptura sacra, iuxta rerum naturam, alterum sit principium deum resque diuinas cognoscendi, fidem habeamus eius testimoniis et simpliciter amplectamur dogma de Trinitate, mysteriosum illud quidem et nobis incomprehensibile, sed solatii plenum et *cum vniuersa salutis humanae ratione*

tione atque oeconomia arctissimo nexu coniunctum.

Thef. XXXII. *Præter Deum trinum cultu religioso prosequendus est nemo.*

Prob.

1. DEUT. VI, 13. p. 32. MATTH. IV, 10. p. 32.

2. IES. XLII, 8. p. 28.

3. Nec audiunt beati preces nostras, IES. LXIII, 16. Abrahamus nescit nos, neque Israel nos agnoscit, tu es parens, tu redemptor noster.

4. Nec volunt hac ratione a nobis coli. APOC. XXI, 10. Sed ille, caue, inquit, ne facias; conseruus tuus sum, tuorumque fratrum Iesu testimonium habentium; Deum adorato.

Obs. 1. Homines beatos, pro nobis orare, hoc quidem negare nolumus; vt autem pro nobis orent, precibus a nobis excitandi non sunt.

Obs. 2. Sanctos homines pie defunctos sicuti angelos, dignos esse, quos veneratione quadam colamus, vltro concedimus; honor autem eis habendus est ciuilis tantum, non religiosus.

*****

CAP. II.

DE CREATIONE, CONSERVATIONE ET GVBERNATIONE.

SECTIO I.

Thef. I. *Verbum creare* (graece *κτίζειν*) *varios habet sensus in litteris s. ; denotat*

1. generatim formare aliquid et facere.

IES. LXIV, 18. Ego *creaturus* sum Hierosolymam exultantem et populum eius laetantem. AMOS IV, 13.

2. Consuetudo autem loquendi vsu indicat actionem Dei, qua vi sua siue immediate, siue mediate efficit, quod antea non erat.

GEN. I, 27. II, 3. 4. IES. XLV, 18. Ita, inquit Iehouah, qui caelum creauit et terram formauit etc.

EPH. III, 9. COL. I, 16. NVM. XVI, 30. PS. LI, 12. Cor mundum *crea* in me, o Deus! (Fac, vt ad mentem meliorem redeam, noua animi conditione, nouis viribus me exornes!)

3. Quibusdam scripturae locis significat, actionem Dei, qua effecit, vt materia
mun-

mundi prima, seu flamina rerum omnium inciperent existere.

GEN. I, I.

Thef. II. *Creavit Deus omnia voluntate sua, vique omnipotenti nec instrumentis ei, nec labore opus erat.*

Hanc ob causam Moses, rerum creatarum initia describens, atque accommodans sermonem populari loquendi rationi dixit, Deum omnia creasse *verbi sui: e. c. fiat lux, et factum est.* Deus enim locutus non est, sed voluit, ut res creatae essent, et factae sunt.

Thef. III. *Sex diebus Deus omnia rerum genera creavit.*

GEN. I. EXOD. XX, II.

Obs. 1. Non in Deo, in rebus creatis tantum erat successio.

Obs. 2. Dies vna continetur tanto temporis spatio, quantum requiritur ad id, ut terra circa axem suum voluatur. Hac ratione si diem definias, aliquantum intelligitur, quomodo dies esse potuerit, antequam sol existeret. *Nec tamen curiose nimis disputandum est hac de re.* Hoc vnum probe considerandum, sapientissimas Deo fuisse rationes,

nes, ob quas non *uno momento*, sed paulatim mundum crearet, *sex diuersis temporibus*.

Thef. IV. *Prima die Deus effecit*

1. vt inciperent existere entia simplicia.
2. vt particulae lucis a tenebrosis fecerentur.

GEN. I, 1-5. Initio caelos et terram creauit Deus. Terra quidem tunc erat adhuc incondita atque inanis, vnuerfa contexta circumfluentibus aquis, supra quas spiritus Dei versabatur. Primum itaque dixit Deus: fiat lux! et statim facta est, quam cum bonam esse intelligeret, diuisit a tenebris, lucemque diem, caliginem noctem vocauit. Sic fuere quasi prima vespertina et matutina tempora, diesque primus absolutus est *).

Thef.

*) Vt ex huius loci tractatione iuuentus commodum aliquod capiat insignius, de igne, de terra, de aere, de reliquis omnibus rerum creaturarum generibus nec non de potentia et sapientia diu. in iisdem conspicuis, siue dicendum erit aliquid prolixius a doctore, siue legendum ex libro quodam ad hoc doctrinae genus spectante. Nos de conficiendo libello aliquo, huic etiam instruendae iuuentutis labori aliquantum inseruituro, cogitare, in praefatione iam diximus.

Thef. V. *Die secunda, aquis superioribus ab inferioribus discretis, aër existere coepit atque caeli et atmosphærae (quam dicunt) forma.*

GEN. I, 6-8. Praeterea voluit Deus, vt esset spatium (altum, longe lateque) extensum, quo aquae inferiores terram circumfluentes separarentur, ab aquis superioribus (nubibus et reliquis *) subtilioris naturae vaporibus). Postquam itaque Deus fecerat hoc extensum, quod sibi *pauimenti quasi loco esset*, et aquas inferiores a superioribus separaret, idem *caelum* appellauit. Hac ratione diei secundi spatium peractum est.

PSAL. CIV, 2-4.

Thef. VI. *Die tertia, aquae, terram circumfluentes colligebantur in maria, flumina, fontes terraeque cauernas.*

GEN. I, 9-13. Porro voluit Deus, vt aquae sub coelo, terram circumfluentes, colligerentur in loca singula, quo terra appareret ficca et firma; quod cum factum esset,

*) Huius loci esse hanc vim, intelligitur cum ex re ipsa, tum vel imprimis ex loco PRO V. VIII, 28. Ego sapientia aderam, cum aetherem et nubes subtiliores firmaret in superioribus caeli regionibus etc.

esset, humum siccam Deus appellauit *terram*, aquarum collectionem (maiores) *mare*. Vtrumque erat bonum. Hoc ita peracto, iussu Dei, terra emisit gramina tenera, herbasque florentes gignentisque semina, arbores denique aptas ad fruges ferendas, quibus semen inesset ad propaganda arborum singula genera. Quaecum omnia facta essent atque a Deo approbata, dies peracta erat tertia.

Thef. VII. Die quarta fecit Deus, ut solis radii corpora caelestia terramque illustrarent, luna autem et stellae reliquae in formam suam et ordinem redigerentur.

GEN. I, 14-18. Deinde voluit Deus, ut fierent lumina in caelo, quae diem et noctem diuiderent, signaque hominibus essent ad distinguenda tempora dierum annorumque, ut lucerent in caelis terramque illuminarent. Fecit itaque Deus duo lumina magna, quorum maius diei lumen praeberet, minus nocti; praeterea condidit stellas, quibus singulis loca constituit peculiaris in caeli regionibus ad collustrandam terram, ad gignendam noctem et diem, ad diuidenda diei noctisque singula tempora. Haec omnia bona atque fini, quem sibi proposuerat, apta deprehendit Deus. Atque sic dies quarta praeteriit.

Thef.

Thef. VIII. *Die quinta animalia aquatilia volatiliaque creata sunt, quorum et varietas et structura totaque indoles argumentum est sapientiae diuinae longe praestantissimum.*

GEN. I, 19-23. His peractis iussu Dei, nata sunt in mare omnia animalium natantium genera, in terra autem aues volantes in aere. Eo tempore formauit Deus et pisces maiores et minora animalium natantium genera, auiumque genus quoduis natura praeditum singulari. Quibus Deus omnibus, cum bona esse intelligeret, benedixit his vsus verbis: natos edite permultos, atque implete aquas maris, aues autem augeant se in terra. Vespertino itaque et matutino tempore peracto, dies finita erat quinta.

Thef. IX *Die sexta creauit Deus*

1. animalia terrestria reliqua mansueta et fera, (quorum multitudo, vsus, natura paucis consideranda est).
2. homines tandem fecit et marem et foeminam diuersa quidem ratione, sapientiae suae accommodata.

GEN. I, 26. etc. Sexto denique die Deus omnis generis animalia terrestria ciores
pe.

cudes, serpentes vermesque et feras ex terra nasci voluit; quod et illico factum est. Nata sunt enim ex terra omnis generis maiora et minora pecora et animalia fini, quem Deus sibi habebat propositum, conuenientia. Tum vero singulare cepit consilium creandi hominis dixitque: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, cuius dominio omnia animalium, aquatiliū, terrestriumque genera subiiciamus. Creauit igitur Deus hominem ad imaginem suam suiue similem; marem quidem et foeminam. Iisdemque benedixit hoc modo; crescite, augefcite, replete terram eamque vobis subiicite. Vtmini pro vestra voluntate piscibus, volucribus, omnibusque ceteris animalibus. Concessi vobis vsum herbarum, arborum, earundemque fructuum omniumque animalium in vniuerso terrarum orbe. Haec igitur omnia cum bona voluntatique diu. conuenienter facta essent; dies sexta sic erat absoluta.

Thef. X. *Quae Deus creauit, omnia erant bona, nec ipse, auctor est mali ullius.*

GEN. I, 31. IAC. I, 13.

Thef. XI. *Non solum a Deo Patre, sed et a Filio, et Spiritu S. omnia esse creata in loco de Deo trinuno probauimus.*

Iam

Iam vero hoc unum addamus, constantem esse Noui Testamenti loquendi formam; a Deo Patre, et per Filium omnia esse creata. Quae verba indicare videntur diuersam Patris et Filii in creando mundo operandi rationem.

Vide loca IOH. I, 3. 10. I. COR. VIII, 6.
COLOSS. I, 16. EBR. I, 3. vid. pag. 29.
EPH. III, 9.

Thef. XI. Finis, ob quem Deus mundum creauit, erat

1. vt Spiritus a se creatos felicitatis suae redderet particeps.

PSAL. CXIX, 64. Benignitate tua Iehouah plenus est orbis terrarum.

2. vt infinitam suam, atque inuisibilem naturam, vim atque gloriam manifestaret.

ROM. I, 19. pag. 2. PSAL. XIX, 1. Caeli enarrant Dei gloriam, regiones aerae indicant quanta sint eius opera. CIV, 1. etc.

Thef. XII. Sex diebus ita peractis noua rerum genera Deus formauit nulla, sed quieuit, diemque septimum sanctum pronunciauit. GEN. II, 2. etc.

Obs. Deus quiete non eget, sed formatis omnibus rerum creaturarum generibus hac

solennitate (vt ita dicamus) Sabbati legem toti humano generi primum tulisse videtur.

MEDITATIO.

Praeclare ARISTOTELES*), si essent, inquit, qui sub terra semper habitauissent bonis, et illustribus domiciliis, quae essent ornata signis atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur: nec tamen exissent vmquam supra terram: accepissent autem fama, et auditione, esse quoddam numen, et vim deorum: deinde aliquo tempore patefactis terrae faucibus, ex illis abditis sedibus euadere in haec loca, quae nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terram, et maria, caelumque vidissent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognouissent: adspexissentque solem, eiusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognouissent, quod is diem efficeret, toto caelo luce diffusa: cum autem terras nox opacasset; tum caelum totum cernebant astris distinctum et ornatum, lunaeque luminum varietatem tum crescentis, tum fenescentis, eorumque omnium ortus, et occasus, atque in omni aeternitate ratos, immutabilesque cursus: haec cum viderent, profecto et

*) Vide CICERONEM de natura deorum Lib. II. Cap. 37.

et esse deos, et haec tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque haec quidem ARISTOTELIS: nos autem, quibus contigit melior doctrina hausta e verbo diu. quo decet cultu prosequi Deum adeo potentem, conditorem atque rectorem totius mundi adeo sapienter formati et incolis exornati infinitis. Caeli profecto enarrant Dei gloriam; stellae celebrant eius vim. Nox diei, dies nocti operum diuinorum admirabilem indicat magnitudinem. Tu, o Iehouah, caelos expandisti, vt sint tibi aulaeum. Fecisti lunam signum statutorum temporum, solemque luce sua omnia collustrantem. Tu terram fundasti firmam marique posuisti limites; tu fluminum cursus dirigis; riuisque fontibus animalium et hominum restinguis sitim, rore et imbribus agrorum sulcos irrigas, madefacis colles et prata, vt efflorescant gramina, vt vireant segetes, vt exornata sit terra laeta frumenti copia, qua tu et nos et omnes homines saturas mentesque nostras vsu bonorum tuorum iucundo suauiter afficis. Tuas ideo et semper celebrabimus laudes, te colemus, tibi pias agemus gratias, non ore modo et verbis, sed obsequium legibus tuis praestando.

SECTIO II.

DE CONSERVATIONE ET GVBER-
NATIONE, SEV PROVIDENTIA.

Thef. XIII. *Res creatae eadem volun-
tate diu. conseruantur, qua sunt conditae.*

1. Quia rationem existentiae suae nun-
quam habent in semetipsis; nam sunt
semper et manent res, quarum natura
contingens est et pendet a natura ali-
qua necessaria.

2. Quia teste Paulo ex Deo et a Deo
sunt omnia, quae existunt.

ROM. XI, 36. vid. pag. 7.

3. Quia semper omnibus dat vitam et
omnia.

ACT. XVII, 24. 27. 28. Vt Deum quaere-
rent, si forte eum contrectare quasi et
inuenire possent, siquidem non procul est
ab vnoquoque nostrum; in eo enim viui-
mus, mouemur atque existimus.

4. Quia denique per Filium Dei omnia
subsistunt.

COL. I, 17. vid. p. 29. EBR. I, 3. vid. p. 29.

Thef. XIV. *Actio Dei, seu eius vo-
luntas, qua efficit, vt res creatae con-
seruen-*

seruentur, dicitur concursus Dei generalis.

MATTH. VI, 26. etc. Conspicite caeli volucres, vt neque ferant, neque metant, nec in cellas congerant, tamen vester caelestis Pater eas alit. Quod si herbam terrestrem, quae hodie existit, cras in clibanum coniicitur, Deus sic vestit, nonne multo magis vos curabit? o parum ei fidentes!

PSAL. CIV. tot. ACT. XVII, 28.

Thef. XV. Concursus Dei specialis est actio Dei, qua ad actiones et mutationes rerum creaturarum singulas aliquid confert.

IOB. X, 8. II. Tuae me manus formarunt atque quicquid sum fecerunt. — Cute et carne induisti, ossibus et nervis compingisti me.

PSAL. CXXXIX, 13. 15. Tu enim viscera mea formasti *), tu obtexisti me in vtero matris meae. Non te latuere mei artus, cum in loco abdito fierem.

AMOS III, 16. Num est in vrbe malum, quod Iehouah non fecerit? i. e. vel, vt fieret,

D 3

*) Varians lectio pro כִּנָּה lege כִּוֵּן. Sic et celeb. MICHAELIS in Versione bibliorum.

54 DOCTR. CHRIST. CAP. II. SECT. II.

fieret, permiserit vel poenam peccatis promeritam hominibus inflixerit.

IOB. I, 21. Iehouah dederat; Iehovah abstulit, eius nomen fit collaudatum.

IES. XLIII, 2. Si per aquam transibis (calamitatibus multis afflictus fueris) ego tibi adero.

PSAL. LX, 14. Opitulante Deo fortes erimus atque praeclara edemus facinora, eo hostes conculcante nostros.

MEDITATIO.

Sine tua vi atque auxilio, o Deus, auctor et rector vitae meae! nihil boni me posse facere probe intelligo. Tu vitam meam sustentas, vires quotidie novas animo largiris et corpori; salubria suppeditas menti consilia; atque opera dirigis mea, ut felicem habeant successum. A te cum hac ratione totus pendeam; totum tuae curae atque prouidentiae permittam me; sub tua tutela securus delitescens saluus ero et faustus.

(†) Thef. XVI. *Sapientiae Dei eiusdemque bonitati consentaneum est, conseruare vires agendi spirituum et eo tempore, quo iisdem abutuntur et peccant.*

Prob. Vires enim a Deo sunt, abusus virium a creatura.

Thef.

Thef. XVII. *Nec Deus vires rerum creatarum conseruat tantum, sed et sapienter dirigit, quae eius actio dicitur gubernatio.*

Prob.

1. Quia omnium rerum creator et dominus sapiens et bonus est. Qui enim fieri possit, vt Deus sapientissimus mundum, opus suum, casui permittat, et non potius omnia conferat, quo res creatae summum, quod possint, attingant felicitatis fastigium?
2. Quia Deus vbique locorum existens otiosus profecto non est rerum spectator. Consistit enim natura eius in vi et operatione perpetua.
3. Quia omnia conseruat ad illustrandam gloriam suam. Inde enim sequitur Deum ad illustrandam gloriam suam et cuncta ita gubernare, vt optimum finem feliciter consequantur.
4. Ideoque oracula diu. docent, Deum hominibus omnia conferre, in eo homines moueri, ipsum eorundem regere mentes, cogitationes, consilia motusque animi.

56 DOCTR. CHRIST. CAP.II. SECT.II.

ACT. XVII, 24. Deus qui mundum et quae in eo sunt, fecit cuncta, caeli terraeque dominus cum sit, non habitat in templis manu factis, nec hominum manibus colitur, quasi rei cuiusdam egenus, cum ipse hominibus vitam, spiritum, omnia reliqua conferat. Ipse enim non procul est a nostrum quouis; nam in eo viuimus, mouemur et existimus.

PROV. XVI, 9. Mens hominis operum suorum peragendorum consilia capit, sed Iehouah eadem dirigit (a Deo pendet operis coepti euentus).

PSAL. XCVI, IO. II. Dicite gentibus, Iehouah est rex; is est, qui mundum condidit stabiliuitque, is est, qui populos aequitate iudicat,

DEVT. X, 14. etc. IES. LXVI, I. EBR. II, 8. I.COR. XV, 27. PSAL. CIV. tot.

Obs. Concursum Dei et gubernationem doctores appellant vna voce *Proidentiam*.

Thef. XVIII. *Licet Deus summa praeditus sit maiestate et gloria, ipsum tamen hanc ob causam non dedecet, conseruare, curare et gubernare res minimas.*

1. Quia salus vniuersi continetur perfectione partium et minimarum. Si e. c. singulorum ciuium saluti non prospicitur,

tur, salus periclitatur vniuersae reipublicae. Si vnum membrum negligitur, ita vt vitii aliquid capiat, ad totum denique corporis aedificium redundat aliquid detrimenti.

2. Quia summae potentiae et sapientiae praerogatiua est, omnia, quin etiam minima curare posse. In hominum enim imbecillitatem hoc non cadit. Eamque ob causam imperatoribus humanis per ministros subditos audiendi, iudicandi atque rempublicam curandi necessitas incumbit. Hos Deus longissime praestans, ipse vbique praesens omnia intelligit, videt, audit, dirigit; rarius quidem immediate, at semper ordine a se constituto atque per remedia quaeuis optima.

3. Ideoque Christus discipulos suos consolans, asseuerat, Deum patrem suum non modo aues et gramina, sed etiam crines capitis humani curare.

MATTH. VI, 16. 17.

Thef. XIX. *Dirigit Deus omnium rerum creaturarum vicissitudines.*

1. *Entium simplicium vel minimorum:
Quod modo probauimus.*

2. *Corporum caelestium terrestriumque.*

IES. XL, 26–28. Attollite in loca sublimiora oculos vestros! adspicite, quis illa creauerit, quis eorum ducit exercitum, singulos quasi vocans nomine?

3. *Aeris, pluuiarum, tempestatum mutationes.*

ACT. XIV, 17. De caelo nobis (Deus) pluuiam frugiferaque dedit tempora expleuitque cibis et laetitia nostros animos.

4. *Curat terrae fruges.* MATTH. VI, 25. etc. vid. pag. 53.

PSAL. CXLVII, 8. 9. Deus caelum nubibus obducit, terraeque parat pluuiam. Bestiis dat pabulum, etiam cornuorum pullis clamantibus. PS. LXV. tot.

5. *Animalia.*

PSAL. CIV, 10–12. Te curante ex fontibus riui profluunt, qui montes intermeent, vnde omnia terrestria bibant animalia, et onagri sitim restinguant. Ad ea volucres habitant canuntque sub frondibus.

6. *Inprimis homines et reliquas creaturas ratione praeditas.*

a. *hominibus constituit sapientissime vitae ingressum;*

PSAL. CXXXIX, 16. Massam meam adhuc informatam viderunt oculi tui; in libro tuo omnes quasi descripti erant dies mei, constituti cuncti et determinati certissime, vtne vnus deesset.

b. progressum;

PROV. XVI, 1. 3. Homo quidem disponit cogitationes mentis suae, a Iehoua autem pendet eiusdem sermo. Committe Iehouae tuas res, sic feliciter exsequeris consilia tua.

ACT. XVII, 26. Effecit deus, vt ex vnus sanguine vniuersum genus humanum oriatur, vt habitaret in omnibus terrae regionibus, praefinitis eorum statis certisque temporibus, constituit quibusnam locis habitare deberent.

c. casus varios et exitum.

PSAL. XC, 3. Redigis (o Deus) homines in puluerem et humanum genus redire iubes.

IOB. XIV, 5. Anni vitae eius (hominis) sunt determinati, numerus mensium eius a te pendet; tu ei terminum statuisti, quem non praetereat.

d. eorum denique et spirituum reliquorum actiones dirigit sapientissime.

MEDITATIO.

Quis Dei non reuereatur intelligendi vim et sapientiam, qua tot rerum creatarum genera ita coniunxit, vt singula ordine conuenientissimo gignantur, mutantur, destruantur, atque interitu suo nouis gignendis et alendis occasionem praebeant. Ea enim est rerum omnium perennis continuatio, qua omnia aluntur et sustentantur: ros et imbres irrigant agros, terra fruges edit; frugibus vescuntur animalia; animalibus frugibusque homines; haec autem omnia siue in terram recidunt, siue in vapores resoluta in auras euolant. Vt cuncta haec rerum genera sibi mutuo inferuiant; vt brutis hominibusque alendis semper adsit esculentorum copia; vt vtriusque sexus par fere numerus gignatur, vt nascentium copia, comparatione ad totum genus humanum facta, morientium multitudinem fere semper superet; vt morbis grassantibus nullum genus extirpetur penitus, quotusquisque est, quin intelligat, haec et reliqua omnia a prouidentia diuina sapientissime ita constitui atque regi? Et meae vitae initia ab eius nutu pendebant; ab eodem fortuna mea, casus omnesque mutationes et vitae exitus descripti quasi et definiti sunt. Te pio colam obsequio, o dulcis autor et rector vitae meae. Tuae voluntati, tuo spiritui eiusque regimini me totum tradam, atque committam. Monstra mihi virtutis tramitem et

et fac, vt felix faustusque salutis metam assequar !

Thef. XX. *Has autem hominum et spirituum omnium actiones Deus ita gubernat, vt*

1. *malas sapienti consilio*

a. *permittat.* e. c. Sic permittit lapsum protoplastorum, ne eo prohibito imperfectio maior oriretur. GEN. III, 6.

b. *impediat.* Ita impediuit adulterium Abimelechi. GEN. XX, 6.

c. *limitet.* Limitauit actiones malas, quibus Iobus affligebatur. IOB. I, 12. II, 6.

d. *dirigat.* e. c. mala fratrum Iosephi consilia ita direxit, vt in salutem totius familiae cederent. GEN. L, 20.

e. *puniat*; cuius rei exempla in scriptura s. exstant infinita. GEN. III, 16. etc.

2. *bonas promoueat, dirigat, remuneretur.*

(PSAL. XCI. CXXI.) PS. CXXVII, 1. Nisi Iehouah domum aedificet, frustra laborant; qui eam construunt; nisi Iehouah urbem custodiat, frustra vigilat custos.

(PS. CXXVIII. CXLV. CXLVI. PROV. XVI,

XVI, I. 7.) PROV. XXI, I. 2. Sicuti ri-
uuli cursum, ita dirigit Iehouah regis ani-
mum, eundemque, quo vult, inclinat.
Sui cuique mores et opera probantur,
fed Iehouah dirigit mentem.

IER. X, 23. Scio Iehouah, non esse penes
hominem, quid agere velit, nec in mor-
taliū potestate situm esse, instituere, qua
ratione opera sua perficere vitamque suam
instituere velint.

(†) Thef. XXI. *Ex malo in mundo obuiō
colligi non potest, Deum rerum creatarum
curam non habere.* Nam

I. Imperfectiones quaedam oriuntur ex ne-
cessariis rerum finitarum limitibus. Ho-
mini e. c. non datum est omnia scire,
ideoque errare potest.

II. Malum morale minus permittendum
erat, ne maiores in rebus creatis nasce-
rentur imperfectiones. Nisi permisisset
Deus vt Iosephus a fratribus vendere-
tur, futurum forte fuisset, vt tota fa-
milia Iacobeā in pericula incidisset lon-
ge maiora. Nisi Deus permisisset, vt
Petrus, Christum abnegando, peccaret,
forte *incantus* in alia incidisset peccata,
vel,

vel, sua virtute fretus, *insolens* factus esset, quo malo nihil peius homini accidere potest.

II. Malum physicum denique, siue necessitate quadam oritur ex rerum creatarum imperfectionibus, siue medicinae salutaris vim habet et in emendandis subditis a rectore mundi sapienter adhibetur. Vrit, secatur et admouet medicus aegroto, cui aliter mederi non potest, remedia amara atque valde iniucunda; nemo tamen sanus dicet, eum esse malorum auctorem. Liberi qui verbis lenioribus ad mentem meliorem reduci nequeunt, poenis coercendi sunt.

Cum Deus natura sit optima praeditus, mali auctor non potest esse vllius. Res creatas, spiritus atque homines formauit omnes tam bonos, quam per rerum naturam fieri poterat. Prohibuit deinde, quantum quidem pro sapientia sua potuit fieri, quo minus maiora mala committerentur, nec vlla fuisset permittendus, si peccato non impedito, plus oriri boni, quam ex impedito, mali intellexisset. Est ergo ille et manet semper ab omni malo remotus, peccati osor et iustus vindex. Non autem vindex modo, sed et vel inprimis
rector

rektor sapiens. Ea est enim Dei incredibilis benignitas et clementia ut et rebelles non maioribus, quam ad reliquorum subditorum salutem conseruandam sit necesse, poenis afficiat. Deinde vero, quae committuntur peccata, ita limitat atque dirigit, ut vniuerso generi humano commodi aliquid inde nascatur. Sic Dei sapientia atque singulari in nos amore fit, ut mala in mundo obuia, multis numeris superentur beneficiorum diu. copia, ut, dummodo culpa absit, casus aduersos, morbos et, quae nobis inferuntur, iniurias, verbo, omnis generis calamitates, licet malorum speciem habeant, in beneficiorum loco ponere atque tranquillo et forti animo ferre possimus. Quisquis enim bonum sequitur, mali ei accidere potest nihil. Dei potius amantibus, quidquid aduersi euenit, tandem in utilitatem cedere solet. Quod si breui hoc vitae curriculo non semper videtur fieri, est denique dies futurus, quo boni a malis in perpetuum separati, non modo virtutis consequentur praemia, sed et praeclaram aerumnarum, quas citra culpam suam in vita hae perpessi sunt, remunerationem.

Thef. XXII. *Gubernat Deus totum mundum corporeum omnesque spiritus secundum ordinem sapienter constitutum.*

Atque haec gubernatio dicitur *mediata et ordinaria.*

Thef.

Thef. XXIII. *Media, quibus utitur in dirigendis hominibus, sunt vel naturalia, vel supernaturalia (verbum et sacramenta).*

Thef. XXIV. *Nonnunquam Deus ordine a se constituto in gubernandis rebus creatis relicto, agere solet graues ob rationes modo extraordinario.*

1. Hoc si fit in rebus naturalibus, actio diu. appellatur *miraculum (in regno naturae.)*
2. si in rebus supernaturalibus, seu dirigendis animi motibus, *miraculum gratiae.*

Ex. gr. Si modo extraordinario homo quidam conuertitur, cuius rei Paullus exemplum est.

(†) Thef. XXV. *Miracula edit Deus*

1. vel immediate, quae maiora;
2. vel mediate, quae minora appellantur.

(†) Thef. XXVI. *Miraculis aliquot admissis ordo rerum naturalis non subuertitur. Agit enim Deus etiam in miraculis edendis modo rerum naturae conuenienti. Addit aliquid naturae, naturam non subuertit. Sicuti medicina salutaris, corpori humano sapienter adplicata, ordinem*
E
opera-

operationum vitalium naturalem non destruit.

(†) Thef. XXVII. *Nec tamen miracula praeter necessitatem multiplicanda sunt.*

1. Quia miracula, saepius repetita, incertum redditura essent rerum ordinem naturalem. Quomodo enim certa rerum gerendarum consilia capere, temporibus futuris sapienter prouidere, atque ex antecedentibus euentus rerum sequentes colligere possent homines, si vi miraculorum naturalis rerum nexus et series quotidie interpelletur?

2. Quia vim probandi veritatem essent amissura. Si e. c. in vniuerso terrarum orbe apud omnes gentes multi essent, qui coecorum oculos verbo possent aperire, quotusquisque tandem eiusmodi re valde commoueretur?

Thef. XXVIII. *Tribuitur gubernatio rerum creatarum in s. litteris.*

1. *patri*, quod locis scripturae s. multis confirmatum est.

2. *filio*. MATTH. XXVIII, 18. Mihi data est omnis potestas in caelo et in terra.

I. COR. XV, 27. Omnia enim Deus eius pedibus subiecit.

EBR. II, 8. EPH. I, 21.

3. *spiritui* s. huic enim tribuitur distributio beneficiorum spiritualium; I. COR. XII, 1-11. v. p. 36. dicitur idem regere et gubernare hominum animos, atque cum spiritui s. aequae ac patri et filio omnipraesentia et omniscientia competat, sequitur inde, eum et hac vi ubique praesenti res creatas regere.

Obs. Est enim gubernatio mundi opus Dei externum. Tradita tamen est quodammodo a Deo Patre, totius mundi gubernatio *immediata* Filio Θεανθρώπου. MATTH. XXVIII, 18. I. COR. XV, 27.

Thef. XXIX. *Finis in quem omnia sapienter diriguntur a Deo, est*

1. rerum creatarum siue perfectio, siue felicitas et salus aeterna.
2. Dei gloria.

Deum in gubernando humano genere, saepius quondam a consueto rerum ordine recessisse, multis validisque argumentis ex historia s. omni fide digna, petitis constat. Stabilienda tunc erat, ope miraculorum, vera religio, eam

potissimum ob causam, quod ingenium humanum alio argumentorum genere de veritate eius penitus conuinci non posset. Postquam virtute euangelii, ad omnes fere gentes perlati, veri Dei cultus in humano genere stabilitus fuit; desit quidem Deus, *ea ratione, ac priscis temporibus factum est*, agere extra ordinem in dirigendis rebus humanis; at eius infinita vis et potentia in gubernando humano genere non minus ac antea versatur. Est ei eadem ac olim infinita vis et potentia eodemque fertur amore in omnes, qui ipsum timent atque colunt. Eius curae totum committam me, meaque omnia; ei crebris commendabo precibus consilia mea, opera, cunctaque vitae negotia. Diriget ille meam fortunam; in rebus aduersis praestabit auxilium; laboribus bene cupiet; atque, si ei ita visum fuerit, augebit me et ornabit beneficiorum suorum copia. Nullus enim spe sua excidit, qui suam in Iehouah ponit fiduciam *).

CAP. III.

DE ANGELIS.

Angeli nomen indicat in s. litteris.

1. in genere legatum. IOB. I, 14.
2. nonnunquam filium Dei carne humana indutum. MAL. III, 1.

3. or-

*) PSAL. XXV, 3.

3. ordinarie spirituum genus duplex, de quo nobis hoc loco sermo est.

SECTIO I.

DE ANGELIS BONIS.

Thef. I. *Angeli boni spiritus sunt beati, eximia vi, sapientia, boni et iusti amore aliisque perfectionibus praediti, quorum ministerio Deus utitur cum in aliis rebus gerendis, tum vel imprimis ad hominum felicitatem et salutem promouendam.*

Quod probatur:

MATTH. XVIII, 10. Videte, ne vel minimum horum (paruulorum) contemnatis: scitote enim, eorum angelos in caelis adspicere faciem patris mei, seu magna gloria exornatos, summa frui coram Deo felicitate.

EBR. I, 14. Nonne omnes (angeli) sunt spiritus Deo seruientes, qui ablegantur perficiendis operibus ad felicitatem eorum, qui salutem adepturi sunt.

PSAL. XXXIV, 8. Angelus Iehouae exercitum quasi collocat circa timentes Dominum eosque periculis liberat.

EBR. I, 4-7. GEN. XVIII, 2. XIX, 1-21.

LVC. XXII, 43. ACT. XII, 7. etc.

1. *Sigillatim illis tribuitur vis insignis.*

PSAL. CIII, 20. Collaudate Iehouam eius angeli virtute potentiaque praestantes, obediendo mandatis eius.

Exemplum fortitudinis vide IES. XXXVII, 36.

2. *Sapientia*, quae patet ex illorum operibus, item, ex eo, quod sapientiam Dei in humani generis redemptione conspicuam scrutantur.

EPH. III, 10. Vt iam magis intelligant angelorum potentissimi adeo variam Dei sapientiam in ecclesia conspicuam.

3. *Amor boni et sanctitas.*

LVC. XV, 10. Laetantur diuini angeli de peccatore, qui ad meliorem se recipit mentem.

MATTH. XXV, 31. Veniet Messias in sua gloria atque cum eo omnes *sancti angeli*.

MEDITATIO.

Totam hanc adeo vastam ac pene infinitam rerum vniuersitatem diligentius consideranti, ad intelligendum difficile esse non potest, eam a deo factam esse, vt pluribus, praeter hominem, naturis intelligentibus domicilium praebeat, in quo non modo habitare, sed et dei inuisibilis naturam et potentiam, benignitatem atque in res creatas incredibilem amorem intelligere possint. Cum igitur sint quaedam spiri-

spirituum familiae, quorum est cum hominibus coniunctio aliqua et consortium, nostra inter, est, earundem vim nosse atque ingenium. Est profecto nouum diu. prouidentiae specimen, quod deus hac de re certiores reddere nos voluit. Huius enim rei notitia fit, vt non modo augmentum aliquod accedat nostrae de deo rebusque diu. scientiae; sed etiam vt ad virtutis studium animi hominum magis incitentur. Quis enim non timeat deum, cui copia infinita spirituum, magna vi et sapientia praeditorum, tanquam innumerabilis exercitus praesto sit et dicto audiens? Quis nostrum de scientiae suae quantacunque sit copia, de ingenii praestantia, de corporis robore arrogantius existimare aufit, si angelorum excellentiae suam comparauerit imbecillitatem? quis non horum spirituum exemplo incitatus, studeat praestare dei iussis obedientiam, impuritatem aliaque vitia fugere et omnia sequi virtutis genera, vt aliquando in glorioso angelorum consortio eorum similitudinem et beatitatem assequatur?

Thef. II. Angeli corpus, quale nostrum est, non habent; siue nullo, siue nostro longe subtiliori praediti sunt.

1. Quia spiritus appellantur.

2. Quia per aerem in caelos ascendere solent.

LVC. II, 15.

E 4

3. Quia

3. Quia oculis cerni nequeunt, licet praesentes sint hominibus, 2. REG. VI, 17.

Thef. III. *A Deo trinuno creatos esse angelos, ex dictis antecedentibus patet; quo hexaemeri die, certo diei nequit; vero tamen simile est, substantias simplices omnes primo die creatas esse.*

Thef. IV. *Numerus Angelorum bonorum, valde magnus est.*

MATTH. XXVI, 53. An existimas, non posse me exorare patrem meum, ut mihi plus quam duodecim legiones angelorum in auxilium mittat?

Thef. V. *Varios esse Angelorum ordines patet ex*

I. PETR. III, 22. Iesus Christus est ad Dei dextram profectus in coelum angelique ei et spirituum praestantissimi subiecti sunt.

EPH. I, 21. Christus sedit ad dextram Dei in caelis, elatus supra omnes reliquos principatus, dominia praestantissimosque spiritus et homines supraque omnes res creatas, quae in hoc non solum saeculo, sed et in futuro existunt.

I. THESS. IV, 16.

Thef. VI. *Praecipua Angelorum officia sunt,*

I. ut

1. *ut Deum colant laudibusque celebrent.*

EBR. I, 6. Eum (Filius Dei) adorent omnes beati angeli.

PSAL. CXLVIII, 2. Laudate Deum omnes eius angeli.

2. *ut Dei et domini nostri Iesu Christi mandata exsequantur.* PS. CIII, 20. EPH. I, 21.3. *ut piis hominibus opem ferant.*

PSAL. XCI, II. Mandabit Deus suis angelis, ut quocunque pergas, te custodiant; ut te manibus quasi portent, ne in periculum incidas.

GEN. XIX. ACT. XII, 7. etc.

4. *Malis poenas, iussu Dei, infligant.*

2. REG. XIX, 35.

MEDITATIO.

In deo colendo angeli tempus tranfigunt: hoc mihi iucundissimum atque maxime honestum sit vitae negotium, deo colendo naturas illas imitari sublimes.

Potentia, gloria, vi et sapientia multis licet numeris nos superent angeli, non tamen dedignantur nostris inferuire necessitatibus: nunquam me pudeat aliorum inferuire commodis, vel infimae fortis hominibus subuenire. Generosi est animi omnibus se praestare beneficium.

Visum est deo in me tuendo angelorum uti opera: saepius adsunt nobis siue opus faciun-

tibus domi, siue in itineribus constitutis noctu et interdiu subinde custodiam agunt: fac o pater coelestis, ne committendo peccata eorundem auxilio me reddam indignum; atque si latentem me, si noctis caligine tectum vel hominum nullus videat, a facinore tamen committendo abhorream probe memor anglorum praesentia. Has si peccati testes habeam, quid quaeso prodesset hominum fugere conspectum?

Thef. VII. Licet digni sint angeli, quos pie veneremur, cultu tamen religioso prosequendi non sunt.

*) vide Caput I. Thefin ultimam.

1. Quia praeter Deum cultu religioso honorandus est nemo. MATTH. IV, 10. vid. p. 32.
2. Quia talis cultus ipsis angelis displiceat, necesse est.

APOCAL. XXII, 9. Caue, ne facias; tuus enim conseruus sum. — Deum venerator.

3. COLOSS. II, 18. Nemo vos insidiosè circumueniat in modestia quadam et angelorum cultu sibi ipsi placens.

*) Erant nempe Paulli aetate, qui angelos cultu quodam prosequendos esse statuerent.

Thef. VIII. Angeli in amore boni pietateque erga Deum ita confirmati sunt, ut ab hac virtute et obedientia, mandatis div. prae.

praestanda, in aeternum non sint declinaturi.

Prob. Hoc vel intelligi potest ex eo, quod beate morientes homines, angelis similes futuri, hac ratione aeterna fruuntur felicitate.
MATTH. XXV, 46.

MEDITATIO.

Deum ter optimum maximum perpetuo amplecti amore, eius voluntati lubenter obtemperare, nullo tentari cupiditatis pravae impetu, nullaue peccandi consuetudine; semper esse bonum, ab omni malo remotum: o quam incredibilem hoc adferat, oportet, voluptatem! quantam felicitatem! forma o deus animum meum, peccato corruptum, ut huius felicitatis, qua angeli beati fruuntur, fiat capax et particeps. Confirma mentem meam in omni virtutis studio, ut ad perennem tandem pertingam salutem.

SECTIO II.

DE ANGELIS MALIS.

Thef. IX. Angeli omnes quidem boni erant a Deo creati, multi tamen eorum, libertatis et virium suarum abusu, aduersus Deum peccantes, mali facti sunt.

IOH. VIII, 44. Vos ex patre Diabolo estis (eius opera imitamini non modo, sed et eo auctore

etore estis mente deprauati) patrisque vestri libidini obtemperatis libenter; ille ab initio fuit homicida (protoplastos decipiens) nec in veritate perstitit; quippe qui a veritate alienus est.

I V D. 6. Deus Angelos, qui principatum suum retinere nolentes domicilia sua (sibi ab eo destinata) reliquerunt, ad magni diei iudicium aeternis vinculis in tartaro seruandos curauit.

2. P E T R. II, 4. Deus angelis, qui peccauerant, non pepercit, sed eos in tartarum praecipitados catenis quasi vinctos in locis tenebrosis ad iudicium seruari curauit.

(†) Cur deus spiritus creauerit, quos peccaturos esse praeuiderat, scire nobis datum non est. Condidit et homines, quos probe sciret, legibus suis non semper obtemperaturos. Nos sane ii non sumus, qui, quid ad summam, quae in vniuersum hoc cadit, perfectionem fieri necesse sit, diiudicare possimus. Facit deus bona quaeuis; impedit et coercet, quantum pro sapientia sua fieri potest mala. Sapiens est in omnibus suis operibus; iustus in poenis infligendis. Nos angelorum nobis longe perfectiorum lapsum intuentes, timeamus, ne simili culpa simile nobis paremus exitium.

Thef. X. Nec de tempore, quo diaboli peccarunt, nec de ratione peccandi certiores nos reddit scriptura s.

(†) *Obs.*

- (†) *Obs.* 1. Peccasse antequam homines primos ad peccandum inducerent, clarum est.
- (†) *Obs.* 2. Eos imperii in regno diu. plus sibi arrogare voluisse, quam a Deo concessum esset, vero est simile. I V D. 6.

Thef. XI. *Est diabolorum quidam reliquis potentior, quem scriptura s. appellat κατ' ἐξοχήν Satanam, et a quo discernit angelos Satanae, eiusque regnum.*

IOH. VIII, 44. MATTH. XXV, 41.

Obs. A Iudaeis appellatus Beelzebub.

Thef. XII. *Numerus reliquorum angelorum malorum permagnus est.*

1. Nam Satanus regnum habet diabolosque sibi subditos.

L V C. XI, 18. Quod si Satanus a se ipso discederet, quo pacto staret eius regnum.

2. patet hoc etiam ex malis diabolorum operibus, quae in omnibus terrae regionibus perpetrant.

Thef. XIII. *Sunt diaboli*

1. *versuti*; Sic e. c. Satanus homines primos mendacio circumuenit.

IOH. VIII, 44. 2. COR. XI, 3.

2. *mali*

2. *mali amantes et ocores boni*, nam omne peccatorum genus promouent.

EPH. II, 2. Quibus (peccatis) vos aliquando fuistis dediti, secundum huius saeculi mores peruersos, secundum sensum *angelii mali*, in locis aereis versantis, videlicet *spiritus*, qui operatur in hominibus veritati euangelicae non fidentibus.

I. I O H. VIII, 8. Qui peccatum (sciens et volens) committit, ex diabolo est; siquidem a principio diabolus peccat.

3. *vi potentes*; nam viro armato fortique diabolus comparatur a Christo.

MATTH. XII, 29.

Obs. 1. Potentia et calliditate diuersi quidem, num vero in certos ordines distributi sint, non liquet.

Obs. 2. Corporibus, nostris similibus, non magis praediti sunt, quam angeli boni.

MEDITATIO.

Cum huius mundi vniuersitas, omniaque corporum et spirituum genere deo subiecta sint, nulla vis nec mala potestas viro probo timenda est. Qui tempestatum ventorumque coerceat vim, qui maris fluctibus terminum posuit; profecto nunquam permittet, vt, quos caros habet, a maligna quadam natura laedantur. Superavit Christus humani generis hostem eiusque destru

destruxit imperium. Quamuis autem Dei timentibus nihil fere esse possit exitiabile; vigilandum tamen est iisdem, ne genio indulgentes, aduersario, insidias fruente, aliquem forte nocendi locum dent. Imprudentis est hostem spernere, quem oculis non cernas; sapientis, monentem de occulto aliquo periculo audire summaque cauere adhibita cura, ne corpore vel anima detrimenti aliquid capias. Hac tu ipse nos donare velis o Deus! animi vigilantia; ut quanta sint, in quibus versemur, pericula intelligamus; ut voluptatum fugiamus illecebras; ut alacres et prompti ad omne virtutis studium, prauarum superemus cupiditatum vim et omnes fortiter repellamus tentatoris impetus.

Thef. XIV. Pergunt diaboli peccare contra Deum,

1. bonis nempe eiusdem operibus resistere.

IOH. VIII, 44 vid. p. 75.

2. Hominum animas perdere capiunt. Nam

2.TIM. II, 25. Paullus Timotheum hortatur, ut malos homines grauiter reprehendat, quo laqueum diaboli euadant, qui captos eos ad arbitrium suum teneat. Et Petrus

1. PETR. V, 8. christianos admonet: Estote sobrii, vigilate, nam aduersarius vester, *diabolus*, ut leo rugiens circuit, quaerens, quem deuoret.

MATTH. XIII, 38. IOH. VIII, 44. 2COR. IV.

3. Quia

3. *Quin et corpora nonnullorum vexarunt.*

MARC. V, 9-14. IX, 29. XVI, 17. 18. LUC.
X, 17. 18. 19. MATTH. X, 8.

Obs. Hoc, quod loco tertio posuimus, num
et hodiernum accidat, exemplis singulis
diiudicandum est, multis haud credibile
videtur.

Thef. XV. *Cadit omnino in bonam et
sapientem Dei naturam, permittere, vt
mali spiritus hominum animos tentent, ex-
crucient atque eorundem corpora vexent.*

1. Quod enim Deus permittit, vt homi-
nibus fiat a malis hominibus, cur non
idem permittere possit, vt faciant spiri-
tus mali, non intelligimus.
2. Testimonia scripturae f. supra in me-
dium prolata, quod affirmamus, satis su-
perque probant: non enim improprie
possunt intelligi, nisi scripturae f. velis
vim inferre totamque eius interpretandi
rationem facere *incertam*.

Obs. Si verum est, angelos bonos probos
homines iuuare, facile intelligitur, quo-
modo fieri possit, vt spiritus mali, bonos
et malos laedere et vexare possint ho-
mines.

Thef.

Thef. XVI. *Has malorum angelorum operationes Deus limitat, dirigit, iisque varie utitur*

1. *ad tentandos pios.*

MATTH IV, 1. 2. COR. XI, 3. coll. IOH. VIII, 44.

2. *ad puniendos impios homines.*

2. COR. IV, 4. Deus huius saeculi (diabolus) infidelium mentes ita occoecat, ut illuminari non possint per splendorem gloriosi euangelii Christi, qui imago Dei est.

ROM. I, 26.

Thef. XVII. *Post Christi mortem et resurrectionem Satanae potestas limitibus arctioribus circumscripta est.*

EBR. II, 14. Sicuti hominum infantes corpus habent consistens carne et sanguine, simili ratione Iesus Christus eorum particeps factus est, ut per mortem vinceret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolus.

I. IOH. III, 8. Eum in finem apparuit (in his terris) Dei filius, ut Diaboli opera aboleret.

IOH. XII, 31.

Theſ. XVIII. *Poenas impietatis quidem iam luunt diaboli; maiores autem iſtos expectant, illaeque aeternae in tartaro.*

2. PETR. II, 4. IVD. 6. MATTH. VIII, 29.
MATTH. XXV, 41. Abite a me (Chriſto)
execrabiles, in ignem ſempiternum, paratum *diabolo eiusque angelis.*

MEDITATIO.

Qui malignorum ſpirituum more, quae mala ſunt, amat et ſequitur, bonus et felix eſſe non poteſt. Quis enim felicitati locus eſſe poterit, vbi animus ea impenſe amat et appetit, quae a Deo prohibita ſunt? vbi peccatis commiſſis ſupremi iudicis horret vindictam? vbi, forte ſua non contentus, aliorum odio, inuidia, curis infinitis et inſaturabilium cupiditatum ſtimulis excrucietur? nulla in peccato ſalus, te virtutem ſectemur omnes.

CAP. IV.

DE CONDITIONE HOMINIS

ANTE LAPSUM.

SEU IMAGINE DIVINA.

Theſ. I. *Homines primi perfecta felicitate externa et interna fruebantur animi beatitudine; quam mentis corporisque praeſtan-*

stantiam theologi appellant statum integritatis, quia natura humana tunc erat integra, atque nondum peccato corrupta. Hac in felicitate constituti, praediti erant imagine diuina.

Thef. II. *Imago diu. latior est in eo posita, ut homines intellectu, voluntate aliisque praediti sint facultatibus, quibus a brutis et rebus vita carentibus discernuntur.*

GEN. IX, 6. Qui hominis sanguinem fuderit, ipsius sanguis per hominem fundatur; Deus enim ad sui imaginem hominem fecit.

Thef. III. *Imago diu. sensu strictiori erat posita in perfectionibus quibusdam et animae et corporis, quibus post lapsum destitutus est homo naturalis.*

COLOSS. III, 10. Induite nouum hominem, qui renouatur cognitione salutari, ut redatur similis Deo creatori suo. (Operam date, ut mente emendati deo quotidie magis fiat is similes.)

EPH. IV, 23. 24. Renouamini mente et spiritu, et induite nouum hominem, conditum ad Dei creatoris similitudinem, iustitia sanctitateque vera praeditum.

GEN. I, 26. Et dixit Deus, faciamus hominem ad imaginem nostram, nostri simi-

84 DOCTRINAE CHRISTIANAE CAP. IV.

lem, qui dominetur piscibus aquatilibus, volucris, pecudibus, toti denique terrae et quidquid in terra existit.

Has perfectiones iam singulas considerabimus.

Thef. IV. *Prima perfectio erat intellectus quaedam praestantia, qua homo*

1. ad veritatem intelligendam facile erat aptus.
2. nullis erroribus, qui saluti suae obessent, per se et sua sponte obnoxius.
3. intelligentia aliqua rerum, ad hanc et futuram felicitatem necessariarum, instructus.

Prob. 1. Patet hoc ex primi hominis, cum actionibus, tum sermonibus. Deus enim hominem, tanquam intelligentia praeditum allocutus est; illique mandata dedit; homo optionis facultate exornatus, quid sibi necessarium esset ad perfectam vitae felicitatem sensit; uxorem sociam suam, a se ortam, cognouit, atque cum illa sermones habuit etc.

2. Ex eo, quod Deus illi commisit dominium in vniuersam terram. Si enim homo *Dei instar* in terra imperium habere debuit; opus erat, vt facultate esset donatus, rerum facile intelligendarum iisque pro Dei voluntate vtendi.

3. Ex eo, quod aliqua rerum diuinarum et humanarum intelligentia requiritur ad veram hominis felicitatem. Sine enim Dei notitia, vera pietas in homine locum habere nequit, sine pietate nulla salus.

PROV. IX, 10. Vera in Deum pietas sapientiae est principium.

DEVT. XXXII, 29.

4. Quia homo peccato corruptus sapientia denovo exornandus est. COL. III, 10.

(†) Haec doctrina probe est intelligenda. Nos enim non docemus, hominem, quam primum ac esset creatus, omnia cognouisse, quae sibi ad huius et futurae vitae felicitatem essent necessaria, sed facultate praeditum fuisse *facile intelligendi* rerum naturam officiaque erga Deum et alios, atque sensim sensimque ad maiorem rerum vtilium notitiam sine magna adhibita cura pertingere potuisse.

Thef. V. *Secunda perfectio erat voluntatis, bonum amantis, malum auersantis, seu iustitia et sanctitate praeditae.*

Prob. 1. *Hoc vel ex eo patet, quod, quae Deus fecerit, omnia bona fuerunt.* GEN.

I, 31. Si enim totus homo bonus, voluntas eius mala esse non potuit.

2. *Quia sine sanctitate nulla salus perfecta.*

Quam primum enim voluntas a lege

aberrat, homo peccati sui conscientia animo conturbatur. Quod et protoplastis peccato primo commissio accidit.

3. *Quia haec sanctitas per regenerationem restituenda est.* EPH. IV, 24. Quidquid enim in Adamo amisimus, id recuperamus ope Iesu Christi. Cum igitur per Christum iustitiam consequamur et veram animi sanctitatem: recte colligitur, his perfectionibus primos homines, quatenus fieri poterat, praeditos fuisse.

Obs. Haec voluntatis ad bonum inclinatio erat coniuncta cum vi et potentia sequendi bonum propositum.

Thef. VI. *Tertia perfectio erat, facultatum animae inferiorum cum superioribus conspiratio et harmonia felicissima; cuius rei consequens erat, ut sua sponte prava concupiscentia nulla ad peccatum committendum stimularentur, ut potius per naturam suam vi cupiditatum bonarum ad obsequium Deo praestandum excitati sensu amoris et benevolentiae divinae ad omne bonum ferrentur.*

MEDITATIO.

O Deus! cuius natura optima est et sanctissima, qui, quum hominem conderes innocentem, et omni peccati labe purum fecisti animumque eius ita composuisti, vt non nisi bonum et iustum appeteret: rogo te, animum meum velis denuo sic conformare, vt, oppressis et extirpatis prauis consiliis, cogitationibus atque cupiditatibus, in id feratur, quod bonum fit, rectum tibiue gratum; vt cohibitis animi affectionibus mei semper compos sim; vt viribus ad omne virtutis studium necessariis exornatus, vitae sanctitati diligenter studeam et ad tuam similitudinem in dies propius accedam.

Thef. VII. Quarta perfectio erat corporis, ea excellentia praediti, vt sanitate et robore florens, neque morbi alicuius, neque mortis contineret semina.

Prob. I. Quia lapsum tandem mortis poena sequuta est. GEN. II, 17. Ab arbore scientiae boni atque mali non vesceris, nam si vesceris ab ea, moriêre (mortalis fies).

ROM. V, 12. Quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum introiuit et per peccatum mors: hac ratione moriendi necessitas ad omnes homines perlata est, quia omnes peccatores sunt.

2. Quia restaurator humani generis mortem abolet. 1. COR. XV, 55. 57. coll. 25. 26. Vbi o mors! tuus est stimulus? vbi tua, o orce, victoria? Deo reddantur grates, qui nobis dat victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

Thef. VIII. *Praeter hanc naturae praestantiam traditum erat hominibus protoplastis in totum orbem terrarum dominium.*

GEN. I, 26. etc. vid. p. 83.

Thef. IX. *Huic felicitati, ex naturae praestantia orienti, accedebat ingens beneficiorum diu. copia.*

1. fruebantur homines protoplasti sensu fauoris diuini iucundissimo.
2. dignabantur dei consortio familiari et reuelationibus veritatum scitu necessariorum. GEN. II, 16. 23. I, 28. etc.
3. nec dubium est, spem illos habuisse certissimam sempiternae felicitatis.

Probantur

1. momenta priora ex GEN. I. et II.
2. posterius ex eo, quod eorum felicitas perfecta futura non fuisset, si eiusdem finis illis fuisset metuendus.

Thef.

Thef. X. *Commorabantur denique protoplasti in regione longe amoenissima.*

GEN. II, 8. etc. III, 23.

MEDITATIO.

Quanto fit Deus erga genus humanum amore affectus vel ex hac vna primorum hominum felicitate fatis superque potest intelligi, quam omnibus eorum posteris destinauerat. Quid enim quaeso melius et exoptatius potest fingi prima protoplastorum conditione? Perfecta corporis sanitate praediti, mirabili agendi facilitate operibus fungebantur ad vitam sustinendam necessariis; tristitiae expertes, curis liberi, nec cruciatus, nec morbi vllius, nec denique mortis formidine affecti, incolentes iucundissimam regionem, omnium rerum copia affluentem, perpetua animi fruebantur laetitia, amoreque Dei dulcissimo. Eheu! perdita est peccato vna cum corporis immortalitate vniuersa haec animi incredibilis felicitas! gratias agimus tibi, caelestis pater! quod iucundam, solatii plenam huius salutis recuperandae spem nobis feceris. Non in sempiternum carebimus tua imagine. Nouam fidentibus tibi condidisti paradisum, ciuitatem caelestem, in quam corpora nostra ex puluere denuo formata, exornata immortalitate et gloria transferes. O quantis tunc fruar voluptatibus, cum ad tuam imaginem creatus intuebor te, diuine redemptor! mea spes! meum solatium.

CAP. V.

DE CONDITIONE HOMINIS LAPSI, SEV DE PECCATO.

SECTIO I.

DE PECCATO, QVOD PRIMI HOMINES COMMISERVNT.

Thef. I. Cum Deus primis hominibus interdiceret fructu alicuius arboris, sitae in paradiso, ratione sapientissima hoc fecisse, facile intelligitur. Erat arbor bona illa quidem, sed, quod admodum vero simile videtur, eius fructus hominibus ad edendum non utilis. Praeterea necessarium fuit, ut Deus tanquam dominum et legislatorem protoplastis se sisteret signumque daret aliquod, in oculos incurrens, cuius adspectu nunquam non admonerentur, summum sibi esse officium iniunctum Deo creatori et Domino clementissimo praestandi obsequium.

Thef. II. Licet itaque haec arbor creata sit a Deo, causa tamen lapsus idcirco neutiquam in illo quaerenda est.

Patet

Patet hoc ex iis,

- I. quae Deus peregit ante lapsum. Nam
  - a. indicauit arboris naturam.
  - b. interdixit protoplastis vsum illius.
  - c. mortem est minatus esuris.
2. deinde patet ex iis, quae fecit post lapsum.
  - a. auersatus est inobedientiam,
  - b. poenam irrogauit,
  - c. omnem denique adhibuit curam, vt peccata postea committerentur, quam fieri posset, paucissima.

Thef. III. *Vi quidem Deus protoplastorum lapsum impedire valuisset; sed per sapientiam suam hoc facere noluit, ne maius malum permittendum esset.*

Vide supra de permissione mali.

(†) Condidit deus homines primos tam bonos et perfectos, quam per rerum naturam fieri possent; multis magnisque exornauit animi viribus, quibus si sapienter fuissent vfi, in bono perseuerare potuissent. Quo minus vi adhibenda eos a peccato committendo retraheret Deus, permultae sapientesque obstiterunt rationes. Nam si vel maxime matris mortalium manus cohibuisset et os, ne fructu vetito vesceretur: annon praua iam concupiscentia, malo

con-

consilio, superbia, incredulitate erga deum peccauerat? obedientia, extorta vi et necessitate, virtutis non est nomine digna. Sine liberae voluntatis vsu, nulla pietas in Deum, nulla religio, nulla salus, naturis intelligentia praeditis accommodata. Permisit itaque deus statim in incunabulis generis humani lapsum leuiorem, ne postea grauior existeret. Cum igitur ad sempiternam felicitatem hominum genus aliter pertingere non potuit, quam experientia, temptationibus, sensu boni et mali; celebremus sapientiam dei, qui et impediuit, quoad fieri poterat, peccata hominum, et libertati tamen voluntatis humanae ea in re consultum voluit.

Thef. IV. *Causa lapsus externa fuit diabolus.*

1. Hoc Christus docet verbis expressis.
IOH. VIII, 44. vid. p. 75.

2. Hoc Iohannes, qui diabolum peccati auctorem appellat. I. IOH. III, 8. Qui peccatum comittit, est ex diabolo (diabolum sequitur peccati auctorem) siquidem diabolus peccauit in ipsis rerum creatarum initiis, peccatique est auctor.

3. Praeterea Christus mundum comparauit agro, in quem herus, i. e. Deus, non

non nisi semen bonum coniici curauerit, inimicus autem (diabolus) inter triticum lolium sparserit. Inimicus eorum (malorum) fator est diabolus.

MATTH. XIII, 39.

Thef. V. Ad hoc flagitium perpetrandum diabolus adhibuit serpentem naturalem.

1. Quia serpens dicitur fuisse ex animalibus in terra viventibus. GEN. III, I.
2. Quia Deus dixit fore, ut serpentis conditio peior sit, quam reliquorum animalium.

MEDITATIO.

O bone deus! largiaris mihi, precor, eam sapientiam, ut nunquam ad sermones attendam perniciosos; ut nulla vel voluptatis, vel opum, vel honoris spe allectus prauum sequar consilium; ut mandata tua sint et maneant semper in animi mei conspectu posita; ut probe memor sim, eos, qui vel latum unguem recedant a legum tuarum tramite, in magno non solum versari periculo, peccata committendi maiora, sed etiam in aeternum ruendi exilium.

Obs. Deus eadem sapientia, qua, ut peccarent homines, permisit, permittere potuit abusum animalis ad actionem prauam committendam.

Thef.

Theſ. VI. *Cauffa interna lapsus erat abusus liberi arbitrii, ortus ex appetitu sensuum inordinato. Audiuit mater mortalium sua sponte serpentis sermonem; adspexit fructus sibi vetiti formam; cupiditatem ex eius adſpectu natam animo aluit. Sic demum adfectu fortiori nato in prauum vſcendi fructu conſilium abrepta est.*

Patet hoc ex lapsus historia.

MEDITATIO.

Omnis itaque peccati fons et principium in homine ipſo voluptas erat nata ex titillatione sensuum. Haec communia sunt omnium fere peccatorum initia: praua concupiscentia, appetitus fortior, malum peccandi conſilium. Cum animum aduerteret Achan ad pallii pulcritudinem, in ipſius animo furandi cupido nata est. Cum Dauides Bathſebae formam curiosius adſpiceret, libidine abreptus, ex rege pio et iuſto factus est mulieris corruptor, adulter, hypocrita, homicida. Foedus pangam cum oculis meis, ne adſpiciant diutius rerum pulcrarum et hominum formas; auertam animum a voluptatum illecebris, ne iu mente, sensibus irrita, pravae nascentur libidines. Compescam, deo opitulante, affectus animi, imperabo cupiditatibus, leues spernam voluptates, dei voluntatem omnibus meis anteponam votis, et desideriiis. O Pater caelestis! qui dedisti bonam
hanc

hanc mihi voluntatem, largiaris et vires prom-
tum semper tibi praestandi obsequium.

Thef. VII. *Lapsum confestim secutus est
insolitus cupiditatum prauarum impetus, ma-
laeque actionis patratae tristis conscientia.*

GEN. III, 7.

Thef. VIII. *Deus autem protoplastis com-
parens, singulis poenam irrogauit debitam.*

1. mulieri, dolores in pariendis liberis,
atque obsequium viro praestandum.
2. Adamo labores, curas, vitae aerumnas
multas.
3. vtrique mortem malaque cetera cum
eadem coniuncta.

GEN. III, 8.

GEN. III, 16. 17. Mulierem deus ita adlo-
cutus est: multis te adficiam aerumnis;
tu natos cum doloribus paries; et pende-
bis a viro tuo, imperante tibi. Deinde
ad Adamum: quia tuae morem, inquit,
gerens vxori, edisti de arboris fructu,
cuius ego vsu tibi interdixeram, fit ter-
ra maledicta propter te; quaeres ex ea
victum multo et duro labore per omnem
vitam, carduos et sentes procreabit tibi,
tuque herbis vesceris e terra natis. Cum
multo sudore victum quaeres, donec re-
deas in humum, ex qua ortus es.

Thef.

Thef. IX. *Poena irrogata serpenti, ad diabolum inprimis spectabat.*

1. Quia diabolus erat lapsus causa prima.
vid. Thef. IV. huius Cap.

2. Quia Christus hac poena fatanam affecit, atque afficit. Sicuti enim, capite alicuius serpentis contrito, nocendi vis ei demta est: ita diaboli potentia victa, atque abolita, vis ei hominibus piis nocendi per Christum eripitur, atque aliquando penitus abolebitur.

EBR. II, 14. Sicuti pueri corpus habent carne et sanguine compositum, ita filius dei iisdem praeditus fuit, ut per mortem aboleret eum, qui mortis habet imperium, hoc est, diabolum.

Obs. 1. Quae ad serpentem pertinebat poenae irrogatae communis pars, exemplaris tantum erat. Nec a sapientia diu. alienum est, in animalium exemplo peccati commissi magnitudinem, coloribus quasi depictam, monstrare. Fecit enim hoc Deus sacrificiorum cruentorum lege; fecit idem in poena sodomiae constituta. LEV. XX, 16.

Obs. 2. Vfus est Deus in hac poena irroganda loquendi ratione allegorica, quia ingenio et naturae hominum primorum erat accommodatissima. Nondum enim proto-plasti

plasti cognitum habuisse videntur spiritus maligni naturam, vt Dei sermonem ad hunc eorundem inimicum inuisibilem directum, penitus intelligere valuissent. Ideoque Deus serpentem nominans diabolum subintellexit.

(†) His in poenis irrogandis deus non solum iustitia, sed et incredibili vsus est erga genus humanum benignitate. Sicuti enim protoplasti in peccato committendo sensuum praecipue adpetierant voluptatem; ita corporis inprimis doloribus plectebantur: cum sorte sua non contenti, maioris felicitatis consequendae spe se decipi fuissent; ad conditionem pristina felicitate longe peiorem et mortem patiendam, condemnabantur. Quia denique mulier peccandi fecerat initium, maritumque blanditiis suis in erroris traxit consortium; ideo et mariti est imperio subiecta. Sic vnique deus iusta talione merita repperit. At non minorem in his poenis irrogandis sapientiam adhibuit atque clementiam. Nihil enim ad compescendas prauas libidines est efficacius, nihil, ad peccati commissi memoriam refricandam aptius laboribus, curis et vitae aerumnis. Dolorum perpeffione animi deprimitur arrogantia cupiditatumque inhonestarum vis infringitur; morte denique, ab omni peccato liberati sempiternae reddimur felicitatis participes. Agamus gratias deo, qui non modo benefaciendo sed et

infligendis poenis patrem se nobis praeſtat gratioſum atque clementem.

Theſ. X. *Hominum protoplaſtorum peccatum admodum graue erat atque dignum, quod Deus hac tanta, qua uſus eſt, ſeueritate proſequeretur. Nam*

1. tranſilierunt legem a Deo ipſo expreſſis verbis latam.
2. cognitione rerum magna et viribus ſufficientibus, ad obſeruanda Dei mandata, erant inſtructi.
3. peccarunt
  - a. incredulitate; quia dubitarunt, an Deus veram fructus ſibi vetitae vim indicaffet.
  - b. arrogantia; quia perfectionum diuinarum conſequendarum cupiditate ferebantur ad peccatum committendum.
  - c. atque ſenſu quodam animi ingrati, ſorte ſua feliciffima non contenti.
4. ne mortis quidem poenam extimeſcentes, breuem voluptatem amori Dei dulciſſimo anteponebant.

Theſ.

Thef. XI. *Hoc peccato commisso, in hominibus protoplastis imago diu. (strictè dicta seu accidentalis) periit.*

Et quidem

1. quod ad intellectum, voluntatem, et appetitum sensitivum.

Patet enim ex humani generis historia omnes homines ab Adamo natos, res, bonitatis speciem mentientes, pro vere bonis habere, ad vitia esse pronos, concupiscentia prava ad peccandum proclives.

GEN. V, 3. Procreavit Adamus filium, Sethum, sui similem, ad sui imaginem (non ad imaginem Dei, qua ante lapsum praeditus erat).

GEN. IX, 21. Cogitationes motusque animi humani pravi (peccato contaminati) sunt a pueritia.

ROM. V, 16. Vnus (Adam) in causa fuit, ut iudicium condemnationis ferretur (in reliquos homines) omnes.

ROM. III, 22. etc. Nullum enim discrimen est, omnes (homines) peccarunt, diuinaque carent gloria (immagine diuina).

2. Quod ad *conscientiam*. Nam mente conturbati pauidique Dei praesentiam reformidantes conabantur se occultare.

3. *Quod ad vires ad legem implendam necessarias.* Nemo enim mortalium nec naturalibus, nec reuelatis legibus ex affe satisfacit.

IAC. III, 2. Multa enim delinquimus omnes.

4. Non solum perfectionibus, quibus imago diu. continebatur, spoliati sunt, sed procliuitas etiam ad peccandum in illis orta est.

ROM. VII, 18. 23. Scio in me, nimirum in carne mea (quatenus natura mea peccato corrupta est) nil esse boni. Aliam legem in me esse sentio, quae est contraria legi diuinae.

Haec animae conditio miserrima, dicitur mors spiritualis, quam, nisi animus gratia Dei emendetur, sequitur mors, seu damnatio aeterna.

5. Corpus denique hominis in peccatum lapsi infirmitatibus morbisque expositum et morti subiectum est.

GEN. III, 3. ROM. V, 12. VI, 23. EBR. II, 14. etc. I. COR. XV, 22.

ROM. VI, 2, 3. Peccati stipendium mors est, Dei beneficium vita sempiterna per Iesum Christum Dominum nostrum.

Thef.

Thef. XII. *Lapsus protoplastorum nobis non imputatur, ea ratione, qua actiones pravae solent, quas ipsi sponte committimus.*

1. Hoc enim esset contra rei veritatem.
2. Nec tale quid alibi in s. scriptura legitur.

Deus in Christo mundum reconciliauit sibi ipsi, ideoque iis non imputat ipsorum peccata.

Thef. XIII. *Imputatur Adami peccatum posteris eius, sicuti liberis, nondum natis peccata parentum imputari solent. Nempe per naturae nexum in reatus et poenae communionem veniunt.*

ROM. V, 18. 19. Sicuti vnus (Adami) delicto factum est, vt condemnationis iudicium deferretur ad omnes reliquos homines; sic vnus (Iesu Christi) iustitia fit, vt omnes homines absoluantur, vitaeque aeternae spem recuperent.

Obs. Vt paucis hanc rem explicemus: ea ratione peccatum Adami nobis imputatur, qua nobis imputatur meritum Christi. Aliena culpa; alienum meritum.

Thef. XIV. *Nec iniustus est Deus hoc in negotio;*

1. Nam, (cuius rei demonstrationem mox afferemus) quia peccatores nascimur, peccatores nos esse censet. EPH. II, 1-5. ROM. V, 12-19.

2. Quia autem reliqui homines, Adami posterius, citra culpam actuale et libere contractam, in reatus communionem delati sunt; idcirco erga eosdem Deus benignitate aequitateque utitur ea, ut propter Christum, omnem peccati reatum ab illis tollat, ita quidem, ut ratione paruulorum, recens natorum, idem sit, ac si (quod tamen fit) peccatores non nascerentur.

ROM. V, 18. 19. 2. COR. V, 19.

3. Licet itaque peccatum, quo nascimur, in se damnabile sit, tamen nec propter vnum et solum peccatum, quo homines nascuntur, hominum vllus in aeternum damnabitur.

ROM. V, 18. 19. EZECH. XVIII, 20. Homo qui peccauerit, morietur; non filius patris, non pater filii culpam luet.

AUGUSTINVS: non priuatio, sed contemptus sacramenti damnat.

4. Qui

4. Qui autem in incredulitate vita excedentes damnantur, aeternam ii subeunt poenam

a. incredulitatis,

b. peccatorum suorum actualium,

c. peccati originalis, a cuius reatu et poena, per culpam suam siue negligentiae, siue resistentiae malitiosae, liberari non poterant.

Ex quo patet, iudicandi atque agendi rationem, qua Deus hoc in negotio utitur, esse iustissimam, nec doctrinam hanc veritatibus e rerum natura collectis, vilo modo esse contrariam.

MEDITATIO.

O Deus sapientia atque benignitate celebris! Iustum te esse, in omnibus tuis iudiciis atque agendi rationibus, persuasum habeo, indeque probe intelligo, te a nemine rationem requiriturum eorum, quae ei non dederis, nec te vnquam plecturum, qui nil commiserit. Huius summi tui ergo genus humanum amoris documentum est luculentissimum, quod culpam ab adam peccato in nos deriuatam, per Iesum Christum clementer a nobis abstulisti atque hac ratione ostendisti omnibus, te nolle hominis vilius interitum, omnium potius salutem tibi esse caram, teque ad omnes, qui ad meliorem

mentem redeant in gratiam recipiendos, esse paratissimum. Gratosum hoc tuum de hominum salute consilium, te opitulante, omni sequar studio; sic (si modo culpa absit et mala voluntas,) nil mihi nocebit, natum me esse peccatorem.

SECTIO II.

DE PECCATO IN GENERE EIVSQVE SPECIEBUS.

Thef. XV. *Est peccatum generatim spectatum, absentia conformitatis cum lege.*

I. IOH. III, 4. Peccatum est dissensus a lege
ἀνομία.

Thef. XVI. *Omnes homines, nati modo naturali et consueto, nascuntur conditione quadam legi diu. non conformi, ergo cum peccato.*

Prob. I. Quia homines peccatores, non alios nisi infantes peccatores gignere possunt.

IOH. III, 6. Quod ex carne natum est, caro est, quod ex spiritu natum est, spiritus.

Carne natum esse, significat natum esse modo naturali cum peccato. confer. ROM. VII, 5. 14-18.

PS. LI, 9. Equidem in peccato genitus sum,
(a parentibus peccatoribus) et in peccato
me concepit, mea mater.

2. Quia per vnus peccatum omnes ho-
mines peccatores facti esse dicuntur.
ROM. V, 18. 19. p. 101.

3. Quia Paullus asserit, nos, sicuti omnes
ceteros, esse natura filios irae, id est
condemnationis iudicio subiectos.

EPH. II, 3. Fuimus (nos Christiani) natura
digni supplicio, sicut et ceteri.

Natura autem supplicio dignum esse, idem
significare, ac secundum origenem et
natiuitatem, patet ex locis scripturae s.
aliis e. c.

ROM. XI, 24. GAL. II, 15. 2. PETR. II, 12.

4. Quia omnium hominum cogitationes et
animi motus peccato aliquantum esse
contaminati dicuntur. GEN. VIII, 21.

5. Quia a peccatoribus nasci non possunt
nisi peccatores.

6. Quia omnes omnium hominum infantes
ad peccandum proclives sunt; quod ex-
perientia omnium gentium et temporum
confirmatur.

Thef. XVII. *Hoc peccatum, hominibus connatum, positum est non modo in absentia perfectionis atque integritatis humanae naturae, sed etiam in concupiscentia prava et inclinatione actuali ad mala, quae appetere solent homines sub specie boni.*

Prob. I. GEN. VIII, 21. p. 99.

2. ROM. VII. tot. inprimis com. 18. Scio enim, non habitare in me, hoc est, in mea carne (quatenus homo sum modo naturali cum peccato natus) bonum; velle quidem, hoc est in me, sed bono exsequendo par non sum.

3. Experientia vniuersali.

Obs. Appellatur hoc peccatum *haereditarium, habituale.*

Thef. XVIII. *Vi huius peccati connati homo naturalis in omnibus animae facultatibus, quin imo et corpore corruptus est.*

I. *Intellectus* eius ad errores procliuis.

EPH. IV, 22. Exuite mores vestros consuetos, veteremque hominem, animum corruptum per concupiscentias prauas fallacesque, seu cum errore coniunctas.

2. *Voluntas* legi diu. contraria.

ROM. VIII, 7. Carnis (hominis naturalis) sensus et affectio inimica Deo est; legi enim diu. non paret, neque parere potest.

3. *Cu-*

3. *Cupiditates* et animi *affectus* a Deo rebusque diu. alieni, proni ad peccandum, saepius conturbati, rationi et Spiritui S. reluctantes.

GAL. V, 17. Animus Spiritu S. emendatus aduersatur cupiditatibus prauis, in mente residuis, et concupiscentia haec praua repugnat spiritui s. animique adfectionibus bonis.

4. Corpus ita comparatum, vt cupiditatibus prauis et gignendis et alendis facile inferuiat.

Quod probatur, cum ex harmonia, quae animam inter atque corpus locum habet, tum experientia.

MEDITATIO.

A prima iuuentute ad multa peccatorum genera me valde procliuem fuisse, qui possim negare, cum sentiam et quotidiana condocear experientia, multis me facile implicari erroribus, ad veritatis studium me esse segnem, ad mendacia, ad simulationem, ad iram, ad inuidiam, ad alia vitia prouum, in vetitum niti et cupere negata. Atque si vel maxime honestum deoque gratum peccati fugiendi et virtutis sequendae consilium ceperim, optatus tamen deest bonae voluntati successus. Haec iniucunda adhaerentis mihi peccati recordatio expellat

lat ex animo meo omnem arrogantiae sensum; meque doceat diuino aliquo opus esse mihi medico, qui naturam, peccato corruptam, sanet; qui meae subueniat imbecillitati; qui me ab omni tandem peccati reatu et morbo liberet. Ad te igitur confugio, o bone deus! auctor et conditor meae naturae, citra culpam tuam peccati labe inquinatae! rogans te, vt **animum** meum velis emendare, atque viribus ad omne virtutis studium necessariis mihi exornato spiritus tui auxilio ita adesse, vt bonum propositum feliciter possim exsequi.

Thef. XIX. *Licet tota natura et essentia hominis naturalis peccato contaminata sit; natura tamen humana et post lapsum est permanetque dei creatura et, quatenus ab eo est, bona atque ad virtutem naturalem operaque multa egregia perficienda apta et utilis.*

Prob. 1. *Experientia:*

2. ROM. I, 19. etc. et II, 14. Si enim gentiles legem scriptam (qualem iudaei) non habentes, natura edant actiones legi conuenientes, ii lege scripta destituti, ipsi sibi lex sunt.

Thef. XX. *Peccatum originale connatum in omnibus hominibus vsque ad vitae finem*

finem remanet, licet valde possit vis eius infringi.

Prob. I. ROM. VII. tot.

2. I. IOH. I., 8. Si nos peccati expertes esse dicimus, nos ipsos fallimus, nec est in nobis veritas.

3. Experientia vniuersalis.

4. Quod peccati vis valde infringi possit patet ex locis scripturae s. permultis. e. c.

ROM. VI, 12. 13. Ne regnet ergo peccatum in vobis, qui cum Christo in mortem quasi traditi estis (atque ad nouam vitam resuscitati) neque concupiscentiae prauae obediatis, nec **membra vestra** praebeatis iniustitiae instrumenta; sed Deo vos committatis, tanquam ex mortuis ad nouam vitae sanctimoniam resuscitados et **membra vestra iustitiae instrumenta** Deo consecrate.

Thef. XXI. Peccatum actuale est peccatum, quod oritur ex connato.

1. *Peccata actualia interna* sunt cupiditates, cogitationes, affectus et consilia animae, legi contraria.

MARCI VII, 22. Ex hominum enim animo prodeunt prauae cogitationes, adulteria, stupra, caedes, furta, auaritia, malitia, **fraus,**

fraus, libido, inuidia, conuitia erga Deum et homines, superbia, dementia; haec omnia mala intrinsecus prodeunt et hominem polluant.

ROM. VII, 17. 18. Hoc ego non operor, sed habitans in me peccatum. Scio enim in me quatenus quidem natura mea deprauata est, non esse bonum.

2. *Peccata actualia externa* sunt motus corporis, sermones et actus legi diu. non consentanei.

GAL. V, 19. etc. Sunt autem manifesta carnis, (naturae humanae peccato corruptae) opera, videlicet adulterium, stuprum, impuritas, luxus atque lasciuia, deorum cultus, veneficium, inimicitiae, lites, aemulationes, iracundia, contentiones, seditiones, haereses, inuidia, homicidia, ebrietas, commestiones et his similia.

Thef. XXII. *Praecipua peccati Genera sunt sequentia:*

1. Peccatum est

a. *Voluntarium*, quod ea ratione committit homo, vt conscius sibi sit aberrationis a lege, atque deliberando malum faciat. E. c. Cain, qui vel a Deo monitus, et re-
prehensus, fratrem occidit. It. Iudas.

b. *In-*

b. Inuoluntarium, vbi hoc non fit, cuius species sunt peccata *ignorantiae*, verbi causa Paulli. 1. TIM. I, 13. *praecipitantis*, e. c. Iohannis et Iacobi LVC. IX, 54. *infirmittatis*, quale fuisse videtur Petri, cuius Paulus meminit. GAL. II, 14.

2. Peccata

a. Commissionis sunt, quibus aliquid committitur legi contrarium. e. c. mendacium.

b. Omissionis, quibus aliquid omittitur lege mandatum; e. c. si quis, cui rerum copia esset, pauperibus eleemosynam dare recusaret.

3. Peccata perpetrant homines aduersus deum, aduersus se ipsos, aduersus alios.

Thef. XXIII. *Peccata et in se; et quod ad reatum et poenam pertinet, alia aliis maiora sunt.*

Quo maior hominis peccantis est legis et veritatum salutarium notitia. Quo maiores hominis vires ad obsequium legi praestandum. Quo plura homini antea collata erant beneficia diuina. Quo magis per officia singularia ad obsequium Deo praestandum obstrictus erat. Grauius peccat, qui sua voluntatis malitia ad peccatum perpetrandum commotus fuerit, quam qui ab aliis ad peccandum inducitur. Grauius, qui sciens volensque tentationibus ad malum se exposuerit.

Gra-

Grauius, qui leui quacunq̃ue caussa permotus peccauerit. Peccata aduersus deum et res diu. aduers. imperantem, parentes etc. aliis grauiora sunt. Quo plura sunt remouenda obstacula, vt peccare possis, eo maius peccatum.

MEDITATIO.

Quamuis breue sit vitae nostrae curriculum, tot tamen ac tanta peccata solemus committere, vt omnem excedant numerum; si sapientis est medici vulnus diligenter inspicere, quo facilius illi possit mederi; quid accommodatius, quid vtilius homini peccatori ea cura, qua errores suos indagare conatur? Quanta enim negligentia boni faciendi occasiones praetermittimus? quanta est segnities nostra in perficiendis vitae operibus? in auxilio egenis ferendo quanta tarditas? Deo, patri indulgentissimo, infinitorum beneficiorum auctori quam raro siue dignas reddimus gratias, siue obedientiam praestamus debitam? atque quotusquisque est, qui de clementia, qua est erga nos summa diligentius cogitare vel amore illum prosequi studeat? Quanta solent animi ingratitude multi parentum, praeceptorum, amicorum beneficia obliuisci? quoue odio ferri in aduersarios? quanta inuidia obtretractare bene meritorum laudibus, sermonum lasciuia, prauis consiliis malisque exemplis animos aliorum corrumpere, seque perdere ipsos? Ab hisne atque ceteris peccatorum generibus omni-

omnino immunem me esse, dicere audeam? nullo facto, nullo vnquam me verbo, vel praua cupiditate legem dei violasse? O Deus! quem nullum factum, nullum verbum, nulla latet hominum cogitatio, quomodo te celem errores meos? saepe enim ignorantia, saepe animi debilitate, saepius prudens sciensque ea feci, cogitavi, locutus sum, quorum me poenitet. Ignosce o pater clementissime! mihi, filio tuo, confitenti peccata, atque vnice ponenti fiduciam suam in Christi merito et gratia tua. Te omni colam virtutis studio; tibi me totum tradam et perpetua vitae sanctimonia nominis tui gloriam collustrandi consilium firmiter tenebo.

Thef. XXIV. *Peccatum, quod commiserunt Pharisei et Iudaeorum doctores, vim diuinam, qua Christus miracula edebat, diabolicam esse conuictantes, dictum est a Salvatore nostro peccatum in Spiritum Sanctum.*

Christus nimirum intelligens, pessimos hos homines verbo diu. et Spiritus S. operationibus impense reluctantes, ne quidem miraculorum vi posse commoueri, vt credant, se esse filium dei, praedixit, eos, atque eorum similes nunquam conuersum iri.

MATTH. XII, 31. etc. Omnia peccata, conuictaque remittentur hominibus, conuictia

H

autem

autem prolata aduersus spiritum s. vimque diu. exferentem se per miracula, hominibus non remittentur. Quicumque locutus fuerit durum aliquid aduersus *humanam Messiae naturam*, eius peccatum veniam impetrabit, si quis vero conuitatus fuerit *spiritum s. naturamque diu. cuius vis in miraculis est conspicua*, is istius peccati veniam nunquam impetraturus est.

Hoc Peccatum in se itaque erat remissibile *): sed remitti non potuit ob *conditionem peccantium* pessimam; probe enim intellexit Christus eos esse animo sic induratos, vt ad mentem meliorem nunquam sint redituri.

Thef. XXV. *Alienorum peccatorum homo fit particeps:*

Consulendo, praecipiendo, consentiendo, prouocando, laudando, non retegendo culpam, non puniendo, non reprehendendo, non obstando, contribuendo, defendendo, commendando denique, quem non decebat.

(†) Thef. XXVI. *Licet omnes homines usque ad vitae finem peccato contaminati sint atque maneant, eorundem tamen con.*

*) Nam pro omnibus peccatorum generibus Christus satisfactionem praestitit. 1. 10 H. II, 2.

conditio, quod ad peccatum pertinet, valde diuersa est.

1. Sunt, qui per fidem in Christum mente emendati, diuino auxilio adiuti, cupiditatibus prauis imperent, atque eorundem conditio seu (vt theologi loqui solent) status est *libertatis*.

ROM. VI, 18. A peccato liberati, mancipati estis iustitiae.

IOH. VIII, 36. Si dei filius vos liberat, tunc demum liberi estis.

2. Sunt, qui quam prauae sint quaedam actiones, probe intelligant, atque saepius inducant animum illas fugiendi, melioraque faciendi, sed vi dominantis peccati ad easdem perpetrandas abripiuntur, horum status est *seruitutis*.

IOH. VIII, 34. Quisquis peccatum (sciens et volens) facit, peccati seruus est.

3. Alii, quae prout committunt flagitia ne quidem curant, eandemque ob causam esse dicuntur in statu *securitatis*.

2. TIM. II, 26. p. 79. EPH. IV, 17. 18. Moneo vos, ne et impostero vos geratis, sicuti gentilium reliqui in vanitate animi sui se gerere solent, siquidem mente caligant, et a vera in Deum pietate sunt alieni, pro ea qua esse solent re-

rum diuinarum ignorantia, atque animi torpore.

MATTH. XXIV, 38. 39. Sicuti homines facere solebant tempore, quod diluuium praeceffit, comedebant, potabant, contrahabant matrimonia, vsque ad diem, quo Noa in arcam ingressus est, nec irruentia iudicia diu. reformidabant vsque dum veniret diluuium; sic et erunt comparati mores hominum in aduentu Messiae.

4. Alii denique vsu et consuetudine peccandi animo ita deprauati sunt, vt omnem emendationem respuant, atque horum status est *obdurationis*.

EXOD. IV, 21. VII, 13. IES. VI, 10. ROM. XI, 7. 8. Reliqui (Iudaeorum) mente indurati sunt; sicuti in oraculis diu. scriptum est: dedit illis Deus (iustus iudex) torpentem animum; siquidem (animi) oculis suis (veritatem) non vident, et auribus suis non audiunt, ideoque saluari non possunt.

MEDITATIO.

Animo pertinaci sancto reluctari spiritui, cum deo dimicare potentissimo, haecine qualis est temeritas? quae amentia? haec tanta animi malitia quid efficiet aliud, quam vt anima malis suis consiliis relicta, infelix fiat mancipium cupiditatum prauarum, tandemque in aeternum

num praeceps feratur exitium. Eripe nos, o Deus misericors! ex hoc tanto periculo; illumina, forma, rege mentes nostras spiritus s. vi, vt nos, de veritate caelesti conuicti, certa persuasione teneamus, esse in nullo alio salutem nobis exspectandam nisi in Iesu Christo filio tuo; eiusque mortem iis tantum fore salutarem, qui obsequenti animo disciplinae se tradant suae; qui omne adhibeant studium fugiendi omnis generis vitia, tibi que o Deus! morem gerendi. Tali obsequio tibi praestito demum nomine hominis christiani dignus euadam et gloriam sanctissimae professionis tuebor.

CAP. VI.

DE CHRISTO.

SECTION I.

DE EO, QVOD IESVS NAZAR.

VERVS MESSIAS SIT.

Thef. I. *Deus ab incunabulis mundi variis figuris modisque futurum Messiam adumbravit, mirabilique sapientia imaginibus usus est iis, quae hominum, quouis tempore viventium, ingenio essent accommo-*

datissimae et sensim sensimque totam mediatoris et personam et officium describerent.

1. Postquam homines protoplasti, peccato commisso, felicitatem primam, naturae suae integritatem sensumque gratiae diu. iucundum amiserant; ne omni solatio essent destituti, Deus illis praedixit, fore, vt veniat, qui serpentis, id est, Diaboli, vim letiferam frangat hominumque felicitatem restauret.

GEN. III, 15. Conciliabo inimicitiam inter te et mulierem, inter tuum atque mulieris semen, vt hoc tibi caput conterat, tu calcem illius mordendo laedas. Cuius dicti explicationem vide supra p. 96.

2. Idololatriae superstitione nata, Deus Abrahamum elegit eique dedit promissionem, ex eius posteris oriturum, per quem salus amissa, vna nimirum cum veri Dei cultu, ad omnes terrae gentes perueniat.

GEN. XII, 3. In te omnes terrarum gentes salutis participes reddentur.

GEN. XXII, 18. Per semen tuum (Messiam ex posteris tuis oriturum) salutem adipiscantur omnes terrarum gentes.

3. Ea-

QVOD IESVS NAZ. VER. SIT MESSIAS. 119

3. Eadem feminis Abrahamitici promissio
Isaaco et Iacobo iterata vice contigit.

GEN. XXVI, 4. XXVIII, 14.

4. Iacobus moriturus vaticinabatur, ex
tribu iudaica nasciturum heroem, cui
pacis et felicitatis humanae auctori,
gentes se submittant.

GEN. XLIX, 10. Non recedet sceptrum (rē-
gimen) a Iuda, neque deerit, qui, ex
hac tribu ortus, imperium teneat, donec
veniet pacis auctor, ad quem populi (or-
bis vniuersi) sunt congregandi.

*) A Dauide vsque ad captiuitatem babylo-
nicam imperium erat penes tribum Iu-
daicam. Zorobabel ex hac tribu ortus,
primus post exilium bab. imperium tenuit,
et licet posthac principes et legislatores
ex tribu Leuitica reipublicae habenas ca-
pefferint, imperium tamen ipsum mansit
in tribu Iudaica. Atque hoc imperium non
prius quam Messias venerit, penitus aboli-
tum est.

5. Virum Mose maiorem gens Israelitica
nunquam viderat; ideo vsus est dein-
ceps deus eius exemplo ad describen-
dum generis humani redemptorem.

DEVT. XVIII, 18. 19. *Vatem* fuscitabo eis ex sua gente, tui similem, cuius ori verba mea fuggeram, (per quem ad vos locuturus sum) quique illis eloquatur, quaecunque ei praecepero.

6. Tandem *Dauidi* pollicebatur Deus, futurum, vt ex eius posteris nascatur, qui

a. omnibus gentibus imperet.

PS. II, 8. Pete a me (o mi fili Messias) et dabo gentes tibi in haereditatem orbemque vniuersum tuo dominio subiiciam.

b. pro hominibus cruciatus fubeat et mortem violentam.

PSAL. XVI, 9. 10. Corpus meum secure iacebit. Tu enim me non relicturus es in sepulcro, nec es passurus, vt pius tuus (Messias qui summa pietate te colit) corruptionem patiatur.

PSAL. XL, 13. Me (Messiam) mala circumdant innumerabilia, iniquitates (hominum propter quos patior) me persequuntur et sic opprimunt, vt eorum copiam fere non possim animo et cogitatione capere.

c. qui exaltatus ad dextram Dei, doctrina et vi omnipotenti hostes suos sibi subiiciat.

PSAL. CX, 1. 2. Dixit Iehouah domino meo: (hominum redemptori) sede ad dextram meam, donec hostes tuos, ad scabellum pedum tuorum prostratos, tibi subiecero.

*) Iona

QVOD IESVS NAZ. VER. SIT MESSIAS. 121

*) Iona nihil, Amos et Hosea pauca habent, quae siue ad Messiam, siue ad eius regnum spectent.

7. Iesaias praedixit Messiam

a. a virgine natum iri.

IES. VII, 14. Ecce virgo praegnans puerum pariet, quem nomine vocabit Emanuel.

b. habitaturum in regionibus Galilaeae.

IES. IX, 1. Terra Sebulon et Napthali, Galilaea gentium, populus, in tenebris habitans maximis, *lucem* vidit magnam. (Messiam orientem eiusque doctrinam mentes hominum collustrantem.)

c. fore Deum et hominem.

IES. IX, 6. Puer nobis natus, filius nobis datus est, qui principatum geret, qui vocabitur et erit mirabilis, consiliarius, *Deus potens*, pater saeculorum, (creator omnium rerum conditarum) princeps pacis.

d. magnis multisque Spiritus S. donis exornatum.

IES. XI, 1. Orietur virga ex trunco Isai, et germinabit ex eius radicibus furculus (ex familia Daudica, ad incitas redacta, orietur Messias) qui semper praeditus erit spiritu Iehouae, spiritu sapientiae, intelligentiae, consilii et fortitudinis, scientiae et pietatis erga Deum.

e. praemissurum aliquem, qui populum iudaicum praeparet, ut regem suum digne excipiat.

IES. XL, 3. Est in solitudine vis voce alta clamans: parate viam Iehouae, efficite Deo nostro in locis desertis semitam planam et rectam. Valles attollantur; montes collesue deprimantur; praua redigantur in recta, iniqua in plana. (h. e. poenitentiam agendo praeparate mentes, ut digni sitis, qui Messiam excipiant, salutisque per eum parandae euadatis participes).

f. illum regem fore, non armis et bello, sed doctrina et vi diuina gentes sibi succiicientem, restauratorem religionis verae, auctorem pacis et felicitatis aeternae.

IES. XLIX, 6. Parum est, ut mihi sis seruus, quo utar in restituendis Iacobitarum tribubus, instaurandisque Israelitarum ruinis. Te etiam ceteris gentibus dabo lumen (scientiae rerum diu. et omnis verae felicitatis auctorem) ut pateat mea salus usque ad extremos terrae fines.

g. ipsum futurum doctorem perfectissimum.

IES. LXI, 1. Spiritu Domini Iehouae praeditus sum; Iehouah enim vnxit me atque misit ad annunciandum miseris laetum nuntium, ad consolandos tristium animos, ad indicandam captis libertatem vinctisque

que solutionem carceris, ad praedicandum tempus quo Iehouah fauorem suum copiose exercebit.

h. pro omnium hominum peccatis cruciatus subiturum et mortem ignominiosam. IES. LIII.

i. e morte in vitam restitutum gloria sempiterna iri affectum. IES. LIII. 10 - 12.

8. Reliqui prophetae tum, quae antea erant de redemptore hominum praedicta, repetierunt, tum, nouis vaticiniis prolatis eius personam et opera distinctius descripserunt.

a. Micha oppidum designauit Bethlehem Ephrata, ubi nascendus erat.

MICH. V, 1. 2. Et tu Bethlehem Ephrata, (sit in tribu Iudaica) quamuis minoribus praefecturis Israeliticis adnumeranda sis, ex te tamen orietur, qui Israelitarum dux et imperator fit.

b. Zephaniae verbis magis perspicuis, quam antea factum erat, praedixit, Messiam idolorum cultum extirpaturum.

ZEPH. II, 11. Nam omnes vbique terrarum deos ad incitas rediget *) et adorabunt eum

*) extirpabit. hebr. rad. macie consumsit, emaciavit.

124 DOCTR. CHRIST. CAP. VI. SECT. I.

eum omnes gentes, omnesque populi in suis regionibus **).

c. Ieremias repetiit promissionem, ex Daudis familia natum iri regem illum et dominum populi Israelitici.

IEREM. XXIII, 5. etc. Futurum est, inquit Iehouah, ut suscitarem ex stirpe Daudis iustum aliquem virum, qui rex sapienter feliciterque regnet et iustitiam aequitatemque administret in terris.

d. Daniel tempus accuratius definiuit, quo Messias venturus esset.

DAN. IX, 24. Septimanae septuaginta constitutae sunt genti tuae et urbi sanctae. (Hierosolymae). His praeterlapsis peccati vis infringetur, eiusque reatus tollitur, (obsignabitur) iniquitas (humani generis) expiabitur, iustitia aeterna restituetur, vaticiniis prophetarumque sermonibus completis verum sanctuarium (ecclesia Messiae) initiabitur.

(†) Tironibus notasse haec pauca sufficiant:

1. Certum esse et exploratum, hoc in loco de aduentu Messiae sermonem esse. Messiam enim vaticiniis impletis peccati vim infregisse eiusque reatum tulisse constat

IES.

*) Vocis מָשִׁיחַ hanc esse vim probavit egregie celeb.

MICHAELIS in Spicilegio Geographiae pag. 131. seq.

QVOD IESVS NAZ. VER. SIT MESSIAS. 125

IES. LIII. Ebr. IX, 12. 16. multisque aliis locis.

2. Siue Xerxem, siue quod vero similis est, Artaxerxem Longimanum circa annum 3540. mandatum ad aedificandum templum atque urbem Hierosolymam a Cyro datum repetiisse. Vnde factum fit, ut Esrae et Nehemiae imprimis consilio atque auctoritate vrbs aedificaretur.
3. Christum natum esse circa annum 3990-4000. quoniam horum annorum, certo dici non posse.

4. Mortuum itaque circa annum a mundo condito 4029 vel 4030.

5. Iam rationes subducantur :

a) <i>Vaticinium Danielis scriptum est circa annum mundi</i>	3540
b) <i>Septuaginta septimanae conficiunt annorum numerum</i>	490
c) <i>Ergo impletum est vaticinium iusto tempore</i>	4030

Reliquae huius loci difficultates doctioribus relinquendae sunt.

6. Ioel vaticinatus est, Messiam largissimis Spiritus S. donis homines instructurum.

IOEL III, 1. His factis (reuocatis ex Babylonia Israelitis) futurum est, ut effundam spiritum meum super omne genus hominum (non solum omnibus Israelitarum familiis,

miliis, sed et gentibus commune hoc erit beneficium) et vaticinabuntur vestri filii et filiae, vestri senes somnia habebunt, diuinitus immissa, iuuenesque propheticas visiones, quin et seruos et ancillas illis temporibus meo spiritu perfundam et in caelò terraque edam prodigia.

f. Ezechiel Messiam Daudidis nomine insignitum ceu pastorem et regem descripsit.

EZECH. XXXIV; 23. Ego autem eis pastorem vnum suscitabo, qui eos (Israëlitae) pascat, meum *Dauidem*, qui boni pastoris fungetur munere.

g. Zacharias animalia nominauit, quibus Christus solemni quadam ratione Hierosolymam esset introiturus.

ZACH. XII, 10. Exulta vehementer puella (oppidum) Zion, exclama laetabunda vrbs Hierosolyma, ecce tibi venit rex tuus, iustus, salutis restaurator, mansuetus, equitans in asino et asino pullo.

h. Malachias denique illum praedixit eandem in urbem atque in templum quidem ad purganda sacra venturum; praeterea Iohannis personam, Eliae imagine, distinctius expressit.

MALACH. IV, 5. 6. Antequam veniat dies magna atque terribilis (excidii Hierosolymitani) ego vobis missurus sum Eliam (vatem aliquem Eliae per similem) qui parentum

rentum et natorum animos conuertet ad
veram pietatem in Deum.

Thef. II. *Haec oracula, quum in Iesu Nazareno et per eum ad vnum omnia accuratissime impleta sint, facile inde colligitur, eum esse legatum diuinum, promissum generis humani redemptorem.*

Impleta esse in Iesu haec vaticinia patet ex historia vitae eiusdem et religionis christianae, patebitque amplius ex dicendis. Considerabimus enim *proprietates* et *opera* Christi, seu vt Theologi loqui amant, *personam, status* et *officium* seruatoris.

SECTIO II.

DE PERSONA CHRISTI.

Thef. III. *Quum imaginum varietate adeo mirifica in oraculis adumbratus fuerit saluator hominum, multa eius et varia inde nomina nata sunt. Ideo appellatur propheta, mediator, μεσίτης ἀρχιερεὺς, Δαβίδ, βασιλεὺς, σωτὴρ, ποιμὴν, κύριος, ὁ πᾶς, χριστός.*

Thef. IV. *Christum Dei esse filium aeternum, multis supra euicimus argumentis.*
vid. Cap. I. Thef. XXX.

Thef.

Thef. V. *Christus verus est homo.*

Nam

1. sic appellatur,

1. TIM. II, 5. Vnus enim Deus est, vnus et mediator Deum inter et homines, *homo* Christus Iesus.

2. filius hominis dicitur saepius, in oraculis diu.

3. particeps factus est carnis humanae, EBR. II, 14. p. 81.

IOH. I, 14. Verbum caro factum est, (filius Dei humanam induit naturam) et habitauit apud nos, (plenus gratia veroque amore, benignitate et clementia erga homines) eiusque splendorem (perfectiones summas diuinascque) vt vnigeniti filii Dei patris vidimus. (in miraculis nempe, in monte, splendore circumfusus, a nobis conspiciebatur, item cum caelum ascenderet etc.) EBR. II, 14. p. 96.

MEDITATIO.

Multae quidem citra dubium magnaeque fuerunt causae, quae deum commouerent, vt redemptorem nostrum vellet esse hominem, non angelum, neque ex alio creaturarum genere ortum; quas rationes, si non possumus omnes indagando cognoscere, aliquas tamen cogitando eruere vtile erit. Hominum protoplastorum pec-

peccato omnes reliqui in perniciiei societatem coniecti sunt: alterum idē constituit deus humani generis caput, quo eius interuentu et ope, omnes ab interitu vindicati ad salutis denuo acquisitae communionem pertingere possent. (ROM. V.) Praeterea diuinus felicitatis nostrae auctor et stator nobiscum arctissimis, quam fieri posset, vinculis erat copulandus, quo eo lubentiori animo rem nostram ageret, infirmitatibus nostris promptum ferret auxilium atque tandem loco nostrum poenam subire posset. Hanc enim mortis poenam deus hominibus peccaturis erat minatus, haec ab homine quodam loco reliquorum erat sustinenda, vt iustitia diu. omnibus et hominibus et reliquis spirituum generibus eo magis fieret conspicua. Denique et hoc considerandum est, dei filium humana natura indutum, potuisse relinquere nobis praeclarissimum virtutis exemplum.

Thef. VI. *Filius Dei humanam Iesu Nazareni naturam ita secum coniunxit, vt vna tantum ex duabus naturis existeret persona.*

Thef. VII. *Licet Deus trinus fuerit cum homine Iesu aliqua ratione coniunctus, nec tamen Pater, nec Spiritus S. humanam Christi naturam ea ratione secum coniunxit, vt dici posset, siue Patrem, siue*

siue Spiritum S. hominem esse factum. *Nam diuersimode agere possunt personae diuinae.*

Thef. VIII. *Hinc filius dicitur missus a patre, ut a muliere homo nasceretur.*

IOH. III, 16. vid. p. 17.

GAL. IV, 4. Postquam tempus constitutum aduenit, misit Deus filium suum ex muliere natum, qui legi fuit subiectus, ut legi subditos redimeret, quo adoptionem adipisceremur.

(†) Filius dei si a patre missus dicitur, hoc pro naturae suae ratione et indole intelligendum est. Cum enim filius dei aequae ac pater omnis sit mutationis expers, patet, ipsum ex loco in alium mitti non posse. Nec desuit esse deus, cum homo fieret; sed est, sicuti erat semper, deus, vi praeditus infinita, vbique locorum praesens, omnes res creatas conseruans et dirigens. Hic autem aeternus et immutabilis dei filius secum coniunxit humanam naturam, natam ex Maria virgine, Iesum Nazarenum. Per hunc hominem filius dei in terris humano generi apparuit, per hunc locutus est, per hunc miracula edidit, eundemque eadem ratione secum habet vnitum, sicuti corpus nostrum est coniunctum cum anima. Quemadmodum enim anima habitans in corpore humano,

no, *persona dicitur una*, sic filius dei habitans in homine Iesu non est, *nisi una persona*, consistens naturis duabus, diuina atque *humana*.

Thef. IX. *Erat igitur humana Christi natura naturae reliquorum hominum similis.*

1. iisdem composita partibus.

EBR. II, 17. Proinde debuit esse per omnia fratribus similis, ut misericors fieret fideusque pontifex in rebus diu. a Deo sibi demandatis, quo populi expiaret peccata.

2. infirmitatibus multis obnoxia, MATTH. VIII. somno. IOH. IV. siti etc.

EBR. IV, 15. Non enim eum habemus pontificem, qui nostris infirmitatibus adfici et animo commoueri non posset, sed qui sit in omnibus tentatus, sicuti nos, excepto peccato.

Ratio. 1. quia sponte has infirmitates suscipere volebat.

2. quia ad opus redemptionis erat necessarium.

3. quia patientiae et aliarum virtutum, omnibus numeris absolutum nobis exhibere cupiebat exemplum IOH. XIII, 15.

Thef. X. *Multis tamen nominibus reliquos homines antecellebat homo Iesus. Eius enim natura erat*

1. fine peccato.

EBR. VII, 26. Talis enim nobis constituendus erat pontifex, qui esset sanctus, peccati expers, intemeratus, separatus a fontibus coelisque sublimior.

IES. LIII, 9. Scelus fecit nullum, neque in eius ore fraus fuit vlla.

I. PETR. I, 19. Redempti estis pretioso sanguine Christi, tanquam integri omnique vitio carentis agni.

2. infirmitatibus ex peccato orientibus et cum peccato connexis non obnoxia.

3. immortalis, quia peccato expers erat.
ROM. V, 12. p. 85.

4. egregiis donis naturalibus instructa.

5. donorum supernaturalium affluentia exornata.

ACT. X, 38. Deus illum (Iesum) Spiritu S. atque magna vi vinxit et exornavit.

6. cum natura diu. arctissime et personaliter vnita.

Thef. XI. *Haec vnio personalis est posita in eo, quod filius Dei per humanam natu-*

naturam Iesu Nazareni in terris apparuit, egit atque locutus est, iamque in coelis per eandem se visibilem praebeet, in ea adoratur a coelitibus, mundumque regit.

(†) Licet Deus cum aliis etiam hominibus vnitus sit, hac tamen ratione, praeter Iesum, cum hominum nullo. Nam

1. is, quem viderunt Apostoli in carne, fuit filius Dei aeternus. IOH. I, 14.
2. is, qui loquebatur ad homines per Iesum, fuit filius Dei.

EBR. I, 1. Multifariam rationeque multiplici locutus est olim Deus ad patres, in postremis autem temporibus *per filium. (per quem mundum condidit. v. 2.)* Inde est, quod filius Dei sanguinem suum profudisse pro hominibus, esse crucifixus dicitur mortique traditus; haec enim omnia ei contigerunt in humanitate sua. ACT. XX, 28. I. IOH. I, 7.

Thef. XII. *Vi huius unionis personalis, humana Christi natura particeps facta est perfectionum diuinarum. Quod quidem non est ita intelligendum, ac si homo Iesus in Deum esset conuersus, vel per se factus sit omnipotens, omniscius etc. Neutrum enim fieri potest. Est et manet Deus*

vnus, omnipotentia; omniscientia vna; homo autem Iesus, ea ratione, qua id fieri potest, per vnionem personalem huius omnipotentiae, omniscientiae, omnipraesentiae etc. vsum aliquem habet, seu harum perfectionum in se habitantium, ratione ea, qua fieri potest, particeps fit. *Vt huius doctrinae nostrae veritas demonstretur, singula attributa consideranda sunt. Humana Christi natura particeps facta est*

1. omnipotentiae diuinae,

MATTH. XXVIII, 18. Mihi (Christo) data est omnis potestas in caelo atque in terra.

*) Quaecunque autem Christo data sunt in tempore, data sunt humanae ipsius naturae.

I.COR. XV, 21. Omnia enim Deus pater eius pedibus subiecit; cum autem dicit, omnia ei subiicienda esse, id sic est intelligendum, vt is excipiat, qui ei subiecerit omnia (scil. Deus pater.)

2. omnipraesentiae.

MATTH. XXVIII, 20. Ego apud vos futurum sum perpetuo, vsque ad finem saeculi.

MATTH. XVIII, 20. Vbi sunt duo tresue congregati meo nomine (vt Deum colant more, quem vos docui) illic ego sum inter eos.

3. omni-

3. *omniscientiae.*

IOH. V, 27. Eique (Messiae) etiam quatenus homo est, potestatem dedit iudicium exercendi. Ad ferendum iudicium de omnibus omnium hominum operibus, sermonibus, cogitationibus animique motibus omniscientia opus esse, quis est, qui non intelligat?

COL. II, 9. In quo sunt, tanquam in suo domicilio *omnes perfectiones diu. realiter.*

(†) Vna tantummodo est vis diu. omnipraesens atque omnipotens; nec possunt diu. perfectiones hominum cuidam aut angelo, ita impertiri, ut natura finita et creata in infinitam et omnipotentem mutetur. Particeps tamen fieri potest natura finita aliqua ratione perfectionum diuinarum. Sicuti enim corpus coniunctum cum anima ratione praedita, propter ipsam hanc unionem, agit animae viribus, quibus viuum redditur, mouetur et sustentatur: sic homo Iesus agit sustentatus vi diuina in eo habitante et secum modo arctissimo coniuncta. Vi huius unionis cum natura diu. homo Iesus ubique operari, ubique praesentem se sistere, omnibus imperare rebus creatis, omnium spirituum rex esse potest et iudex supremus.

Thef. XIII. *Hacce vi diuina et gloria in eo habitante, Christus in his terris degens non semper usus est. Quam ob cau-*

ſam ſtatus, quos vocant, et exinanitionis et exaltationis conſiderandi ſunt.

SECTIO III. DE STATV EXINANITIONIS.

Theſ. XIV. *Status exinanitionis Ieſu Chriſti erat conditio eius humilis, qua humana eius natura, vi diuina et gloria, cuius particeps erat facta, non ſemper vti ſolebat. E. c.*

Omnifcientia,

MATTH. XXIV, 36. Ceterum diem illam (in qua ad iudicium cum ad hieroſolymam, tum ad iudicium extremum appariturus fit Dei filius) nullus ſcit, ne caeleſtes quidem angeli, ſed meus pater, iſque *ſolus*.

Omnipotentia, MATTH. IV, 2. etc.

Maieſtate diu.

2.COR. VIII, 9. Cognoscitis enim domini noſtri Ieſu Chriſti benignam erga nos voluntatem, qui, quum diues eſſet, propter vos pauper factus eſt, vt vos eius paupertate ditaremini.

(†) Erat id quidem amoris erga genus hum. incredibilis documentum illuſtriſſimum, quod filius dei altiſſimi non repudiaret humilis noſtrae naturae conſortium; ſed quamuis eſſet homo natus, potuiſſet nihilominus vi ſua vti omnipotenti, gloriaque et maieſtate, atque hoc ſplendore

dore exornatus hominum oculos in se conuertere, omniumque rerum copia affluens, vitae deliciis frui exquisitissimis. At enim et hoc facere noluit; sed diues cum esset et omnium rerum dominus, paupertatem tamen subiit spontaneam; vi et potentia, qua pollebat, raro vsus, infirmitatumque humanarum sensum multipliciter expertus, curas, labores multos et vitae aerumnas tandemque cruciatus subiit acerbissimos, et mortis genus valde ignominiosum.

Thef. XV. *Causa efficiens seu auctor huius exinanitionis est*

1. Deus Pater, qui Filium misit. GAL. IV, 4. p. 130.

2. Christus, qui se ipsum exinaniuit.

PHIL. II, 6. 7. Christus licet natura Deus esset, tanquam de rapina aliqua hac de sua diuinitate gloriatus non est, sed se ipsum exinaniuit (vsu maiestatis diu. plenario sua sponte se abdicauit) vt summa seruili forma fieret hominum similis et figura externa sicut hominum esset quiuis e grege alius; adeo sese reddidit humilem, vt obediens esset vsque ad mortem et quidem ad mortem crucis.

Thef. XVI. *Modi exinanitionis, (quos gradus vocare solent), erant multiplices.*

1. Humili nascendi forte in mundum venit.

I 5

2. Im-

2. Imbecillitatibus humanis fuit obnoxius;
3. et humili vitae genere usus est.
4. Multis obtreccionibus atque persecutionibus expositus.
5. Cruciatu tandem subiit acerbissimos et mortem ignominiosam.
6. Denique sepultus.

Vide historiam vitae Iesu Christi in Evangelis.

Thef. XVII. Licet per totam, quam bis in terris egit vitam, exinanitus fuerit, saepius tamen vi diu. usus est, saepius a Deo patre miraculis honoratus.

MATTH.III.VIII.IX.XV. IOH.II.V.IX.XI.

Thef. XVIII. Rationes, ob quas Christus exinanitus est, sunt fere sequentes:

1. vt expiaret peccata hominum.
2. vt usu et sensu imbecillitatis humanae misericors fieret sacerdos. EBR. II, 17. 18. pag. 96.
3. vt summi erga nos amoris documentum exhiberet luculentissimum.

EPH. V, 2. Amore alios prosequimini, sicut et Christus admauit nos, atque se ipsum pro nobis tradidit.

4. vt exemplum nobis relinqueret, quod sequi possemus, praestantissimum. PHIL.II, 5.

I.PETR.

I. PETR. II, 21. Christus pro nobis iniuriam passus est, relinquens nobis exemplar, vt sequamini eius vestigia.

MEDITATIO.

Gratias agimus tibi Saluator diuine! pro eo, quo fuisti erga nos incredibili amore, atque beneuolentia, quod humili natus forte, paupertatem, contemptum, conuitia malorum hominum, omnisque generis molestias, atque calamitates, mortem denique subiisti acerbissimam. Ita te ipsum sponte tua affligendum praeuisti, vt non solum, infirmitatum nostrarum sensu affectus, misericors fieres et ad promptum nobis auxilium ferendum paratus, sed et vel inprimis peccatorum nostrorum poenas in te susciperes atque praestantissimum nobis relinqueres exemplum amoris, patientiae, mansuetudinis erga hostes, obedientiae erga Deum, virtutumque reliquarum omnium. Hoc tuae vitae semper ante oculos nostros versetur exemplar, vt tuis insistentes vestigiis aliorum commodis lubenter inferuiamus; vt omnes, non amicos solum, sed et aduersarios sincera amplectamur caritate; vt quicquid accadat, quamuis durum sit et iniucundum, generoso feramus animo; vt patris caelestis voluntati totos nos tradamus et quantum quidem pro imbecillitate nostra poterit fieri, obsequium vsque ad mortem ei praestemus promptissimum.

SECTIO IV.

DE STATU EXALTATIONIS.

Thef. XIX. *Exaltatio Iesu Christi in eo erat, ut humanis infirmitatibus depositis, perpetuum perfectionum diu. honorisque diu. usum quoad humanam naturam suscepit.* PHIL. II, 9. pag. 32. EPH. I, 20. pag. 72. MATTH. XXVIII, 18. p. 66. *Ex quo patet, quid sub statu exaltationis theologi intelligant.*

Obs. Sensu ab hoc plane diuerso utitur Christus hac voce IOH. III, 14. VIII, 28. XII, 32.

Thef. XX. *Suscepit itaque Christus etiam quoad humanam naturam, ratione ea, qua fieri potuit, usum perpetuum*

1. omnipotentiae, omnipraesentiae, omniscientiae, MATTH. XXVIII, 18. EPH. I, 20.

2. gloriae et maiestatis diuinae.

PHIL. II, 9. etc.

I. PETR. III, 22. Christo in caelum profecto positoque ad dextram Dei angeli subiecti sunt, spiritusque potentia maxima praediti.

Quae

(†) Quae supra ad explicandam Thesin XI. huius capitis adiecimus, hic repetenda esse censemus, nos haud asserere: Iesu Christi humanitatem *commutatam esse in talem naturam, quae per se sit omnipotens, sed hominem Iesum propter unionem cum natura diuina arctissimam atque perpetuam, quam personalem dicunt, ea ratione, qua id fieri potest, participem fieri omnipotentiae, omnipraesentiae, aliarumque perfectionum diuinarum.* Neque nos, saluatori nostro cultum praestantes religiosum, idololatriae et superstitionis accusare possunt aduersarii. Adoramus enim *Filium Dei in homine Iesu in caelis adparentem*, seu adoramus hominem Iesum, *quia cum Filio Dei una eademque inseparabilis est persona, quia aeternus Dei Filius hac in forma humana coli vult et glorificari.*

Thes. XX. *Causa efficiens seu auctor exaltationis est inprimis Deus pater, reliquis personis diu. non exclusis.*

PSAL. CX, 1. etc. PHIL. II, 9.

IOH. XVII, 5. Tu me iam o pater apud te ipsum (etiam quod ad naturam humanam) gloria induas atque illustres, qua (quod ad naturam diu. attinet) praeditus eram apud te ante incunabula mundi.

EBR. II, 8. Omnia eius pedibus subiecisti. Atque hoc quidem ita factum est, vt omnia ei subiiciendo, nihil relinquere-
tur, quod ei subiectum non sit.

Thes.

Thef.XXII. *Rationes, ob quas exaltatus est, sunt:*

1. vt diuina natura filii Dei humano generi notior fieret.

IOH.V, 23. Vt omnes filium honorent sicuti patrem.

2. vt humana Christi natura ad vsum plenarium et non interruptum gloriae diu. perueniret, cuius per vnionem cum diu. natura particeps facta erat.

I.COR.XV, 27. EBR. II, 8.

3. vt luculentissime constaret, peccata humani generis omnia per eius mortem esse expiata.

ROM.IV, 25. Christus propter peccata nostra traditus est, et propter iustitiam nostram a mortuis resuscitatus.

EBR.VIII, 1. Talem habemus pontificem, qui confedit ad dextram solii gloriosi in caelis.

4. vt Spiritum S. mitteret fidelibus.

IOH.XVI, 7. Ego vobis verum dico, expedit vobis, si discedam ad patrem: nisi enim discessero, paracletus, (diuinae veritatis interpres, spiritus sanctus, doctor vester et consolator,) ad vos non veniet.

5. vt

5. vt regimen vniuersi capefferet omnia-
que dirigeret ad promouendam subdi-
torum suorum salutem.
6. vt causam nostram ageret apud deum
patrem.

I. IOH. II, I. Quod si quis peccauerit, cau-
sae patronum (aduocatum) habemus apud
patrem, Iesum Christum, qui cum ipse
iustus esset, peccatorum nostrorum expia-
tionem praestitit.

Thef. XXIII. | Gradus *exaltationis re-
censent theologi* quinque, *quorum primus
est descensus ad inferos, qui consistebat in
eo, vt Christus in locum damnatorum de-
scenderet, ibique se sifteret victorem do-
minumque hostium.*

EPH. IV, 9. Quod si autem dicitur, Chri-
stum ascendisse (in caelum) innuitur eum
antea descendisse in imas terrae partes.
Et idem ille qui descenderat (in loca
mundi infima *)) etiam ascendit, vt
omnia compleret, (vbique praesentem se
sisteret in terra, in inferno, in caelis.)

I. PETR. III, 18. 19. Necatus quidem est
Christus quod ad humanam naturam, in
vitam

*) Doctores iudaici mundi tres faciunt partes, caelum,
terram, et infernum sub terra, seu locum omnium
rerum infimum.

vitam autem restitutus per vim diu. naturae, qua etiam (post restitutionem in vitam) profectus est, vt tanquam praeco victoriam suam annunciarer in loco, quo carcere inclusae sunt animae (praeter alias et eorum hominum,) qui olim pro incredulitate sua ad meliorem mentem redire noluerunt, quum Noae temporibus deus clemens, et ad vindictam tardus expectaret, vt poenitentiam agerent.

(†) Nec de tempore, nec de modo huius descensus subtiliter disputandum est. Sufficit probe tenuisse hoc vnum: Christum morte sua effecisse, vt iis, qui spem suam ponant in ipso, mandatisque diuinis praestent obsequium, nulli post mortem cruciatus timendi sint. Vbi mors! tuus est stimulus? Vbi tua, o orce! victoria? Deo sit gratia, qui nobis victoriam dat per dominum nostrum Iesum Christum. I. COR. XV, 54. etc.

Thef. XXIV. *Restitutionem Christi mortui in vitam gradum appellant exaltationis alterum.*

I. Resuscitauit Christum

a. Deus pater.

ROM. VI, 4. Quam potentiam (deus pater) et virtutem exseruit in Christo, quum eum ex mortuis resuscitaret.

b. Re-

b. Restituit se ipse in vitam.

IOH. X, 18. Potestatem habeo vitam meam ponendi, idemque praeditus sum vi et potestate me in vitam restituendi.

(†) 2. Prodiit e sepulchro corpore ab infirmitatibus humanis liberato atque a natura corporis nostri paullum diuerso, licet, quamdiu in his terris manebat, nondum penitus glorificato: quod patet inprimis ex IOH. XX, 25.

3. Resuscitatus est Christus, vt probaretur

a. satisfactionem ab eo praestitam perfectam esse, ROM. IV, 25.

b. vt confirmaretur, eum esse filium dei, ROM. I, 4.

c. vt gloriae et maiestatis diu. etiam quoad humanam naturam fieret particeps.

MEDITATIO BREVIS.

Quod tu olim o Iesu! discipulis tuis, idem et mihi dedisti promissum: *viuo ego, et vos viuetis.* In te ad vltimum vsque vitae halitum ponam fiduciam meam. Tu primus a mortuis resuscitatus vitae fons es et auctor: qui in te credit, non morietur.

Thef. XXV. Tertius gradus est eius *ascensio in caelum.*

K

1. assum-

146 DOCTR. CHRIST. CAP. VI. SECT. IV.

1. assumpsit illum deus pater.

2. ascendit in caelos a monte oliuarum
ACTOR. I, 12.

3. vt ad vsum gloriae plenum pertingeret.

IOH. XIV, 28. Si me amaueritis, gaudio afficeremini, quod dixerim, me ad patrem profecturum; pater enim (quod ad hanc conditionem meam et formam humilem attinet,) est maior me.

4. vt sacerdos summus pro nobis oraret.

ROM. VIII, 32. 33. Quis dei dilectos accuset? Deus est, qui absoluit. Quis est, qui damnet? Christus (pro nobis) mortuus est, quin imo a mortuis resuscitatus ad dei dextram est pro nobis supplicans.

MEDITATIO.

Cum tu sis in caelis diuine redemptor! ad caelestia animus meus sit praecipue intentus. Rebus itaque vanis et fluxis sic vtar, vt aeternarum spe non excidam. Non enim huic tantummodo terrae natus, caeli ciuis, immortalis, gloriae aeternae haeres sum.

Thef. XXVI. Gradus quartus: *sessio ad dextram dei, qua, gloriae supremae particeps factus, imperium in mundum cepssit vnuersum.*

1. PETR. III, 22. p. 72. EPH. I, 22. p. 72.

Thef. XXVII. Gradus quintus est omnis futura declaratio gloriae ipsius, quae in iudicio extremo inprimis erit conspicua.

ACTOR. I, II. Iesus qui in caelum receptus est, eodem pacto veniet, quo vidistis eum discedere.

MATTH. XXV, 31. Quum autem venerit Messias cum sua gloria atque cum eodem omnes sancti angeli, tunc sedebit in tribunali glorioso etc.

MEDITATIO.

Ad te igitur o potens animae meae redemptor! gloria exornatum et maiestate, totius mundi tenentem gubernacula, in omnibus vitae meae casibus confugiam, in sapientia tua atque incredibili clementia omnem collocabo spem meam. Tu enim eodem amore, quo mea tulisti peccata, prouidebis saluti, subuenies imbecillitati meae; tristem me et anxium refoecillabis; morientem aeternae participem reddes felicitatis. Sic nihil mihi in vita, quamuis durum et molestum fit, valde timendum erit. Sicuti enim tu dilecte saluator, per egestatem, per ignominiam, per calumnias, per cruciatus ad summum ascendisti gloriae et maiestatis fastigium: ita et tui amantes, omnibus vitae aerumnis feliciter superatis, gloria exornabis et felicitate sempiterna. Largiaris mihi hanc modo animi fortitudinem, vt meae memor here-

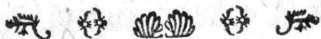
ditatis futurae res visibiles atque caducas non magis, quam par est, curem, vnumque id in omnibus cogitationibus, consiliis operibusque maxime spectem, vt tibi gratus, vt per te patri meo caelesti carus sim.

Thef. XXVIII. Vnum saluandorum hominum *quum subiret Iesus Christus officium, triplicem sustinuit personam,*

1. *doctōris* perfectissimi;
2. *mediatoris* Deum inter atque homines, vt poenis peccatorum sublatis, Deum nobis redderet propitium;
3. *domini* atque *regis*, qui viribus necessariis nos instructos, atque ab hostium impetu defensos, aeternae salutis participes redderet.

(†) Magna haec opera, figuris multis imaginibusque et typis in oraculis diu. adumbrata sunt, vt supra monuimus.

1. Quaedam imagines totam Christi personam et fere omnia eius opera adumbrant. Ex. c. *Propheta vt Moses*, qui idem et dux erat et liberator populi sui. *Pastor. Lux gentium.*
2. Quaedam partem tantummodo huius officii mediatorii in se comprehendunt. E. c. *Agnus paschalis.*

S E C T I O V.

DE OFFICIO CHRISTI PROPHETICO.

Thef. XXIX. *Fuit igitur Messias doctor humani generis perfectissimus,*

1. vocatus et institutus a Deo patre.

a. IES. LXI, 1. p. 122.

b. IES. XLIX, 6. p. 122.

2. vnctus Spiritu S. ad hoc doctoris munus subeundum, ACT. X, 38.

3. doctor humani generis publice declaratus. MATTH. III, 17. IOH. XII, 28. MATTH. XVII, 5.

Thef. XXX. *Ad haec doctoris opera rite perficienda natura Christi utraque suum contulit, seu functus est hoc munere secundum utramque naturam, unione personali coniunctam.*

Thef. XXXI. *Ergo omnes eius sermones erant sermones filii Dei per hominem Iesum prolati.*

EBR. I, 2. Postremis hisce temporibus deus ad nos locutus est per filium.

MATTH. III, 18. Hic est filius meus carissimus, qui mihi acceptus est.

Thef. XXXII. *Hoc doctoris munus ita gessit, ut*

1. legem a corruptelis doctorum iudaicorum vindicatam melius explicaret.
MATTH. V. VI. VII.
2. peccatoribus, de mentis emendatione grauitè admonitis, delictorum veniam offerret gratuitam.
3. ut se Dei filium atque Messiam profiteretur.
4. ut mortuorum resurrectionem, iudicium extremum, conditionem hominum bonorum aequè ac malorum futuram et dogmata reliqua, ad salutem necessaria auditoribus suis proponeret.

Thef. XXXIII. *Res praeterea hominibus ignotas futurasque manifestauit.*

Exempla vide IOH. I, 48. MATTH. XVI, 21. XVII, 22. XXIV, 14. 28. IOH. XVI, 13.

Thef. XXXIV. *Doctor omnibus numeris absolutus, discipulis pietatis erga Deum, obedientiae et omnium reliquarum virtutum exemplum praebuit perfectum.*

IOH. XIII, 15. Exemplum praebui vobis, ut quemadmodum ego vobis feci, vos quoque faciatis.

Thef.

Thef. XXXV. *Miraculis denique multis magnisque demonstravit, se diuinum esse non modo legatum, sed aeternum Dei filium: quod et morte violenta obsignauit.*

Thef. XXXVI. *Fuit ergo Christus propheta omnium praestantissimus.*

Prophetae enim erant homines a Deo immediate vocati, spiritu diu. acti, tum ad id, vt veritatibus ad salutem necessariis homines instituerent, tum, vt res ignotas manifestarent.

Thef. XXXVII. *Missus erat Christus propheta et doctor inprimis Iudaeis, quibus ita promissum fuerat.*

ROM. IX, 4. *Israelitarum est adoptionis praerogatiua atque gloria, eorum sunt foedera, leges a deo latae, et cultus ab eo institutus promissionesque.*

MATTH. XV, 24. *Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israeliticae.*

Thef. XXXVIII. *Constituit Christus Apostolos aliosque doctores, per quos genus humanum doctrina salutari institui curauit atque ad finem usque saeculorum curabit.*

MATTH. XXVIII, 19. Proficiscentes etc.

ACTOR. XX, 28. Cauete vobis et curam gerite totius ouilis, cui vos spiritus s. praeponit custodes, ut Dei pascatis ecclesiam.

EPH. IV, 11. Is (Christus) apostolos, vates, euangelistas, pastores, doctoresque constituit.

(†) Saluatorem nostrum omnium maximum, qui vnquam extiterint, fuisse doctorem ex ipsis humani generis annalibus satis superque constat. Quamuis enim multi ante ipsum fuerint viri eruditione, sapientia eximiaque rerum gerendarum peritia praediti, qui gentes a superstitione liberare, veritatis notitia aliqua imbueret et ad virtutis cultum formare conarentur; multis tamen conaminibus parum effecerunt. Omnes orbis terrarum vniuersi gentes et nationes, si a Iudaeis recesseris, ante Christum natam superstitioni, idolorum cultui, vitiisque nefandis erant dediti; atque ipsa Israelitarum gens multis erroribus in rebus diu. et vanis opinionibus irretita. Christus ope legatorum suorum vnus et veri dei cultu inter gentes stabilito, Iudaeorum gentiliumque superstitiones maximam partem deleuit, atque homines infinitos ad omne virtutis genus formauit. Gratias agimus tibi o lumen gentium! quod et nostras splendore doctrinae tuae caelestis collustrasti mentes; quod euangelii solaminibus animos nostros suauiter afficis; quod ad omne virtutis

stu-

studium nos reddis idoneos. Te diuinum doctorem nostrum pia semper mente colemus et venerabimur. Adsis modo spiritu tuo animis nostris, vt ad obsequium, praeceptis tuis praestandum, apti sint atque alacres.

SECTIO VI.

DE OFFICIO CHRISTI SACERDOTALI.

Christus mediator Deum inter atque homines, peccatorum poenas vicario nomine, loco hominum, subiit, vitaeque aeternae spem nobis comparauit.

Thef. XXXIX. *Christus propter peccata hominum passus est, illorumque loco mortem subiit. Nam*

1. IESAIAS LIII, 4. 5. 6. 8. 9. 10. 11. vaticinatus est, Messiam propter peccata hominum iri percussum, eorum peccata in se suscepturum, animam suam in sacrificium oblaturum pro peccatoribus etc. Quod praeterea confirmatur his dictis:

2. IOH. I, 29. Ecce agnus Dei, qui tollit mundi peccatum!

Horum enim atque sequentium locorum sensus est hic: Christum eodem modo propter hominum peccata necatum esse, sicuti Israelitae ad peccatorum poenas auerruncan-

das, agnos, boues, seu alia pecudum genera deo offerre solebant.

4. ROM. V, 8. Deus suum erga nos amorem in eo potissimum demonstraui, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.
5. 2.COR. V, 14. Si vnus pro omnibus mortuus est, omnes censetur esse mortui. Hoc est, postquam Christus loco omnium hominum mortuus est, deus propter hanc eius mortem hominibus mortis poenam remisit.
6. 2.COR. V, 21. Deus peccati ignarum pro nobis fontem declarauit atque constituit, vt propter eum nos iusti possimus reputari.
7. ROM. III, 24. 25. Iustificati sumus gratis, dei beneficio, ex mera dei beneuolentia, nullo nostro existente merito, per redemptionem, quae per Christum Iesum facta est, quem deus constituit instar propitiatorii, (ad quod nobis appropinquandum est) per fidem in eius sanguinem collocandam, (qui sanguis effusus est) ad *demonstrationem iustitiae dei*, qui praeteritorum temporum peccata, pro ea, quae est lenitate, tulit et praetermisit, quia consilium ceperat puniendi hoc tempore hominum peccata in Christo, ad demonstrandam iustitiam diuinam.
8. I. IOH. II, 2. Si quis peccet, causae patrum (aduocatum) habemus apud patrem, Iesum Christum iustum atque benignum, qui
nos

nos non solum, sed omnes homines deo reconciliauit.

9. GAL. III, 13. Christus nos a legis execratione asseruit, factus pro nobis execratio; (seu cum condemnationem legis transgressoribus sustinendam in se susciperet).

10. I. TIM. II, 5. 6. Unus deus est atque vnus mediator deum inter et homines, homo Christus Iesus, qui se ipsum redemptionis pretium pro cunctis dedit hominibus.

11. EBR. VII, 27. Christo necesse non est, sicuti pontificibus (humanis) prius pro suis peccatis victimas offerre, deinde pro populi. Hoc enim semel fecit, dum se ipsum in sacrificium obtulit. Alioquin fuisset ei supplicium ab orbe condito saepe patiendum; nunc semel sub saeculorum exitu apparuit ad abolendum peccatum per sacrificium a se Deo oblatum. EBR. IX, 26. 27.

*) Hoc est, nisi sacrificium a Christo Filio Dei oblatum *tantam habuisset vim*, vt eodem omnes omnium hominum sublatae essent poenae, fuisset ei hoc supplicium saepius patiendum.

(†) Haec loca accuratius consideranti dubium esse potest nullum, quin perpetua sit et constans scripturae sacrae doctrina, hominum generi peccatorum poenas eam ob causam a Deo remitti, quod Christus cruciatibus suis morte violenta perpeffis has poenas tulerit, fecerit-
que,

que, vt fontes possint absolui. Atque hanc tantam dei nobis reconciliandi vim non vitae Christi, non exemplo, non *doctrinae*, sed *morti* tribuunt oracula diuina, *uniquae morti domini nostri Iesu Christi*, non *Paulli*, non *Petri*, non *alius cuiusdam legati diuini*, licet multi doctorum euangelii primis reipublicae christianae temporibus, ad confirmandam veritatem et ad ecclesiae salutem cruciatus subierint multos, generaque mortis valde acerba. Ex quo patet Christum passum esse et mortuum *loco hominum reliquorum*, ratione longe alia, atque doctores reliqui omnes, nempe ad deum generi humano reconciliandum.

Thef. XL. *Hos mortis violentae cruciatus Christus subiit pro totius generis humani peccatis.*

1. Nam etiam eorum poenas subiit, qui damnantur.

2. PETR. II, 1. Fuerunt quondam falsi prophetae in populo, vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui sectas subintroducent perniciosas, atque *redemptorem ac dominum suum* abnegantes celerem sibi conciliabunt perniciem.

HEB. X, 29. Quo grauiori putatis adficiendum poena, qui Dei filium pedibus proculcauerit, testamentique sanguinem, *per quem*

quem redemptus et sanctificatus est, pro profano habuerit.

I. COR. VIII, II.

2. Propter eius iustitiam *omnes* iusti habentur, qui propter Adami peccatum iniusti erant reputati. ROM. V, 18. p. 101.
3. Est Christus propitiatio *pro totius mundi peccatis*. I. IOH. II, 2. p. 154.
4. Vnus pro *omnibus* mortuus est. 2. COR. V, 14. 15. p. 154.
5. Deus *omnium* peccata coniecit in Christum. IES. LIII, 6. p. 111.
6. Pro *omnibus* se tradidit. I. TIM. II, 6. p. 156.
7. Totum mundum, i. e. totum genus humanum deus ita dilexit, ut illi daret filium suum vnigenitum. IOH. III, 16. pag. 17.

(†) Vt Christus eorum etiam poenas susciperet, qui ob peccata et incredulitatem suam condemnantur, multae fuerunt rationes. Sicuti per vnum hominem peccatum ad omnes transierat; ita per vnum redemptorem omnes erant a peccati poenis liberandi. Praeterea hoc sacrificio, pro omnibus oblato, deus ostendit, *se omnium velle salutem* omniaque fecisse, ut a pernicie vindicarentur; homines ipsos sui inter-

interitus esse auctores. Hoc denique exemplo constat deum in omnibus agendi rationibus *iustum esse atque benignum.*

Thef. XLI. *Christus idoneus fuit ad subeundas omnium hominum poenas.*

1. Nam poenis ipse obnoxius non fuit.
2. Poenae, ab eo susceptae, eandem habebant vim, ac si omnes homines poenas promeritas subiissent. Quia enim *dei erat filius, ex ipsius cruciatibus mortisque violenta deum iustum esse colligi atque cerni potest, tam certe, ac si omnes homines poenis promeritis essent affecti.*

2. COR. V, 14. 21. ROM. III, 21. etc.

(†) Thef. XLII. *Redemptor insons fontium poenas cum patiendo moriendoque subiret, iustitiae diu. hoc contrarium non fuit.*

1. Quia sapientiae atque benignitati diu. consentaneum est, permittere, vt homo innocens pro aliis, licet fontibus, ad eos seruandos, cruciatus subeat, quin vitam profundat.

1. IOH. III, 16. Inde amorem (dei et Iesu Christi erga nos) cognoscimus, quod ille pro

pro nobis animam et vitam suam tradidit, ideoque et nostrum est, simili ratione pro fratribus vitam fundere (si necessitas exigit.)

2. Quia Christus fuit vitae suae arbiter et dominus. IOH. X, 18. p. 145.
3. Quia haec erat via, qua homo Iesus ad summam ascendere debebat gloriam. LVC. XXIV, 26. Nonne Christus debuit tali modo pati atque in gloriam suam ingredi?

Thef. XLIII. *Christus per omnes vitae dies pro nobis multa dura passus est.*

1. Legis Mosaicae iugo se submisit. GAL. IV, 4. p. 130.
2. Exul in Aegyptum delatus est.
3. A Phariseis aliisque populi iudaici proceribus ignominia affectus saepiusque in periculo mortis constitutus est.
4. Sortis humilis paupertatisque miseriam et contemptum, ceterosque vitae operosae labores et aerumnas tulit.

Thef. XLIV. *Est ergo obedientia Christi passiva perpassio voluntaria omnium cruciatuum, quos loco hominum subiit.*

PHIL. II, 5. p. 137.

Thef.

Thef. XLV. *Obedientia Christi actiua comprehendit actiones eas, quas suscepit pro nobis, et loco nostrum, cum uiuus in terris esset.*

ROM. V, 18. p. 101.

PS. XL, 8. 9. Dixi, (ego Messias ad patrem) en adsum! in libri (Mosaici) volumine scriptum est de me. Tuae voluntatis faciendae desiderio feror, tuam legem in mente mea habeo quasi repositam.

Thef. XLVI. *Vtraque hac et passiuæ et actiuæ obedientia, deo patri præstita, immunitatem a poenis, iustitiam et vitam æternam hominibus commeruit.*

1. ROM. V, 18. p. 101.

2. PS. XL, 9. vid. supra.

3. PHIL. III, 9. Non meam habeo iustitiam, nec salutis meae spem pono in ea, quæ oriatur ex legis obseruatione, sed iustitia præditus sum, quæ fide in Christum obtinetur atque a deo propter fidem confertur (credenti).

Thef. XLVII. *Hac mediatoris obedientia tum passiuæ, tum actiuæ opus erat.*

1. ad demonstrandam iustitiam diuinam.

ROM. III, 21.

2. ad

2. ad declarandum dei erga omnes homines amorem. IOH. III, 16.
3. vt peccatorum conscientia e hominum animis plane deleri possit. Nam satisfactione iam praestita, certo sperare possumus, omnia peccata nobis condonatum iri.

Thef. XLVIII. *Vt deum nobis reconciliaret, Christus non modo multa tulit egitque, sed et saepius pro nobis orauit.*

1. IES. LIII, 12. Pro peccatoribus precatus est.
2. IOH. XVII, 20. Non solum pro discipulis meis oro, sed et pro iis, qui per eorum sermonem in me credent.
3. EBR. V, 7. Is Christus, quum vitam in his terris degeret, preces et supplicationes cum clamore vehementi, et lacrimis obtulit ei, qui se liberare posset ex morte, et pro sua in deum reuerentia pietateque exauditus est.

Thef. XLIX. *Intercedit adhuc pro nobis sedens ad dextram dei, modo gloriae suae accommodato.*

1. ROM. VIII, 32. 33. p. 146.
  2. EBR. VII, 25. Seruare potest (Christus exaltatus) eos, qui per ipsum adeunt deum;
- L
- quip.

quippe qui semper viuat, proque iisdem supplicet.

Obs. Praeterea more sacerdotum Christus hominibus bene precatus est et adhuc bene precatur. EBR. VII, 6.

MEDITATIO.

Qualesnam o Iesu Christe! referam tibi gratias, dignas amore tuo incredibili, quo me, quo omnes homines amplexus es; quo te ipsum deuouens pro nobis, cruciatus subiisti acerbissimos. Te colam per omnes vitae meae dies, te omni studio, pietate, obsequio, gratoque semper venerabor animo. Absit a me, ut sciens vnquam atque volens peccatum committam, cum filius dei in humana sua natura tantas peccati poenas eum in finem pertulerit, ut me sibi redimeret. Suscipe me o diuine redemptor! seruum tuum sanguine tuo in libertatem vindicatum; tibi viuam, tibi moriar. Spero enim fore, ut, te pro me apud patrem intercedente, fides mea non deficiat.

SECTIO VII.

DE OFFICIO REGIO.

Thef. L. Filius Dei rerum creaturarum vniuersitati ab initiis mundi vna cum patre et Spiritu S. praefuit, cunctaque sapienter gubernauit.

vid. Cap. de Prouidentia;

Thef.

Thef. LI. *In huius imperii communionem filius Dei humanam naturam, secum unitam, statim a prima iuventute potuisset recipere. Hoc autem diuersas ob rationes facere noluit, sed exinanitus, humili usus vitae genere, verbi diu. atque miraculorum a se discipulisque editorum vi et efficacia coetum sibi collegit piorum hominum, morte denique expiatoria fundamenta iecit ecclesiae, cui tanquam caput et rex praefuturus erat.*

EPH. V, 23. 25. 26. Sicuti maritus caput est vxoris, ita Christus caput et dominus ecclesiae, siquidem qui est saluator corporis sui. Christus enim amauit ecclesiam seque pro ea (in mortem) tradidit, quo eam redimeret atque sanctam redderet lotionem aquae cum verbo coniunctae.

Thef. LII. *Fuit ergo Christus in statu exinanitionis rex; sed rex exinanitus, hostium insultationibus expositus.*

IOH. XVIII, 37. Est, vt tu (Pilate) inquis; sum ego rex, in hunc enim finem natus sum hisque in terris apparui, vt de veritate testimonium feram (et veritatis regnum quoddam in orbe vniuerso constituam.)

ZACH. IX, 9. p. 126.

Thef. LIII. *Ad dextram Dei cum exaltaretur Saluator diu. humana eius natura in huius imperii communionem perpetuam ita admissa est, ut filius Dei per illam, totam hanc rerum vniuersitatem regere atque gubernare inciperet.*

Prob. MATTH. XXVIII, 28. p. 31.

1. COR. XV, 27. p. 67. PHIL. II, 9. pag. 32.

EPH. I, 21. pag. 72.

Obs. Hoc Iesu Christi in omnes res creatas vniuersale imperium appellant doctores *regnum potentiæ seu naturae.*

Thef. LIV. *Singulari autem cura prouidet Christus regno gratiae, hoc est coetui hominum, qui nomen eius professi, cum illo per fidem coniuncti sunt.*

1. EPH. V, 25. p. 163.

2. IOH. X, 27. Oves meae vocem meam audiunt easque ego *noni* h. e. diligo atque curo; et ipsae me sequuntur; ego vero eis vitam do sempiternam, nec possunt vnquam perire, nec mihi quisquam eas de manu mea eripere poterit.

Hunc coetum

1. per episcopos et verbi diu. ministros sapienter gubernat,

EPH.

EPH. IV, 11. 12. Constituit Christus pastores (animarum curatores) atque doctores, ut ciues reipublicae christianae ceu membra vnus corporis bene sint constituta et apta ad officium peragendum, quo totum christi corpus (coetus omnium fidelium) au-geatur atque perfectior reddatur.

2. Verbi diuini praedicatione, sacramentis et gubernatione rerum sapientissima subditorum suorum saluti prospicit.

EPH. V, 29. Nemo vnquam corpus suum odio habet, sed id alit et fouet; sic et Christus fouet ecclesiam.

3. Viribus ad virtutis studium necessariis, donis nempe Spiritus S. eosdem exornat.

IOH. XV, 5. Ego sum vitis, vos estis palmites; sicuti palmes fructum ferre per se ipsum non potest, sic neque vos, nisi maneat in me. EPH. I, 4.

4. Ab hostium impetu defensos, fartos tectosque seruat. IOH. X, 27.

5. Traditurus hoc regnum patri die nouissimo. I. COR. XV, 24.

Thef. LV. *Maiestate et gloria exornatus, sedens ad dextram Dei praest denique omnibus caeli incolis, quorum coetum regnum appellant gloriae.*

I. PETR. III, 22. p. 72. EPH. I, 21. p. 72.

MEDITATIO.

Felices ciues, qui tuo subsunt imperio tuisque obtemperant legibus sapientissimis, o rex caeli terraeque omnipotens! Ea est enim mandatorum tuorum natura, vt via ad salutem breuior atque securior monstrari nequeat. Tanta sunt autem atque tam multa, quorum participes reddis subditos tuos beneficia, vt nemo sit ea dicendi vi praeditus, qui eadem possit, non dicam pro dignitate laudare, sed enumerare modo et recensere. Tu ciues tuos maximarum rerum notitia imbuis, mentis tranquillitate viribusque donas ad bonum sequendum; atque spiritus s. vi efficis, vt solatio, vt vitae aeternae spe, atque iucundissima animi laetitia affluant. Te eos protegente, nec hostium infidias, nec fortunae casus metuunt. Cum enim omnia rerum creatarum genera imperio tuo subiecta sint, cuncta soles ad tuorum salutem sapienter dirigere. Fiducia itaque mea in te vno posita, quicquid vtile et necesse futurum mihi est, a tua petam atque sperabo benignitate. Velis modo regere animum meum, vt tibi lubenter morem gerat; quo tandem aliquando in regno tuo caelesti mihi contingat videre te in folio patris tui glorioso atque cum omnibus caelitibus colere te et adorare in aeternum. Ita fiat.

CAP. VII.

DE PRAEDESTINATIONE.

Thef. I. *Est decretum diuinum propositum eius, quo constituit, siue facere aliquid, siue, vt fiat, permittere.*

Obs. A decretis volitiones probe discernendae sunt. Volitio est inclinatio Dei ad bonum. Quamuis autem Dei voluntas inclinetur ad bonum quoduis; non tamen nisi *optima* decernit.

Thef. II. *Decretum Dei de saluandis quibusdam hominibus dicitur decretum praedestinationis.*

ROM. VIII, 28. 29. 30. Scimus enim Dei amantibus omnia in vtilitatem (et ad promouendam salutem) cedere; iis nempe, qui ad salutem destinati et vocati gratiaeque diuinae participes facti sunt *). Quos enim (fidem habituros euangelio Christi) praenouit, (ideoque amauit) eos etiam destinauit, vt imaginis filii sui similes fierent; quos praedestinauit et vocauit, eos etiam declarauit fecitque iustos atque gloriosos

L 4

*) κλητοι sunt hoc in loco non ii solum, qui ad salutem a Christo hominibus partam inuitati, sed qui eiusdem compotes facti sunt.

riosos reddidit, (gloriae sempiternae haeredes constituit; quin imo iam his in terris aliquo modo huius gloriae fecit participes).

EPH.I, 4.5.6. Quemadmodum nos in Christo elegit ante orbem conditum, vt essemus sancti et inculpati praeditique amore erga illum et alios homines. Destinavit enim nos, vt propter Iesum Christum per adoptionem filij Dei redderemur, in ipsius gloriam. Atque haec omnia fecit pro libera sua voluntate ex mera benignitate ad laudem celebrandae suae beneficentiae.

Obs. Saluandi nominantur et *electi*. MATTH. XXII, 14. Vocis *electio* sensus autem alter est latior, angustior alter. *Electorum* ideo duplex genus est:

a. Primum ad *gratiam*, quorum *quidam* gratia excidentibus tandem in aeternum condemnantur,

2.TIM. I, 9. Qui (deus) nos seruauit atque clementer vocauit ad vitae sanctimoniam; non ob merita nostra, sed pro decreto suo et fauore, quo erga nos fuit ante conditum mundum propter Iesum Christum affectus.

I. PETR. II, 9. Vos genus electum estis, regale sacerdotium, sancta gens, populus dei redemptus et acquisitus, vt virtutes laudesque praedicetis eius, qui vos ex
tene.

tenebris (ex peccatis, ignorantia rerum diu. et misera animi conditione) in suam vocauit lucem mirabilem (ad euangelii notitiam veramque salutem.)

b. Deinde electorum ad vitam aeternam.

MATTH. XX, 16. Multi vocati sunt, pauci electi.

(†) Thef. III. *Decretum Praedestinationis* varias comprehendit volitiones variaque decreta singularia, quorum ordo, si scripturam s. sequimur, (quae anthropopathia vtitur in hisce veritatibus tradendis) constituendus est hac ratione:

1. Decreuit Deus creare homines, qui beati essent futuri eiusque illustraturi gloriam.
2. Quam ob rem decreuit condere primos homines ab omni peccato alienos.
3. Decreuit tamen permittere peccatum, ne maius oriatur in rerum vniuersitate incommodum.
4. Voluit et vult, vt omnes peccatores vitam consequantur aeternam.

Nam vult deus bonum quoduis voluntate antecedente, seu bona eius natura inclinatur ad omne bonum.

5. Quam ob causam decreuit Deus reconciliare sibi *omnes* per Christum.
6. *Omnibus* constituit eadem salutis remedia, quibus fides in Christum gignatur.
7. Decreuit denique *omnes* salutis aeternae reddere participes, *qui in Christum credentes*, mente emendati, diem supremum obituri sint.

(†) *Alium constituunt decretorum diu. ordinem doctores quidam ecclesiae reformatae.*

Thef. IV. *Vult itaque Deus voluntate serua omnes homines saluos fieri.*

1. I. TIM. II, 4. p. 155. IOH. III, 16. p. 17.

ROM. XI, 32. Permisit enim deus, vt omnes homines peccatores fierent, quo *omnium* misereatur.

2. Quia fertur Dei voluntas antecedens in omne bonum.

Obs. Haec voluntas est *efficax*, licet metam non semper consequatur, quia homines multi animo pertinaci deo resistunt.

Thef. V. *Deus per filium suum omnes reconciliauit sibi homines.*

Vide Cap. de Christo. p. 117.

I. IOH. II, 2. IES. LIII. 2. PETR. II, 1. p. 156.
EBR. X, 9. 29. p. 156.

(†) Thef. VI. *Eadem Deus constituit omnibus salutis remedia, nec in aliis operatur vi et gratia irresistibili, resistibili in reliquis.*

1. ROM. I, 16. Non enim pudet me euangelii Christi, quippe per quod se exferat diuina vis ad salutem omni ei fidenti.

2. Quia ab omni partium studio Deus remotus est. I. TIM. II, 5. p. 128.

ROM. II, 11. Nullum est enim apud deum personarum discrimen.

Obs. Si verbi diu. et sacramentorum vis non eosdem in omnibus gignit motus bonos, ratio latet in natura hominum diuersa, non in remediis atque auxiliis gratiae.

Thef. VII. *Fecit Deus omnia, quae per sapientiam suam fieri possunt, ut omnes saluentur homines; qui igitur vitae aeternae non redduntur participes, suamet isti per-eunt culpa.*

Obs. Atqui, hic est sensus locorum scripturae f. quibus dicitur, deum velle omnium hominum aeternam salutem. Idem nempe est, ac si esset scriptum: *Deum velle per naturam suam omne bonum atque fecisse cuncta, quae per sapientiam atque bonitatem*

tem suam potuerit facere, ut omnes in uniuersum homines salui fierent.

Thef. VIII. *Quum autem Deus ab aeterno cognosceret, quinam hominum salutis ordinem ingressuri non sint, per iustitiam suam commotus, eosdem condemnare decreuit. Atque hoc decretum appellatur reprobationis.*

IOH. III, 18. Qui in eum (dei filium) credit non damnabitur; qui vero non credit, iam damnatus est. v. 36. Qui filio fidem habet, vitam consecuturus est sempiternam; qui vero filio non paret, is vitam aeternam non consequetur, sed poenas sustinebit aeternas.

MARC. XVI, 16. Qui crediderit et baptizatus fuerit, saluabitur, qui non crediderit, condemnabitur.

EBR. IV, 11. Quam ob rem demus operam, ut illam requiem, ingrediamur; ne quis simili ratione (atque Israelitae in deserto) per incredulitatem suam cadat (in sempiternam perniciem.)

Thef. IX. *Utrumque decretum est aeternum.*

1. Cum enim Dei natura sit immutabilis, nouum in tempore consilium capere,

pere, siue voluntatis suae decreta mutare non solet.

2. EPH. 1, 4. Elegit deus nos in Christo ante orbem. conditum.

2. TIM. I, 9.

Thef. X. *Decreuit Deus saluare electos non propter opera bona, quae edituri essent, sed quia praeuidit, illos in Christum esse credituros usque ad vitae finem.*

MARC. XVI, 16. pag. 172. IOH. IH, 16. pag. 17. EPH. I, 4.

TIT. III, 5. Non ob opera legi diu. conuenientia, quae fecerimus, sed pro sua misericordia Deus seruauit nos lauacro regenerationis atque renouationis, qua mentes nostras emendauit ope Spiritus S. quo nos large exornauit per Iesum Christum seruatorem nostrum.

Obs. Hoc alii ita enuntiant: Electio facta est in Christo,

Thef. XI. *Praedestinationis decretum certum est et immutabile.*

Quia Deus est immutabilis.

IOH. X, 28. p. 164.

Thef. XII. *Cognosci potest a singulis hominibus, utrum ad vitam aeternam praedestinati sint, an minns:*

I. non

1. non quidem tam certe, atque res prae-
teritae et praesentes;
2. tamen ea ratione, qua futurae res, cer-
tissime euenturae, cognosci possunt.

2. PETR. I, 10. Quam ob rem eo magis ope-
ram date, fratres, vt vocationem vestram
et electionem firmam reddatis. (i.e. vir-
tutis studio vos magis magisque in bono
confirmare conemini, spemque aeternae
salutis, quam animo concepistis, stabilire.)

2. COR. I, 22. Deus nos sigillo quasi configura-
uit et spiritus s. dona, ceu pignus quod-
dam animis nostris indidit.

Thef. XIII. *Electi fide ad tempus pos-
sunt deficere.*

Exempl. Dauides, Petrus.

Thef. XIV. *Reprobi ad tempus vera
praediti esse possunt in Christum fide,
ideoque et vere iustificari.*

EBR. VI, 4 - 6. Fieri enim fere non potest,
vt, qui semel salutari cognitione sunt in-
structi atque regeneriti, qui beneficium di-
uinum vsu ipso experti, atque *spiritus s.*
participes facti, verbi diu. uirtutem acui-
que futuri gaudia praegustarunt, si nihi-
losecius recidant ad incredulitatem filium-
que dei denuo quasi crucifigant eumque
con-

contumeliis proscindentes ignominiae publicae quasi exponant, fieri inquam non potest, ut eiusmodi homines ad meliorem mentem redeant. (quia animum induxerunt emendari nesciam.)

EZECH. XVIII, 26. Quum iustus, omissa iustitia sua, denuo peccata committat, propter peccata, a se commissa, condemnabitur.

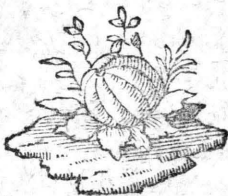
ROM. XI. 20. Tu vide, stas, ne superbo sis animo, sed time. Si enim deus ramis naturalibus (Iudaeis) non pepercit, tibine parciturum credis? (qui a gente abrahamitica originem haud ducis.)

(†) Thef. XV. *Decretum reprobationis non est absolutum; hoc est: non decernit deus tradere homines quosdam aeternae perniciiei, hanc solum ob rationem, quia sic ei placet, sed eam potissimum ob causam, quia intelligit, istos pertinaci animo benignae suae voluntati resistere.*

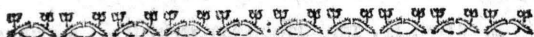
1. Nam Deus pro sapientia sua semper respicit ad rerum naturam.
2. Alias peccati auctor foret Deus, quod dicere et cogitare absonum est.
3. 2. PETR. III, 9. Non vult deus hominem perire ullum, sed ut omnes ad meliorem redeant mentem.

MEDITATIO.

Tanta est erga genus humanum amoris tui vis et abundantia, o deus ter optime maxime! vt non solum ab aeterno de salute omnium cogitares, sed et quicquid pro sapientia atque bonitate fieri posset, ad eorum salutem procurandam feceris. Si qui sunt, qui pereant, sua profecto culpa, non tua, ruunt in aeternum exitium. Fac o benigne Deus! vt salutis nostrae curam agamus omni studio et tremore. Vt bonis operibus e fide in Christum natis, omnique virtutis studio comprobemus, nos esse in electorum numero; quo vitae aeternae spe in animis nostris bene confirmata, certifimus, nihil vnquam fore, quod a redemptore nostro dilectissimo, Iesu Christo, auellere possit nos et in aeternum seiungere.

CAP. VIII.

DE EMENDATIONE HOMINIS PER OPERATIONES SPIRITVS S. SEV GRATIAE DIVINAE.

SECTIO I.

DE VIRIVM NATVRALIVM INSVF- FICIENTIA AD EMENDANDVM ANIMVM, SIVE DE LIBERO ARBITRIO.

Thef. I. *Lapsu totam hominis naturam esse corruptam probauimus in articulo de peccato. Hoc autem non ita est intelligendum, ac si doceamus, nihil plane boni illi inesse.*

Thef. II. *Est enim praeditus homo naturalis intellectu et libera voluntate, multisque exornatus viribus, quibus, quae ad huius vitae felicitatem faciant, excogitare potest atque perficere, ita vt multis egregiis actionibus edendis, virtutibusque naturalibus exercendis aptus sit.*

Hoc patet

1. *Experientia.*

M

2. ROM.

2. ROM. II, 15. Homines gentiles (moribus suis) ostendunt legem suis animis esse inscriptam; cuius rei et ipsi sibi conficii testesque contra se ipsos sunt, siquidem animorum suorum cogitationibus solent accusare se vel etiam excusare.

Obs. Gentilium virtutes, quatenus naturae legi sunt consentaneae, verae quidem sunt virtutes, sed *naturales* valdeque *imperfectae*.

Thef. III. Deinde homini per naturam non modo vis inest deum cognoscendi, sed et intelligendi plurima officia, quibus et deo et aliis obstrictus est.

1. ROM. I, 20. pag. 2. ACT. XVII, 27. pag. 10.
2. Patet ex historia atque experientia vniuersali.

Thef. IV. Sed naturalis haec, rerum diuinarum et officiorum notitia, ad quam homo virium naturalium usu pertingere potest, valde est imperfecta.

1. Quod iterum probatur experientia.
2. ROM. VII, 7. Concupiscentiam prauam peccatum esse, non nossem, nisi promulgata fuisset ista lex: *ne concupiscas*.

EPH. IV, 18. pag. 115.

Thef.

Thef. V. *Deinde hominis naturalis vires non sufficiunt ad officia, quibus se teneri sentit, rite exsequenda.*

1. ROM. III, 9. Comprobauimus et iudaeos et graecos (gentes praeter iudaeos reliquas) omnes peccato esse subiectos.

IOH. III, 5. p. 104.

- ROM. VIII, 3. Quod enim ab homine, legi subiecto fieri non poterat, quoniam pro natura sua peccato corrupta, infirmior factus erat, quam ut legi perfectum praestare posset obsequium; id deus ipse perfecit mittens filium suum etc.

2. Quod et experientia confirmat.

Thef. VI. *Cupiditatum potius vi saepius abripi solet ad perpetranda ea, quae, vetita et mala esse, probe siue intelligit, siue intelligere facile posset, si cuperet.*

1. Experientia teste.

2. ROM. II, 14. p. 108. coll. ROM I, 20. pag. 2. etc.

3. ROM. VII, 15. Non enim quod volo, id ago; sed quod auerfor, id saepius facere soleo.

Thef. VII. *Ergo libertas hominis etiam in rebus naturalibus valde est circumscripta, quia saepe facit, quae rem probe*

perpendens, facere non vult, quorumque ipsum post factum poenitet.

Thef. VIII. Nec viribus gaudet sufficientibus, ex hac miseria atque seruitute eluctandi.

1. ROM. VII, 24. ROM. VIII, 3. p. 179.

2. Teste experientia.

Thef. IX. Quod ad religionem reuelatam et res supernaturales attinet, vi prae-ditus est homo naturalis audiendi atque legendi verbum diuinum remediisque gratiae reliquis vtendi.

1. Hanc enim nisi haberet vim, qua ratione illi imputari posset, si non conuerteretur, intelligere haud possumus.

2. Patet idem ex mandato se conuertendi ad deum, quod in litteris s. saepe repetitur.

HOŠ. XII, 7. Reuertere ad deum tuum; pietatem et iustitiam sequere.

JES. LV, 7. Emendet impius mores suos et improbus, malas suas cogitationes relinquens, ad Iehouam *se conuertat*, qui eius misereatur.

Obs.

Obs. Appellant theologi has hominis naturalis actiones, quibus remediis gratiae uti solet, *actus paedagogicos.*

Thef. X. *Conuertere autem se ipsum, seu ita emendare se non potest, ut vitae aeternae particeps fieri possit.*

Prob. I. IOH. III, 5. 6. p. 104.

2. PHIL. I, 6. Confido, fore, ut qui in vobis inchoauit mentis emendationem, idem opus absoluat usque ad diem Iesu Christi.

3. PHIL. II, 13. Deus enim is est, qui pro beneuolentia sua in vobis efficit, ut et velitis bonum idemque et efficiatis.

4. PSAL. LI, 12. p. 42.

EPH. II, 10. Dei enim sumus opus conditi atque denuo formati per Christum ad virtutis studium.

Obs. Hoc est, quod dicunt theologi, *hominem naturalem* in rebus spiritualibus care-
re libero arbitrio, ἐλευθέρα προαίρεσι.

MEDITATIO.

Ad verum in rebus diu. videndum me saepius valde ineptum, ad dubia pronum, ad peragenda officia, quibus deo aliisque obstrictus sum, segnem atque facilem ad cupiditates prauas sequendas, hoc quidem adeo sentio atque tam saepe expertus sum, ut negare non

possim. Ad te itaque confugiam animarum medicum et salutis nostrae restauratorem Iesum Christum! qui non solum fecisti, vt haec naturae meae corruptio, mihi non in perniciem vergat, sed et remedia praebuisi ad fanandum morbum meum efficacissima, veritatis nimirum euangelicae cognitionem, preces, virtutis studium, animarum spirituale pabulum corporis et sanguinis tui. Hac medicina utar, hac esca fruar saepius; sic sanus reddar auxilio tuo, robustus et fortis animo, libertate praeditus vera et vi vincendi prauas cupiditates. Sana me Deus, vt vere saner: nam tu es salutis meae fons atque principium.

SECTIO II.

DE GRATIA IN VNIVERSVM; SEV
INTRODVCTIO VNIVERSALIS IN DO-
CTRINAM DE OPERATIONIBVS SPIRI-
TVS S. QVA HOMINVM MENTES
EMENDANTVR,

Thef. XI. Sicuti patri atque filio opus creationis, patri filii missio, filio opus redemptionis, peculiari quadam ratione tribuitur; ita et Spiritui S. opus emendandi atque sanctificandi homines adscribitur.

ROM. VIII, 14. Quicumque aguntur dei spiritu, dei filii sunt.

I. COR. XII, 3. Nemo est, qui Iesum possit dicere dominum (h. e. qui in Christum credere, eum pro domino suo habere et rite colere possit) nisi ope spiritus s.

I. PETR. I, 2. Iis, qui secundum dei patris prouidentiam et amorem electi, spiritu-
que s. lustrati sunt, vt sanguine Christi purificati, ei obediant, bona quaecunque adprecior.

Thef. XII. *Emendauit Deus quondam atque ad hucdum emendat, quatenus fieri potest, multorum hominum animos, vi veritatum, siue e rerum natura, siue per traditionem hominum generi cognitarum. Sed has actiones scriptura s. ordinariis Dei operationibus accenset, atque distinguit ab iis, quas praeter naturae ordinem Deus in hominum animis producit.*

Prob. I. PSAL. CXLVII, 19. 20. Deus verbum suum reuelauit Iacobi posteris suaque statuta et leges dedit Israelitis. *Hoc nulli fecit ceterarum gentium.*

2. ACT. XIV, 16. Deus saeculis superioribus permisit, vt gentes omnes more suo viverent.

3. ROM. III, 1. 2. Quenam est ergo Iudaeorum praestantia? aut quae circumcisionis utilitas? magna profecto. Primum quidem Israelitis credita sunt oracula diuina.

Est vero Dei quaedam operandi ratio in emendandis hominum animis, ab ea diuersa, qua in *concurso vniuersali et gubernatione hominum naturali* vtitur, atque Spiritui S. inprimis tribuitur; ipsique motus animi, per hanc Dei operationem producti, nec non vires nouae supernaturali quadam ratione hominibus collatae, nonnunquam Spiritus S. nomine insigniuntur.

ACT. X, 45. Iudaei, qui tunc aderant, valde sunt attoniti, quum viderent, quod etiam gentes exterae spiritus s. donis largiter essent exornati.

ACT. XIX, 2. etc.

Thef. XIII. *Sunt igitur operationes gratiae, actiones Spiritus S. quibus, modo quodam peculiari, in hominum mentibus motus quosdam excitat salutare iisdemque vires nouas impertit.*

Thef. XIV. *Qui Spiritus S. vi mentibus emendantur, variis praediti sunt animi affectionibus; quam ob rem multis variisque insigniuntur in scriptura s. nominibus, quorum potiora sunt sequentia:*

1. Nominantur κλήτοι, vocati, quia receperunt vocationem diu. qua ad induendam meliorem conditionem excitati sunt.

1.COR. I, 24. *Ipsis vocatis* cum ex Iudaeis tum ex gentibus reliquis, euangelium de Christo praedicamus dei *potentiam*, dei-que sapientiam. (h. e. In gentibus pariter atque Iudaeis deus ope euangelii eiusmodi efficit mentis mutationem, vt inde adpareat euangelium esse diuina virtute praeditum.)

2. Πιστεύοντες et πιστοί, credentes.

ACT. IV, 32. XXI, 25.

2.COR. VI, 15. Quodnam *Deo fidenti*, cum infideli commercium?

1.THES. I, 1.

3. Δικαίοι iusti et iustificati.

ROM. I, 17.

1.COR. VI, 11. Tales quidem quondam eratis, sed abluti estis, sed sancti, sed *iusti* facti per fidem in Iesum vi et operatione spiritus dei.

1.PETR. III, 12. Curat deus *iustos* auditque eorundem preces.

2.PETR. II, 8. EBR. XII, 23.

4. Αναγεννημένοι regeniti, quia vi Spiritus S. nouam mentis conditionem viresque acceperunt nouas.

I. PETR. 1, 23. *Renati non ex mortali, sed immortali semine, per verbum dei viuum, efficax atque permanens in sempiternum.*

5. Φωτισθέντες.

EBR. VI, 4. Fieri enim nequit, vt qui semel *collustrati* donum caeleste gustarunt.

6. Ἅγιοι sancti, sanctificati.

2. COR. 1, 1. EPH. IV, 12. V, 3. COL. 1, 12.

7. Ii, qui in Christo Iesu et cum ipso coniuncti sunt: οἱ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

ROM. VIII, 1. Nulli plane condemnationi sunt obnoxii, qui in Christo Iesu (et cum eodem fide coniuncti) sunt.

SECTIO III.

DE VOCATIONE.

Thef. XV. *Vocatio est excitatio ad poenitentiam agendam et oblatio gratiae, seu inuitatio ad mentis emendationem eam, qua gratiae diu. participes redduntur homines.*

I. COR. 1, 9. Fidelis deus est, per quem ad Iesu Christi domini nostri communionem vocati estis.

MATTH. XX, 16. Multi sunt vocati, pauci electi.

I. COR. 1, 24. p. 185.

I. THESS.

I. THES. II, 12. Hortati sumus vos, ut more viuatis, qui dignus sit deo, a quo vocati estis, ut regni sui gloriosi ciues fieretis.

Thef. XVI. *Deus quondam immediate quosdam vocauit homines.*

GEN. III, 9. IV, 6.

Thef. XVII. *Ordinarie per remedia quaedam atque per alios homines vocat Deus ceteros.*

1. Homines, quibus in hoc opere perficiendo utitur, sunt verbi diu. ministri, parentes, praeceptores, amici, alii.

2. Remedia autem varia.

a. *naturalia* quaedam; ex. gr. notitia dei et officiorum naturalis, conscientiae vis, beneficia, poenae, tribulationes, exempla aliorum etc.

Obs. Hanc inuitationem *naturalem* et *impropiam vocationem* recte nominant doctores.

b. *supernaturalia*.

aa. per verbum legis et

bb. euangelii.

Haec est *vocatio propria*, de qua in nouo testamento saepius fermo habeatur.

Thef. XVIII. *Vocatio naturalis vniuersalis est.*

1. ACT. XIV, 17. p. 17. 58. XVII, 27. p. 10.
ROM. I, 20. p. 2.

ROM. II, 14. Quum enim gentes exteræ, licet legem scriptam diuinitus reuelatam non habeant, legi tamen naturæ aliquantum conuenienter viuere soleant, illæ, quamuis lege reuelata careant, ipsæ sibi lex sunt.

2. Teste experientia.

Thef. XIX. *Vocatio supernaturalis per verbum reuelatum est vniuersalis.*

1. Quod ad *intentionem* dei vocantis.

I. TIM. II, 4. p. 155. 2. PETR. III, 9. p. 175.
IOH. III, 16. p. 17.

2. Quod ad sensum verborum pertinet, quibus homines vocantur.

MATTH. XXVIII, 19. Vadite doctum etc.

IES. XLV, 22. Respice et venite ad me gentes omnes in vniuerso terrarum orbe habitantes, vt saluemini.

3. Quia bina vice toti humano generi innotuit,
a. per Adamum,
b. per Noachum eiusque familiam.

4. Quia omni tempore, cum ante, tum post Christi natiuitatem, Deus fecit cuncta, quæ per sapientiam suam et benignitatem fieri poterant, vt omnes homines ad mentis emendationem inuitarentur.

5. Ex

5. Ex quo ad intelligendum facile est, causam, ob quam *non omnes et singuli hominum verbo dei reuelato* vocati sint, quaerendam non esse in dei gratia *particulari*, sed in hominum natura corrupta, atque supina eorundem negligentia, vel etiam resistencia malitiosa.

Thef. XX. *Vocantur homines*

1. ad mentis emendationem et omne virtutis studium.

ACT. XXVI, 27. Mitto ego te ad aperiendos gentium oculos, (ad imbuendas gentes notitia veritatum euangelicarum) vt ex tenebris in lucem, ex Satanae potestate ad deum se conuertant. (vt ad fidem Christo habendam commoueantur, et ad omne virtutis studium formentur.)

TIT. II, II. Comparuit dei salutaris benignitas (in praedicatione euangelii) omnibus hominibus, nosque erudiit, vt procul ab omni impietate, superatisque prauis cupiditatibus, continenter, iuste et pie viuamus in hoc saeculo.

2. vocantur ad id, vt hac et futura vita salutis per Christum acquisitae reddantur participes.

ROM. XIV, 17. Non in eo est posita vera religio, vt potu vel esca quadam siue absti.

abstineamus, siue fruamur; sed vt iusti
simus, vtque fruamur animi tranquillita-
te et gaudio in spiritu s.

MATTH. XI. 28. Venite ad me omnes fati-
gati atque onusti (legum onere, tradi-
tionum rigore, peccati conscientia) ego
recreabo vos. Subite iugum meum (re-
cipite doctrinam meam) et a me discite,
qui mitis sum et mansuetus: sic inuenie-
tis animis vestris requiem.

I. PETR. V, 10. Deus, qui omnis generis be-
neficia conferre solet, nos ad aeternam
suam gloriam per Christum Iesum vocauit.

(†) Thef. XXI. *In conuertendis homini-
bus Deus ita versari solet, vt variis mo-
dis mentem illorum praeparet, quo facilius
emendationem salutarem admittant.*

1. Quam diu animus Spiritus S moti-
bus resistere pergit, operationes diu.
ad hominis conuersionem spectantes
appellantur a theologis, *gratia prae-
currens.*

ACT. VII, 51. Duri ceruici, (qui nullam ad-
mittitis mentis emendationem,) vos sem-
per soletis resistere spiritui s. quemadmo-
dum maiores vestri fecerunt: sic et vos.

PS. XXXII, 9. Nolite similes esse equis aut
mulis, ratione carentibus, quorum maxil-
lae frenis sunt et lupatis coercendae.

IES. LXV, 2. Pando meas manus totos dies ad degenerem populum, qui via ingrediens non bona, suas sequitur cogitationes.

2. *Gratiam praeparantem* dicunt, qua hominis resistentia superatur.

ACT. II, 37. Iudaei, sermone Petri audito, *animo compuncti* Petrum et ceteros apostolos sic adloquuti sunt: quid agemus fratres?

ACT. XVI, 14. Et foeminae cuidam, nomine Lydia, *deus mentem aperuit*, ut attento animo consideraret Paulli verba.

3. *Gratiam conuertentem*, qua tandem vere conuertitur.

EZECH. XXXVI, 26. Spiritum nouum vobis largiar, atque, exento de corporibus vestris lapideo corde, cor vobis dabo carneum meumque spiritum, atque faciam, ut mandatis meis pareatis legibusque meis praestetis obsequium.

Obs. Gratia prima siue repudiata, siue neglecta, secunda conferri non solet. LVC. XIX, 26. seq. Haec est regula, quam deus per iustitiam suam in distribuenda gratia sequi solet.

Thef. XXII. *Vocat homines Deus*

1. Pater,

I. COR. I, 9. Fidelis deus est, per quem ad filii ipsius Iesu Christi communionem vocati estis.

2. Fi-

2. Filius,

a. immediate quondam,

EBR. I, 1. Variis rationibus modisque deus olim locutus est ad maiores per vates, postremis hifce temporibus nos per filium suum adlocutus est.

b. iam mediate, MATTH. XXVIII, 19. p. 66.

3. Spiritus S.

ACT. XX, 28. Cauete vobis et toti coetui, cui vos spiritus s. praeposuit custodes, vt dei pascatis ecclesiam.

Thef. XXIII. *Vt Deus homines vocet, commouet eum amor erga nos tenerrimus, meritum Christi, nostraque miseria.*

TIT. III, 4. Benignitate dei saluatoris nostri et singulari, quo fertur in humanum genus amore, non propter opera legi consentanea, quae nos fecerimus, sed per ipsius misericordiam factum est, vt nos saluaret Deus lauacro regenerationis.

I. COR. I, 9. p. 191. MATTH. XI, 28. p. 190.

Obs. *Finis*: Dei gloria, salus hominum.

(†) Thef. XXIV. *Haec Dei vocatio est seria.*

1. Nam Deum in re tam ardua aliter sentientem, aliter loquentem praesumi, absouum est.

2. IOH.

2. IOH. XVII, 17. Sanctifica eos (discipulos meos) veritate tua, *verbum tuum est veritas.*

EZECH. XXXIII, II. Iuro per me ipsum perque vitam meam, inquit Iehouah, mihi non placere interitum impii, sed velle me, vt recedat impius a more suo peruerso et ad salutem pertingat.

3. Totius religionis fundamentum hac ratione concuteretur.

Thef. XXV. *Vocatio est apud omnes sufficiens;*

Id est, omnibus hominibus ea emendandae mentis largitur deus remedia, quibus si recte vterentur, *gratiae diu. ulterioris* et tandem vitae aeternae reddi possent participes.

ROM. I, 20, p. 2.

(†) Thef. XXVI. *Vocatio dei in omnibus est efficax. Licet autem prohibere non possit homo, quo minus siue peccati conscientia, siue alia ratione e. g. verbo diuino, vehementer animo commoueatur, atque percellatur, vim tamen habet resistendi primis hisce gratiae motibus.*

Prob. 1. Experientia.

2. ACT. VII, 51. p. 190. IES. LXV, 2. p. 191.

N

MATTH.

MATTH. XXIII, 37. Hierosolyma, Hierosolyma, quae vates occidis, et legatos diu ad te missos lapidas, quoties volui tuos congregare et saluare ciues, sicuti gallina suos pullos sub alas congregat, sed *no-
luistis.*

MEDITATIO.

Sicuti totum genus humanum o Deus clementissime! multis variisque modis ad verae felicitatis usum inuitare soles, sic et nos omnes parentum nostrorum monitis, doctorum institutione, aliorum exemplis, castigationibus denique et infinitis maximisque beneficiis ad te vocasti, vt aeternae salutis per filium tuum reddamur participes. Ignosce o pater caelestis! si benignis tuis inuitationibus pro ea, qua est iuuentus, animi leuitate, aurem praebere saepe recusauimus. Inspira menti nostrae hanc, qua nihil praestantius esse potest, sapientiam, vt in posterum paternae voci tuae nunquam pertinaciter resistamus; sed salutem potius, per Christum Iesum nobis paratam, grata mente accipientes, tuam voluntatem omnibus animi nostri votis atque consiliis praeferamus.

SECTIO IV.

DE CONVERSIONE SEV POENITENTIA, QVAE CONTRITIONE CONTINETVR ET FIDE.

Thef. XXVII. *Si vocationem diu. admiserit homo peccator,*

1. Spiritus S. operationibus, per verbum legis et euangelii inprimis se exferentibus, de peccatorum suorum magnitudine, reatu et culpa conuictus, *tristitia* quadam salutari afficitur.
2. *Euangelii* deinde solaminibus animo refo-cillatus, propter *Christum* eiusque *meritum*, bene de se sperare incipit;
3. qua ex *spe* et *fiducia*, in deum, sibi re-conciliatum, posita, nouus nascitur *amor* erga deum, *nouumque* vitae sanctae *pro-positum*. Totum hoc est opus conuerfio-nis, primis lineis descriptum, iam vero per partes singulas a nobis considerandum.

Thef. XXVIII. *Primum itaque in con- uersione hominis est contritio, quae duas habet partes praecipuas.*

1. *agnitionem* peccatorum viuam et efficacem.
- IER. III, 13. *Recognosce culpam tuam, quod contra Iehouam deum tuum peruerse egeris.*

IER. XIV, 20. Agnoscimus, o Iehoua, malitiam nostram atque peccata patrum nostrorum, qui istorum more aduersum te peccauerimus.

2, *tristitiam* de peccatis cum *auersatione* et odio *illius*, cum pudore, dolore, atque terrore coniunctam, oriente inprimis ex sensu iustitiae amorisque diuini in opere redemptionis per Christum Iesum conspicui.

2. COR. VII, 10. *Dolor enim propter deum in animo ortus* vitae correctionem gignit salutarem, cuius hominem nunquam poenitet.

ACT. II, 37.

Obs. Huius contritionis esse solent *signa* varia, et gradus in diuersis hominibus diuersi.

Thef. XXIX. *Oritur haec contritio ex peccatorum conscientia, ex consideratione legis cum naturalis, tum reuelatae, nec non ex memoria beneficiorum diu. animique ingrati culpa diu atque diligenter ponderata.*

ROM. III, 20. Ex lege oritur peccati agnitio.

ROM. VII, 7. Peccatum non nossem nisi per legem.

Thef. XXX. *Finis contritionis est*

I. vt sentiat peccator reatus et culpae magnitudinem, atque intelligat, quam animi sui con-

DE CONVERS. SEV POENITENTIA. 197

conditio misera sit eiusque causa coram iudicio diuino desperata.

2. ut incendatur in eius animo desiderium auxilii diu. eiusdemque gratiae consequendae.

3. ut remissione peccatorum donatus, beneficii diuini vim et magnitudinem eo magis sentiat.

ROM. V, 20. Quo plus est peccati (quo maior peccati agnitio et animi tristitia ex hac cognitione nata) eo maior est dei gratia (qua peccatum remittit, et eo magis intelligit peccator diu. beneficii, sibi collati, magnitudinem).

4. ut bonum deinde nouae obedientiae propositum sit firmitus. LVC. VII, 47.

Thef. XXXI. Altera pars conuersionis absolvitur fide saluifica, seu fiducia in Dei benignitate posita, qua certa firmaque animi persuasione credimus, peccata propter Christum nobis esse remissa, vitaeque aeternae spem condonata.

IOH. III, 18. Qui in filium credit, non damnabitur, qui vero non credit iam damnatus est.

ROM. I, 16. p. 171.

GAL. II, 16. Scio, hominem iustum (coram deo) reputari non posse operibus (legi quodammodo consentaneis) sed tantum fiducia in Iesu Christo collocanda.

ROM. III, 28. Censemus nos iustum fieri hominem fide, absque legis operibus.

Thef. XXXI. *Vt fides saluifica in homine gignatur, requiruntur tria*

1. *Cognitio veritatum*, salutis ordinem continentium: Deum esse iustum; nos esse peccatores; Christum peccatorum poenas tulisse; omnes, qui hoc credant, saluari posse.

ROM. X, 14. Possuntne (homines) inuocare eum (deum) in quem non credant? aut credere in eum, *de quo non audierint?*

IOH. XVII, 3. In eo est vita aeterna, vt te *cognoſcant* verum deum et quem, misisti, Iesum Christum.

2. *Aſſenſus*, seu certa mentis persuasio, haec omnia esse vera,

ROM. IV, 20. Abraham de dei promisso minime dubitauit, sed fide bene confirmata et constanti deo gloriam tribuit, certum habens et exploratum, deum, quaecunque promississet, posse praestare.

EBR. XI, 1. Est autem fides constans rerum futurarum expectatio certissimaque mentis persuasio de rebus sub sensus non cadentibus.

3. *Fiducia*, seu certa mentis persuasio hanc salutem et *ad nos pertinere*.

GAL. II, 20. Non ego tam viuo, quam Christus in me habitans (omnesque vitae meae actiones dirigens.) Totam itaque vitam meam sic perago, vt semper maneam in *fiducia*, posita in filio dei, qui adeo impense *me* amauit, vt se ipsum pro me (in mortem) traderet.

Thef. XXXIII. *Sunt in diuersis hominibus fidei gradus diuersi.*

MATTH. XV, 28. ROM. IV, 120. p. 198.

Thef. XXXIV. *Haec poenitentia seu conuersio, quae absoluitur contritione et fide*

1. etsi *sera* fit, tamen potest esse, licet raro fit, vera. I.TIM. II, 4. etc.

2. *quotidie* est repetenda.

(†) Quanta Deus fit erga genus humanum mansuetudine atque clementia vel maxime inde patet, quod semper paratus est ad ignoscendum omnibus, qui, errores confessi, poenae remissionem efflagitent, suam in Christo collocantes fiduciam. Incredibilem hunc Dei erga nos amorem quis non animo grato agnoscat? quis non obsequio, amore omnique pietatis studio patrem colat adeo propitium atque clementem? Quanta vero, par est, poena affligi eos, qui hanc tantam gratiam siue vilipendunt, siue eandem ipsam ob causam peccare pergunt, quod

Deus ad culpam condonandam pronus est atque facilis? O Deus benignissime! largiaris nobis hanc mentem, vt dignos edamus poenitentiae fructus; vt ficuti tu filium tuum pro nobis tradidisti vnigenitum, sic et tibi nos tradamus tibiue ita viuamus, vt omni bonorum operum studio, animique grati sensu te semper colamus.

Thef. XXXV. *Conuersio multis scripturae locis tribuitur homini,*

2. PAR. XXX, 6. Redite ad Iehouam Israelitae.

IER. III, 14. Conuertite vos ad me o homines a me auersi, inquit Iehoua.

ACT. III, 19.

1. Quia remediis gratiae yti potest, quibus mens praeparatur ad gratiam diu. excipiendam.

THREN. III, 40. conf. ROM. III, 20.

2. Quia bonos motus, gratia praeueniente in animo natos, in vsum suum potest conuertere.

3. Quia homines internam mentis inuitationem, a deo productam, externis signis indicare solent. HOS. II, 12.

Obs. Si conuersio homini tribuitur, dici solet *intransitiua*.

Thef. XXXVI. *Mentis autem emendatio ipsa, in qua est posita conuersionis essentia et natura, dei est opus, non hominis*

1, Deus

1. Deus enim multis variisque modis primos excitat in animo motus, in quibus est conuersionis initium. PHIL. II, 13. p. 181.
IER. XXXI, 18. Conuerte me, o Deus, vt conuertar.
2. Suppeditat salutis remedia, legem, euangelium, sacramenta.
3. Auctor esse dicitur
  - a. contritiōnis verae. ROM. VII, 7. III, 20.
  - b. fidei.
 IOH. VI, 44. Nemo potest ad me venire (in me credere atque mecum vniri) nisi pater, qui misit me, eum trahat.
 PHIL. I, 29. A deo vobis datum est, non modo id, vt Christo habeatis fidem, sed etiam, vt pro Christo aduersa patiamini.
 I. PETR. I, 23. Renati estis, non ex corruptibili, sed immortalī semine, nempe per verbum Dei viuum et permanens in sempiternum.
4. Idem colligitur ex eo, quod praeter deum regenerare et illuminare hominis animum potest nemo. Quod infra dictis pluribus confirmabimus, hoc loco sufficiant. IAC. I. 17. 18.
 I. PETR. I, 23. IOH. III, 5. etc.
Obs. 1. Si conuersio deo tribuitur, appellatur *transitiua*. 2. TIM. II, 25. IER. XXXI, 18.
Obs. 2. Idem opus dei in codice noui testamenti *illuminationis* et *regenerationis* nomen gerit, quarum iam vocum vim sigillatim explicabimus.

S E C T I O   V.

D E   I L L U M I N A T I O N E.

Thef. XXXVII. *More loquendi eo, quo auctores noui Testamenti olim utebantur, illuminati sunt ii tantum, qui cognitione legis et euangelii viua et salutari praediti, ideoque conuerfi sunt.*

Prob. I. EBR. VI, 4. p. 174.

2. I. IOH. II, 9. Qui se in lumine esse dicit, et tamen fratrem suum odit, is adhuc in tenebris est. (Cuius loci sensus est: qui se regnitum menteque credit emendatum, cum odium alit aduersus alios homines, is gratiam dei nondum adeptus sub peccati est dominio.)
3. ACT. XXVI, 18. p. 189.
4. EPH. I, 17. Precor, vt Deus domini nostri Iesu Christi, deus nempe summus et gloriosus velit vos donare *spiritu sapientiae* et reuelatione veritatum diu. quo eum rite cognoscatis, vestrasque *illustrare* mentes, vt *cognoscatis* quanta bona sint vocatis speranda.
5. EPH. V. 8. Quum enim essetis aliquando mente tenebris obfuscati, nunc illustrati estis per dominum.

Illu-

Illuminatio itaque est Spiritus S. operatio ea, qua per legem et euangelium hominis peccatoris intellectum saluari imbuuntur notitia, eiusque voluntatem animumque totum ita afficit, ut per fidem in Christum gratiae diu. fiat particeps.

Obs. More scholastico illuminati appellari solent, qui veritatum reuelatarum notitia probe instructi sunt.

Thef. XXXVIII. *Illuminatio in s. literis deo semper, inprimis Spiritui S. homini nunquam tribuitur.*

2.COR. IV, 6. Deus, qui effecit olim, ut ex tenebris lux et dies prima oriretur, is idem est, qui illuminauit mentes nostras clara dei gloriosi cognitione, resplendescente quasi ex facie Iesu Christi (auctoris illius cognitionis).

IOH. I, 4.5. Christus erat vita, seu omnis salutis humanae fons et principium; et haec vita lux erat hominum. Lux splendebat in tenebris, et tenebrae illam non admiserunt. (Hoc est: Christus cognitionis salutaris et verae felicitatis auctor ab Iudaeis repudiatus est).

Thef. XXXIX. *Remedium, quo Deus in illuminandis hominibus ordinarie utitur, est verbum reuelatum.*

EBR. VI, 4. 5. p. 174.

PSAL. CXIX, 105. Lucerna sunt dicta tua pedibus meis, mihiq̃ue in viis et actionibus meis praebent lucem salutaremque cognitionem.

Obs. Deus veritatibus, etiam iis quae homini per naturam innotescunt, vti solet ad praeparandum hominis animum et fortius commouendum.

Thef. XL. *Remedia, ab hominibus adhibenda eum in finem, vt illuminentur, sunt verbum diu. preces, vsus veritatum salutarium cum indefesso virtutis studio coniunctus.*

Thef. XLI. *Omnes, qui siue sermonibus, siue litteris aliquid conferunt ad id, vt alii homines siue ad veritatum salutarium notitiam pertingant, siue eius vim animo experiantur, instrumenta sunt, quibus deus in illuminandis ceteris hominibus utitur.*

ACT. XXVI, 18. p. 189.

SECTIO VI.

DE REGENERATIONE.

Thef. XLII. *In conuersione omnes animae facultates mutationem quandam subeunt sensimque emendantur.*

1. Intellectus cognitione imbuatur veritatum salutarium. EPH. I, 17. p. 202.
2. Voluntas ita dirigitur, vt mandatis diu. facile obtemperet.

EPH. V, 8. 9. Gerite vos vt homines verbo Dei collustratos. Sunt autem fructus spiritus erga alios benigna voluntas, omneque virtutis et veritatis studium.

3. Affectuum cupiditatumque prauarum vis sensim compescitur, motusque boni in animo excitantur.

GAL. V, 22. Fructus spiritus (id quod spiritus dei per verbum diu. in homine regenerato operatur,) est amor, gaudium, animi requies et pacis studium, lenitas erga alios, benignitas, munificentia, fides, mansuetudo, continentia.

4. Viribus praeterea exornatur homo nouis, quo possit nouam praestare deo obedientiam.

EPH. III, 16. Deus pro virium suarum copia atque praestantia det vobis id beneficii, vt per spiritum suum fortiter coroboremini in mente vestra diuinitus emendata.

Quia itaque totus quasi homo mutatur atque deinde quotidie magis renouatur, ideo conuersio *regeneratio* dicitur; homo autem conuersus noua creatura, *καὶν κτίσις*, homo, cui deus creauerit cor purum

rum, cui dederit cor molle loco cordis lapidei *) etc. PS. LI, 12. EZECH. XXXVI, 26. IOH. III, 5. 1. PETR. I, 23. Eandem ob causam conuersio transitiua seu regeneratio comparatur operationi tali, qua deus *hominem mortuum in vitam restituit*. EPH. II, 1 - 6.

Thef. XLIII. *Est itaque regeneratio, operatio Spiritus S. ea, qua hominem peccatorem ita mutat atque emendat, ut gratiam dei consequatur atque salutis aeternae fieri possit particeps.*

Obs. Regenerati acceperunt vires nouas, seu vitam nouam; recte itaque dicimus, regenerationem esse *collationem vitae nouae*, nempe *vitae spiritualis*.

Thef. XLIV. *Salutaris haec hominis emendatio ordinarie peragitur ope verbi diu. et sacramentorum.*

TIT. III, 5. Pro sua misericordia deus seruuit nos lauacro *regenerationis* atque renouationis, vi Spiritus S.

2. COR. VII, 10. p. 169.

I. COR.

*) Ideo et apud iudaeos vsu receptum fuit eos appellare *novos homines*, qui ex gentilium superstitione ad religionem iudaicam conuersi fuerant.

I. COR. IV, 15. Ego (Paullus) vos *genui* annuncians vobis euangelium de Christo.

ROM. I, 16. p. 171.

Thef. XLV. *Singulis personis diu. tribuitur regenerationis opus:*

patri,

IAC. I, 18. *Genuit* nos deus pro voluntate sua benignoque decreto vi veritatis (legis et euangelii), vt effemus primitiae suorum operum (primi et praestantissimi ciues ecclesiae noui testamenti).

filio,

IOH. I, 12. Quicumque autem eum (Dei Filium) animo fidei receperunt, iis potestatem dedit hanc, vt *Dei Filii* fierent.

Spiritui S.

TIT. III, 5. p. 200.

Thef. XLVI. *Homines, quibus Deus utitur ad hoc opus perficiendum, sunt verbi diu. ministri. parentes, praeceptores, alii.*

I. COR. IV, 15. p. vide supra GAL. IV, 19.

Thef. XLVII. *Hanc emendatae mentis bonam conditionem homines et amittere possunt et recuperare.*

I. TIM.

I. TIM. I, 19. Conferua fidem bonamque conscientiam, qua quidam deficientes fidei naufragium fecerunt.

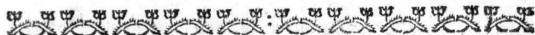
PSAL. LI.

Exempl. Dauides, Petrus, alii.

MEDITATIO.

Tu vero noli permittere, benigne-Deus! vt, quibus nos exornasti, summis spoliemur beneficiis. Pro ea enim, qua erga nos esse soles clementia, animos nostros spiritus tui vi emendare coepisti; ope verbi tui veritatum cognitu dignissimarum nobis impertiuisti notitiam; viribus nos instruxisti ad colendam vitae sanctimoniam necessariis, aliisque largiter nos beasti animi donis. Accipe dulcissime Pater! demissi animi grates, licet quas tibi persoluamus dignas, non habeamus. Placeat modo tibi tot ac tantis, quae in nos contulisti, beneficiis, addere hoc vnum, vt et in posterum mentis nostrae imbecillitati succurras, atque nos ad omne virtutis studium sic incites, vt veritatum caelestium notitia in animis nostris quotidie aucta, quid fugiendum, quid factu optimum sit probe intelligamus; vt ad tuam imaginem magis magisque formati, eiusmodi alamus sensus, vti sentire et agere conuenit dei filiis, per Iesum Christum ab omni nequitia liberatis.

CAP. IX.

DE IVSTIFICATIONE.

Thef. I. *Verbum δικαιώ, significat fere in plurimis scripturae locis iustum pronuncio aliquem, siue in iudicio, siue extra iudicium.*

PROV. XVII, 15. Et qui fontem *absoluit*, et qui infontem damnat, vtrumque aeque detestatur Iehoua.

IES. V, 23.

Obs. 1. Sunt quaedam loca scripturae s. in quibus δικαιῶν iustum facere et emendare indicare videtur, e. c. I. COR. VI, II. item, imbuere notitia veritatum earum, quarum cognitione homines iusti fieri possunt.

DAN. XII, 3.

Obs. 2. Probe obseruent velimus lectores, iustificationem non *alio tempore* fieri, ac regenerationem, seu conuersionem.

Thef. II. *Iustificatio est iudicium dei, quo hominem ob meritum Christi, fide apprehensum, iustum reputat et gratia sua dignum.*

Meritum autem Christi positum est in eo, quod peccatorum nostrorum poenas subiit, et

O

omnia

omnia fecit, quae nos facere quidem debebamus, sed siue non possumus, ob naturae nostrae imbecillitatem, siue per negligentiam aliasque causas praetermisimus.

ROM. VIII, 33. 34. Quis dei dilectos accuset? deus est, qui eosdem absoluit. Quis est, qui damnet? Adest Christus, qui (pro nobis) mortuus est, quin imo a mortuis resuscitatus, et ad dextram dei positus, pro nobis supplicat.

ROM. III, 23. Omnes peccauerunt homines diuinaque gloria (image diu.) carent; ideoque iustificandi sunt *gratis*, dei beneficio, per liberationem, quae fit per Christum Iesum.

2.COR. V, 19. Deus per Christum mundum reconciliauit sibi ipsi, hominibus non imputans ipforum peccata.

Thef. III. *Homo non iustificatur propter opera bona, sed ob unum meritum Christi, illi a deo imputatum.*

ROM. III, 28. Censemus ergo fide iustificari hominem, absque legis operibus.

GAL. III, 21. 22. Si lata esset lex, quae vitam posset (aeternam) conferre, huius observatione iustus fieret homo. (Hoc autem non sic se habet), Sed declarauit scriptura s. omnes homines esse peccatores,

vt inde appareat, beneficium promissum dari credentibus in Christum Iesum.

PHIL. III. 9. Non ea est iustitia mea, quae a lege pendeat, sed quae oritur e fide in Christum, quae nimirum a deo homini propter fidem imputatur.

EPH. II, 8. Dei beneficio estis seruati, per fidem, idque non ob vestra merita, sed dei donum est, quod vobis non collatum est ob bona opera a vobis peracta, ne quis se iactet.

(†) Thef. IV. *Hoc de homine conuerso atque regenito iudicium, in deo non oritur tempore eo, quo homo conuertitur, inerat eius intellectui ab aeterno.*

Prob. I. EPH. I, 4. Quemadmodum Deus pater nos in Christo (propter fidem in Christum praeuifam) elegerat *ante orbem conditum.*

2. Quia Deus est immutabilis.

(†) *Obs.* Ideoque Deus non mutatur, etsi vel maxime homo propter fidem *iustificatus*, in peccata voluntaria prolapsus, gratia excidat, atque iterum ad mentem meliorem redeat. Has enim omnes hominis mutationes deus praeuidit ab aeterno; fuitque in eius intellectu continuo et sine intermissione iudicium hisce hominis mutationibus conueniens.

Ex quo patet omnia scripturae loca, hanc doctrinam explicantia, esse anthropopathica atque *Σεογενῶς* intelligenda.

Thef. V. *Iustificantur omnes, qui remediis gratiae adhibitis regenerantur; ergo et infantes in baptismo.*

Qua de re plura in articulo de baptismo.

Thef. VI. *Adultos iustificat fides, non mortua illa et tantum historica; sed viua, cum nouae obedientiae proposito coniuncta.*

IAC. II, 18. Est forte, qui dicat: tu fidem habes, ego opera; sed enim, ostende mihi tuam fidem tuis operibus, et ego tibi meis operibus fidem meam ostendam.

GAL. V, 6. In Christo Iesu neque circumcisio quicquam valet, neque praeputium, sed fides operans per caritatem. (qui opera bona gignit.)

Thef. VII. *Finis iustificationis est is, ut demonstretur*

1. sapientia, bonitas, atque iustitia diuina.

ROM. III, 25. p. 154.

2. ut omnium bonorum a Christo partorum homo particeps fiat.

ROM. V, 1. Fide iustificati pacem habemus cum deo per dominum nostrum Iesum Christum.

VIII, 32. p. 146.

Thef. VIII. *Horum beneficiorum principalia sunt*

1. Pax diu. et tranquilla conscientia.

ROM. V, 1.

2. Certa persuasio, nos caros esse deo, filiorum loco nos habenti. ION. I, 12. p. 207.

3. Gaudium spirituale. ROM. XIV, 17. p. 189.

4. Collatio donorum Spiritus S. ROM. VIII, 15.

GAL. IV, 6. Quoniam dei filii estis, misit ipse filii sui spiritum in vestros animos.

5. Spes certa, fore, ut deus ad vitae finem usque nos in huius salutis possessione conferuet.

PHIL. I, 6. Hoc fore confido, ut qui in vobis inchoavit mentis emendationem, idem absoluat usque ad diem Iesu Christi.

ROM. VIII, 35. etc.

Thef. IX. *Ex eo tempore, quo homo vera fide se praeditum sentit, ius ei competit, se ipsum habendi pro iustificato, seu pro homine tali, qui a poenis peccatorum liberatus gratiaque dei dignus sit. Quam*
 O 3 *homi-*

hominis actionem iustificationem intransitivam appellant.

ROM. VIII, 31. etc.

Obs. Licet homines quidam vere sint iustificati, diu tamen ita excruciantur animi dubitationibus, ut se ipsos pro iustis habere nequeant; quam miseram mentis conditionem *statum tentationis* Theologi appellare solent.

Thef. X. *Signa itaque certa constitucunda sunt, quibus praesentibus, firma animi persuasione credere possumus, nos esse iustificatos. Horum signorum duplex genus est.*

A. Sunt interna

1. Tristitia de peccatis feria.
2. Animi persuasio ea, qua credimus deum omnia propter Christum peccata nobis remisisse. Quae persuasio, si *tempore tentationis* obtineri non possit, cetera signa sufficiant, usque dum dubiorum vis superetur.
3. Propositum obedientiae deo praestandae atque odium peccati sincerum.
4. Animi motus boni, pudor oriens ex peccatorum commissorum memoria, stimuli ad preces fundendas, amor erga deum et alios, deo placendi studium, etc.

B. Sunt

B. *Sunt externa.* Bona nempe omnis generis opera, ferium omnis peccati fugiendi studium in ipsis vitae actionibus conspicuum.

(†) Bonos hos animi motus qui non alit, nec praeclaros edit fidei fructus, dici non potest, quantopere sibimet ipsi illudat, cum iustum se propter *fidem* et beatum censeat. *Ostende mihi fidem tuam tuis operibus! Qui iusta facit, is iustus est. Quisquis spem vult in Christo ponere, purgat is se, ut purus et sanctus sit, sicuti Christus.* Nam si fides iustos redderet eos, qui in peccatis committendis perseverant, religionis christianae doctrina pestis esset generis humani, deus (quod dictu horrendum) omnis mali fautor atque promotor, Christus peccati minister. Stat ergo firmum omnis religionis nostrae fundamentum: recedat ab omni nequitia, quisquis Christo dedit nomen. 2. TIM. II. 19.

Ad sis nobis, o Deus, spiritus tui gratia, ut omni studio in id incumbamus, quo fides nostra fructus edat egregios atque copiosos; ut te omnibus locis temporibusque timentes, quicquid malum sit, odio habeamus, omneque sequamur virtutum genus; ut pii erga te, ut mansueti, ut ad ignoscendum faciles, ut continentes et casti simus atque his quidem fidei nostrae documentis aliis nobisque ipsis testatum faciamus, per fidem in Christum nos esse iustos atque beatos.

*****:*****:*****

CAP. X.

DE STATV HOMINVM REGE-
NITORVM SEV DE VNIONE MY-
STICA, SANCTIFICATIONE ET
BONIS OPERIBVS.

SECTIO I.

DE VNIONE MYSTICA.

Thef. I. *Deus cum omnibus hominibus quodammodo coniunctus est.*

Nam omnes conseruat; omnes gubernat. ACT. XVII, 27. etc.

Obs. Hanc vnionem appellare liceat *naturalem*.

Thef. II. *Deus in hominibus multis modo quodam supernaturali per verbum et sacramenta gratia praeuenienti operatur antequam renascantur, ideoque cum iisdem magis coniunctus est, quam cum ceteris.*

Obs. Quia autem homines irrogeniti deo resistunt, cum iisdem ita coniungi non potest, vt in illis quasi *habit*et atque *maneat*.

Thef. III. *Peculiari autem modo deus continuo operatur in homine, cuius animus*
Spiri-

Spiritus S. vi regeneratus atque emendatus est.

Atqui peculiaris haec agendi ratio, qua deus cum homine regenito semper coniunctus est, *vnio mystica* dicitur, cuius vis ea est, vt dicatur Deus per Christum in illis manere, habitare, agere, viuere. Hanc eximiam dei praesentiam locum habere in regenitis, probatur ex IOH. XIV, 23. Si quis me amat, inquit Christus, is verbis meis et fidem habebit mihi praeſtabit obsequium. Eumque non solum meus pater amabit, sed et nos peculiari quadam ratione cum eo coniuncti apud eum manebimus.

GAL. II, 20. p. 199.

IOH. XV, I.

EPHES. IV, 15. Christus (ecclesiae) caput est, ex quo totum corpus coagmentatum, compactum et commissuris quasi coniunctum est ea quidem ratione, vt membra (fideles) se inuicem adiuuent, secundum virium modum, quo quoduis praeditum est, vt vi amoris mutui corpus incrementa semper capiat maiora.

Obs. Cum deus vbique locorum praesens sit, eiusdemque natura immutabilis; luce meridiana clarius est, eum, quod ad essentiam suam pertinet, in vno loco non magis esse posse, quam in altero.

Thef. IV. *Huius unionis et causae et partes singulae sunt personae diuinae ; quod patet ex locis.*

IOH. XIV, 23. p. 217.

IOH. XV, 1.

I COR. III, 16. An nescitis vos dei esse templum, deque spiritum in vobis habitare?

2 PETR. I, 3. 4. Omnis generis vires ad vitae probitatem pietatemque in deum datae sunt nobis per cognitionem eius, qui nos gloriosa sua virtute vocauit.

Thef. V. *Remedia, quae deus in hac peculiari agendi ratione adhibet, sunt verbum diu. et sacramenta. Quo igitur homo cum deo siue uniatur, siue in hac unione cum deo permaneat, opus est, ut saepius utatur,*

Verbo dei, et sacramento s. coenae; ut precibus vacet, saepiusque de deo cogitet; ut fiduciam in deo positam corroboret; ut mandatis diu. obsequium praestet, quam poterit accuratissimum. IOH. XIV, 23.

(†) Thef. VI. *Efficitur hoc unionis genere*

1. ut deus peculiari amore in hominem secum unitum feratur,

IOH. XIV, 23. p. 217.

2. ut

2. vt persuasione de remissione peccatorum et spem vitae aeternae in eius mente confirmet,

GAL. II, 20. p. 199.

3. vt animi motibus quibusdam suauiter illum afficiat.

ROM. XIV, 17. p. 189.

4. vt viribus eundem exornet maioribus, ad virtutem sequendam necessariis.

IOH. XV, 5. etc. PHIL. IV, 13.

5. vt homo regeneritus dulci feratur in deum amore.

6. vt omnia, quae Christi sunt, sua esse existimare sibi liceat.

I COR. I, 30.

7. vt in hac vnione per Christum cum omnibus reliquis fidelibus arctissime coniungatur.

EPH. IV, 15. p. 217.

MEDITATIO.

Maneas itaque o Iesu! mi redemptor, mi deus et domine! habitesque in animo meo in sempiternum; vt tuo fruam amore dulcissimo, vt tua virtute in vincendis libidinibus fortis, ad omne virtutis genus aptus et promptus sim; vt iucundissima animi requie, vt solatio, vt vitae aeternae spe refociller in omnibus vitae meae casibus; vt hoc summorum beneficiorum vsu gratique animi sensu ceu vinculis arctissime

te-

tecum copuler. Sic in te manebo, sicuti tu in animo meo; ad te tacita saepe mittam suspiria, te inprimis mente mea desiderabo; de te cogitabo libenter, vbicunque sim, in requie, in via, in operibus perficiendis; tibi me totum tradam; tibi viuam; tibi moriar.

SECTIO II.

DE SANCTIFICATIONE ET RENOVATIONE.

Thef. VII. Sanctificatio seu renouatio transitiua est operatio dei, qua hominem conuersum magis magisque emendat.

1 THESS. V, 23. Ipse Deus pacis sanctos vos reddat et perfectos animamque vestram spiritu dei emendatam omnesque animi facultates vna cum corpore vestro labis expertes seruet vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi.

2 COR. IV, 5. Si exterior nostrae naturae pars (corpus) corrumpatur, interior (anima diuinitus emendata) renouatur in dies.

Obs. 1. Huius sanctificationis causa efficiens est itaque deus trinunus.

Obs. 2. Ex definitione ipsa prono fluit alueo hoc: praeter reformatum posse sanctificari neminem.

Thef.

Thef. VIII. *Sanctificatio seu renouatio intransitiua est hominis regeniti se ipsum magis magisque emendandi studium.*

2 COR. VII, 1. Tanta itaque cum habeamus promissa, purgemus nos ipsos ab omni et corporis et animi labe, atque studeamus vitae sanctitati, quae maxime gignitur atque alitur pietate erga Deum.

EPH. IV, 23. 24. Edocti estis, quomodo debeatis renouari animo vestro, spiritu dei emendato, atque induere nouum hominem (nouam et bonam mentis conditionem, animi sensa et mores laudabiles deoque gratos) conditum ad dei imaginem atque iustitia vera praeditum. Coll. Cap. II, 10. p. 181.

Obs. Homo a deo regeneratus exornatus est viribus nouis ad virtutis studium necessariis, ideoque in opere emendationis sui ipsius multa potest agere et efficere.

Thef. IX. *Est igitur sanctificatio seu renouatio, si partes eius quasi singulas consideres, in eo posita, ut*

1. hominis regeniti notitia de rebus diu. au-
geatur.

COL. I, 9.

2. ut

2. vt ferium peccati fugiendi atque virtutis prosequendae studium magis magisque confirmetur.

2 PETR. I, 5. Omni studio incumbite in hoc, vt e fide vestra oriantur omnis generis virtutes, vt rerum bonarum (et diuinarum inprimis) notitia, vt temperantia, vt patientia, vt pietas, vt amor fraternus, vt amor denique vester erga omnes homines indies augeatur.

3. vt viribus ad bona opera edenda necessariis instruatur pluribus.

EPH. IV, 15. 16. p. 217.

4. vt animi affectus compescere, cupiditatibusque facilius imperare discat.

EPH. IV, 31.

5. vt pergat corpus deo dicare et ab omnibus peccatorum fordibus immaculatum seruare.

1 THESS. 4. 5. Sciat quisque vestrum corpus seruare purum atque honestum; atque nolite, vti gentes reliquae, deum verum ignorantes, affectus animi sequi prauos.

Thef. X. Hoc se ipsum emendandi seu sanctificandi studium necessarium est.

Nam

1. Deus id saepius ab hominibus conuersis efflagitat.

1 PETR.

I PETR. I, 15. Quemadmodum, qui vos vocavit, sanctus est; ita vos quoque vitae sanctimoniae semper studeatis. Scriptum enim est: sancti estote; quia et ego (Deus) sanctus sum.

2. Deus cum omnibus a sanctitate alienis uniri nequit.

EBR. XII, 14. Pacem cum omnibus prosequimini et vitae studeatis sanctimoniae, sine qua nemo dominum videbit.

3. Absque serio sanctitatis studio nulla salutis certa spes.

MATTH. VII, 21. Non is in caeleste regnum intrabit, qui sedulo mihi dicit, Domine! Domine! sed qui leges patris mei observaverit.

4. In sanctitatis sensu posita est magna pars nostrae felicitatis.

5. Exigit sanctitatem hominum redemptio per Christum facta.

TIT. II, 14. Christus se ipsum pro nobis dedit, ut nos vindicaret a peccati imperio et sibi lustraret atque purgaret populum peculiarem, qui diligentissime studeret omni virtutis generi.

6. Exemplum Christi et hominum proborum omnium.

7. Aeterna gloria *sanctis* promissa.

Thef.

Thef. XI. *In emendandis hominibus utitur deus: Omni veritatum salutarium genere, coena s. beneficiis, castigationibus, exemplis aliorum hominum, cum exornatorum beneficiis diu. tum et ab eodem ob peccata sua castigatorum, admonitionibus doctorum, parentum, amicorum etc.*

IOH. XVII, 17.

ROM. II, 4. Ignoras te dei beneficentia inuitari, ut ad meliorem redeas mentem?

EBR. XII, 6. Quem enim amat Dominus, illum et castigat; verberat quemcunque ceu filium acceptum habet.

Obs. Remedia itaque ab homine regenito adhibenda, quo magis magisque se ipsum emendet, sunt verbum dei, s. coena, beneficiorum diu. pia et sedula commemoratio, rerum tristium vsus sapiens, preces etc.

Thef. XII. *Eum perfectionis gradum hominum regenitorum nullus hac in vita attingit, ut nullo plane contaminetur peccato; seu sanctificatio hominis, hac in vita degentis, nunquam fit perfecta.*

I. IOH. I, 8.

IAC. III, 2. Multa delinquimus omnes.

SECTIO III.

DE BONIS OPERIBVS.

Thes. XIII. *Quemadmodum sanctificationis natura posita est praecipue in bonis animi affectionibus motibusque; ita bona opera sunt actiones hominum regenitorum liberae, quibus animi emendati conditio cernitur.*

Obs. 1. Hoc sensu voces ἔργον ἀγαθόν, ἔργον καλόν, in nouo testamento ut plurimum occurrunt. E. c.

MATTH. V, 16. Luceat vestra lux apud homines, ut vestra videant opera legi diu. consentanea atque patrem vestrum, qui est in caelis, laudibus suis celebrent.

2 COR. IX, 8. Potest autem deus virium atque beneficiorum suorum copia vos ita cumulare, ut sufficienter et abunde sitis instructi ad omne virtutis genus sequendum.

Obs. 2. Nonnunquam ἔργα latiori sensu, significant etiam animi bonos motus omnes, cogitationes sensusque deo gratos, una cum verbis et actionibus bonis, orientibus ex fonte animi regeniti per fidem cum Christo coniuncti. Hoc sensu **ROM. II, 6.** dicitur deum daturum unicuique secundum opera sua.

Thef. XIV. *Non nisi homo regeneritus opera bona edere potest.*

Prob. 1. IOH. III, 5. 6.

2. EPH. II, 1 - 5.

3. MATTH. VII, 17. Omnis arbor bona fructus bonos edit; tetra autem arbor fructus malos edit.

4. PSAL. LI, 12.

Obs. Homines nondum renatos aptos esse edendis actionibus legi naturae aliquantum conformibus, haud inficiamur. Has autem actiones naturaliter bonas, bona opera appellare non solet scriptura s. Bona siquidem opera dicendi genere eo, quo auctores diu. vtuntur, sunt fructus spiritus GAL. V, 22. fructus poenitentiae. MATTH. III, 8.

Thef. XV. *Auctor itaque bonorum operum princeps est Deus.*

Prob. 1. Quia nos creauit et redemit ad bona opera.

2. Quia verbo et sacramentis aptos nos redit edendis bonis operibus.

2 TIM. III, 16. 17. Tota scriptura s. diuinitus inspirata est atque utilis ad doctrinam, ad reprehensionem, ad animi correctionem, ad morum disciplinam, vt homines diuinitus emendati (et ii imprimis, quos deus

deus ad euangelii praedicationem destinauit) apti reddantur ad omne genus bonorum operum.

2 THESS. II, 17.

3. Quia ad singula opera perficienda et bonam nobis largitur voluntatem et vires necessarias.

PHIL. II, 13. p. 181.

Obs. 1. Homines regeneriti autem auctores bonorum operum sunt.

1. Quia bonorum operum edendorum consilia capiunt.

2. Quia opera ipsi peragunt viribus, quibus a deo sunt exornati.

3. Quia iisdem opera imputantur.

4. Quia operum bonorum praemia iis sunt constituta.

Thef. XVI. Bona opera necessaria non sunt tanquam causa salutis aeternae.

1. Quia electio ad salutem aeternam facta est in Christo et propter Christum.
EPH. I, 4. s. p. 211.

2. Quia iustificatio est gratuita. ROM. III, 28. p. 210.

3. EPH. II, 8. p. 211. TIT. III, 5. p. 206.

Thef. XVII. *Fructus Spiritus S. interni autem, seu boni motus animi regeniti e fide oriundi necessarii sunt.*

1. Quia sine proposito viuo obedientiae nouae, deo praestandae, fides mortua est; fides autem viua tantum iustificat.

GAL. V, 6. p. 212.

2. Quia boni motus animi e. g. amor dei etc. a fide vera separari nequeunt. Ex arbore bona boni nascuntur fructus. Fides per caritatem semper est efficax.

Thef. XVIII. *Opera bona externa necessaria atque utilia sunt:*

1. Quia lege diu. multisque aliis scripturae locis iubemur omne virtutis studium profequi.

MATTH. V, 16. p. 225.

2. Quia ad illustrandam dei gloriam faciunt.

1 PETR. II, 9. Vos genus estis electum, regale sacerdotium, sancta gens, populus adquisitus, vt virtutes et laudes praedicetis eius, qui vos ex tenebris in mirabilem suam lucem vocauit (i. e. qui vos euangelii veritatibus imbutos ad meliorem mentem reuocauit atque verae salutis reddidit participes.)

3. Quia ex operibus fidei vita diiudicanda est.

GAL. V, 6. IAC. II, 18. etc. p. 212.

4. Quia

4. Quia ad studium bonorum operum redemptionis beneficium merito nos excitat.

TIT. II, 14. p. 223.

5. Quia deum non amat, qui aliis benefacere non cupit.

I IOH. IV, 21. Hanc ab eo (Iesu Christo) doctrinam accepimus, deum qui amet, alios eum quoque amare homines.

6. Quia praemia magna operibus bonis constituta sunt.

PSAL. XLI, 2. etc. ROM. II, 6. p. 225.

Thef. XIX. *Merces meritoria bonis operibus constituta non est. Habent tamen mercedem gratuitam triplicem, terrestrem, spiritualem, coelestem.*

LVC. XVII, 10. Si omnia, vobis mandata, feceritis, dicite, vos inutiles esse seruos, qui, quod debuerant, fecerint.

PSAL. XLI, 2. etc. O quam felix est, qui egentium miseretur, eum aduerso tempore liberabit Iehouah atque ita tuebitur et conseruabit, vt felix atque faustus sit.

LVC. XIX, 26. Qui habet, quod viribus sibi collatis acquisiuerit, illi plus dabitur.

MATTH. XXV, 34. 35. Dicet rex (Christus) iis, qui erunt ad eius dextram, adeste o beati patris mei, accipite paratum vobis

regnum ab orbe condito. Nam quum esurirem, dedistis mihi, quod comederem etc.

Thef. XX. Illis igitur, qui fide consequuntur aeternam salutem, virtutis praemia constituta sunt aeterna. Vitae aeternae beneficium est ex fide gratis datum credenti; gloriae gradus diuersi sunt ex operibus.

Huiusmodi mercedem gratuitam operibus a deo constitutam esse patet ex

EBR. VI, 10. Non ita (iniustus et) parum benignus deus est, vt obliuiscatur opera laboremque caritatis vestrae.

EBR. XI, 6. Credendum est ei, qui ad deum aliquando accessurus sit, esse deum, et quaerentibus ipsum praemia distributurum.

Thef. XXI. Bona hominum regenitorum opera in se quidem imperfecta sunt, deo tamen grata ob fidem in Christum.

A. Imperfecta sunt,

1. quia regenitorum mentibus peccati originalis labes inhaeret.

I IOH. I, 7.

2. quia mortalium nullus legi diu. ex alicui potest satisfacere.

IAC. III, 2. p. 224.

B. Deo

B. *Deo placent ob fidem in Christum.*

1. Quia Christi iustitia perfecta imputatur fidelibus.

ROM. VIII, 1.

2. Quia, quod operibus nostris deest, suppletur sapientia benignitateque mediatoris.

Obs. Causa itaque, ob quam imperfecta sunt, quaerenda est in homine, non in Deo.

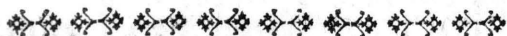
MEDITATIO.

Quot et quanta sunt argumenta, quae animum nostrum ad sanctimoniae et bonorum operum studium incitare possint et debeant? eo enim si careamus vana est omnis aduersus deum religio, precum exercitatio, cultus diu. publicus, coenae dominicae vsus et quicquid sacrorum causa facere solemus, commodo caret, ideoque nullus est periculum aeternae condemnationis effugiendi modus, ita quidem vt melius foret, nos non esse natos: nam sine animi sanctimonia nemo visurus est deum. Eum enim in finem deus hominem condidit, vt ad imaginem eius conformatus sanctus fieret, perfectus et virtute praeditus. Eandemque ob causam Christus pro nobis mortuus est, vt nos redimeret a prauarum cupiditatum imperio; vt nobis spiritus s. vi emendatis bonos inspiraret sensus, nosque ad omne virtutum genus sequendum redderet idoneos. In hac animi emendati perfectione, maxima est sita felicitatis

nostrae pars; siquidem qui fiducia sua in deo posita virtutem colit, non potest non frui iucundissima animi tranquillitate, bona quaecunque sperare a deo, patre suo, per Christum sibi reconciliato, atque ab omni condemnationis formidine liberatus, laetus mortem oppetere. Constituta enim sunt recte factis non solum ea praemia, quae cum vitae honestate arctissimo nexu sunt copulata eamque in praesentium rerum statu sua sponte sequi solent; sed manent ea longe maiora et splendidiora in beata aeternitate. Agite, ad sempiternam hanc gloriam fidei et virtuti propositam adspiremus; hanc metam omnibus nervis intentis persequamur. O Deus! cui sincerum virtutis studium gratum est, adiuva nostram imbecillitatem, ut scopum vitae nostrae et omnis salutis feliciter attingamus.

CAP. XI.

DE VERBO DEI EIVSQUE
VI ET EFFICACIA.

Thef. I. *In bonis motibus animorum gignendis deus vel imprimis utitur veritatibus quibusdam, ad emendandas hominum mentes aptis et efficacibus.*

E. c. deum omnipotentem, atque omnipraesentem hominum nosse cogitationes, sermones et actiones, viros bonos remunerari, malos poenis persequi; clementem resipiscantibus et misericordem se praebere, timoribus ipsum auxiliatorem benignissimum etc.

Thef. II. *Harum atque aliarum veritatum, nec non officiorum humanorum cognitionem habebant homines antiquissimi; cum ex ipsa rerum atque naturae suae contemplatione, et experientia; tum vero ex revelatione diu.*

Visum enim est deo, somniis, adparitionibus aliisque modis homines imbuere notitia veritatum, ipsis salutarium. E. c. de restitutione humani generis per Messiam.

Thef. III. *Hac ratione homines legis et euangelii cognitione aliqua imbuti erant, antequam scriptura s. esset consignata. Atque hoc erat verbum dei oretenus traditum.*

Thef. IV. *Vt autem veritates, a deo vivis pietate conspicuis traditae, in perpétuam omnium temporum memoriam conscrvarentur totique humano generi usui essent et commodo, deus easdem per Moysen primum, deinde ope aliorum virorum una cum antiquissima religionis historia consignandas curavit. Sic verbum dei scriptum ortum est.*

Legenda sunt publice a iuventute in classibus scholarum inferioribus (si necesse videatur)

Capita XXXVI. et XLV. *historiae succinctae religionis reu.*

Thef. V. *Huius scripturae s. partes omnes sunt utiles iis, qui eas ad commodum suum sapienter convertere velint.*

Prob. 1. 2 TIM. III, 16. etc. p. 226.

2. Experientia teste.

Thef. VI. *Diversa autem est diversorum scripturae s. locorum vis atque utilitas.*

Prob.

Prob. I. 2 COR. III, 6--II.

2. ROM. VII. tot. VIII, 3.

Thef. VII. *Multa scripturae s. loca sermones continent hominum, qui vel nunquam, vel certe non eo tempore, quo hosce sermones protulere, a Spiritu S. fuerunt inspirati. Eiusmodi sermonibus nullam omnino inesse vim supernaturalem, per se clarum est; licet magno commodo esse possint legentibus.*

*E. c. Iudae verba ad Israelitarum procures
MATTH. XXVI, 15. Verba Esau GEN.
XXVII, 41. similia.*

Thef. VIII. *Locorum ex genere geographico atque genealogico magnus est usus*

1. et ad explicanda multa scripturae s. loca. E. c. MATTH. I. LVC. III.

2. et ad confirmandam religionis reuelatae veritatem. Nam Christum natum esse ex familia Daudica, in oppido Bethlem, etc. ex hoc locorum genere probandum est.

Obs. Iudaei, quibus vel inprimis veteris Testamenti codex scriptus est, insigniorem, quam nos, inde capere poterant utilitatem.

Thef.

Thef. IX. *Historia cum antiquissimarum quarundam humani generis familiarum, tum populi Israelitici, est ipsa religionis reuelatae historia ideoque magni momenti; praetereaue perutilis*

1. ad explicanda reliqua oracula diuina.
  2. ad probandam religionis reuelatae originem diu.
  3. ad colligenda ex ea iustitiae, benignitatis, sapientiae omnisque prouidentiae diu. documenta.
  4. Est praeterea morum doctrina exemplis descripta.
  5. Continet denique ipsius euangelii femina.
- E. c. GEN. XII. XVII. XXVI.

Varia itaque historiae s. vis est; metienda ex veritatibus, quas continet, atque lectoribus suppeditat, vi atque indole.

Thef. X. *Legis moralis doctrinarumque omnium, omnis generis officia tradentium, vis est atque utilitas insignis*

1. ad ipsa cognoscenda officia atque peccati reatum.

ROM. III. VII.

2. ad conterrefaciendos peccatorum animos.
3. ad ciuilem iustitiam conseruandam.

4. vt

4. vt inde cognoscere possimus, hominem naturalem destitui viribus satisfaciendi legibus diu. ideoque non nisi gratia saluari posse diuina.
5. vt homines regeniti de peccatis suis admoneantur atque eo magis excitentur ad omne virtutis studium.

Obs. Decalogus est summa totius legis, nec externas modo actiones, sed et animi sensus, cogitationes atque consilia spectat.

ROM. VII, 7. 14. etc.

Thef. XI. Legum, ad rempublicam bene gubernandam latarum, magnus apud Israelitas erat usus, eadem et nobis aliquam praebent utilitatem.

1. Sunt enim maxima diu. sapientiae specimina; erant nempe indoligentis Israeliticae, temporibus, locisque accommodatissimae.
2. Exempla praebent legum ferendarum imperantibus praestantissima.
3. Praeterea typos continent rerum noui Testamenti.
4. atque doctrinarum moralium semina.

Thef. XII. Leges ad cultum dei resque sacras spectantes vim habebant et usum

1. primo *legalem*. Commonefaciebant enim Israelitas cum de peccato, tum etiam de officiis, deo praestandis.

2. de.

2. deinde *euangelicum*.

- a. Imagines enim continebant Messiae eiusque operis mediatorii.
- b. Consolabantur animos formidine poenae conterrefactos.

Thef. XIII. *Sunt multa scripturae s. loca, doctrinam tradentia de deo, eiusdemque sapientia, potentia, amore, benignitate, iustitia et veracitate, de resurrectione mortuorum, de iudicio extremo, de hominum salute aeterna poenisque malos post mortem manentibus; quorum omnium magna vis est, siue ad animos peccatorum salubri terrore commouendos, siue ad consolandos homines probos; qua re siue legis siue euangelii habent naturam.*

Obs. Vocis enim euangelii significatus alter est *latior*, *strictior* alter. Indicat nimirum in nonnullis scripturae locis omnem doctrinam salutarem, a Christo eiusque legatis traditam; saepius laetum tantummodo nuntium de gratia dei, fide in Messiam obtinenda.

Thef. XIV. *Restant veritates merae euangelicae in historiis, in prophetarum vaticiniis, in Euangelistarum Apostolorumque scriptis consignatae, quarum maxima est virtus*

*virtus ad animos hominum emendandos
nouisque exornandos viribus.*

Thef. XV. *Praeter vim, libris etiam
humanis competentem, deo visum est, veri-
tatibus reuelatis, atque in scriptura s.
consignatis, indere vim aliquam superna-
turalem, qua hominum mentes emendas
viribusque necessariis exornat.*

I. Haec vis

1. non latet in nominibus verbisque *singulis*.
2. nec in tabulis Israelitarum genealogicis
aliisque huius generis locis.
3. sed in *veritatibus*, quae ad doctrinam de
deo, de officiis, de peccato, de redem-
tione per Messiam, de resurrectione mor-
tuum, de vita atque condemnatione ae-
terna, pertinent, atque in reliquis huius
generis omnibus.

II. Hanc vim supernaturalem hisce veri- tatibus competere probatur argumen- tis sequentibus.

1. Quia homo peccato corruptus viribus na-
turalibus emendari et saluari nequit.

IOH. III, 5. 6. etc. VI, 44. p. 201.

- 1 COR. II, 14. Homo animalis et cupidita-
tum prauarum imperio subiectus, ani-
mo non percipit veritates diuinitus reue-
latas,

latas, quippe quae videantur illi absonae; ideoque eis rite cognoscendis ineptus est. XII, 3. p. 183.

2. Quia deus in conuertendis hominibus operatur eadem vi, qua vsus est in resuscitando domino nostro Iesu Christo.

EPH. I, 19. Vt cognoscatis, quanta sit vis et praestantia potentiae dei patris, exferentis se in nobis ipsi credentibus; quae quidem eadem ipsa est excellens vis atque potentia, qua operatus est in Christo, quum ex mortuis eum resuscitaret.

Adhibet autem deus ad conuertendos homines legem et inprimis euangelium, quod supra comprobatum est.

3. Quia euangelium appellatur diuina vis.

ROM. I, 16. p. 171.

I COR. I, 18. Videtur quidem concio de Christo, cruci affixo, perituris absona; nobis autem saluandis est diuina vis atque potestas.

4. Quia boni motus ope verbi diu. in hominum mentibus nati, deo et inprimis Spiritui S. tribuuntur.

I COR. II, 14. p. 239.

2 COR. IV, 4.

ROM. XV, 13.

I COR. VI, 19.

EPH. I, 17. etc. III, 16. Rogo Deum, vt pro vi sua praestantissima largiatur vobis id beneficii, vt coroboremur per *spiritum suum* in animis vestris diuinitus emendatis.

PHIL. II, 13. p. 181.

5. Iis qui regenerantur per verbum vita et vis quaedam confertur supernaturalis.

EPH. III, 16.

PHIL. IV, 13. p. 217.

2 COR. XII, 9. Sufficiat tibi fauor meus erga te. Mea enim vis se cumprimis exferit in imbecillitate hominum.

COL. I, 10. II.

Atqui verbo dei virtus inest regenerandi animos.

IAC. I, 18. p. 207.

I PETR. I, 23. p. 186.

Si *moralis tantummodo* vis verbo dei competeret, mentes quidem regere atque excitare, non autem *nouis posset exornare viribus*.

6. Conuersio dicitur noua creatio, resuscitatio hominis mortui, est ergo virium nouarum et quidem supernaturalium collatio.

Obs. 1. Non operatur deus *iuxta verbum* in hominum animis, sed *per verbum*.

Obs. 2. Veritatibus salutaribus vis haec
1. inerat antequam litteris consignatae erant.

2. inest atque se exferit in hominum mentibus, siue legantur in scriptura s., siue in libris doctrinam scripturae sacrae comprehendentibus; siue audiantur, siue recolantur memoria.

3. Sicuti deus operatur in et cum rebus naturalibus, modo et ordine naturali; ita operatur per verbum legis et euangelii modo et ordine supernaturali. Nam est etiam ordo, quem deus in mutationibus supernaturalibus seruare solet.

Thef. XVI. *Vt autem motus salutes vi verbi diu. excitandos animo experiamur, opus est, sedula et repetita veritatum reuelatarum consideratione, precibus, ipsa conuersione, obedientia legibus diu. praestanda.*

10H. VII, 17.

Thef. XVII. *Licet deus operetur per verbum, tamen hisce gratiae diu. operationibus homines possunt resistere.*

1. Quia non modo omnipotentia deus utitur hoc in opere, sed et sapientia.

2. Quia mediate opus perficit.

3. Quia et in rebus naturalibus ita fieri solet.

4. ACT. VII, 51. MATTH. XXIII, 37.

Obs. Reliqua de scriptura s. vide sis in appendice.

***** MEDITATIO. *****

Gratias agimus tibi pater caelestis! quod et nobis concessisti vsum verbi tui in mentibus emendandis efficacissimi. Eius enim luce collustrati te tuasque summas cognoscimus perfectiones, eiusdem ope intelligimus, quot et quanta sint beneficia, quae in nos collocasti; quae tibi, quae aliis, quae nobismet ipsis debeamus; quanta nostrae naturae sit corruptio; quae animis sanandis accommodatissima remedia; quam incredibilis tuus erga nos amor, quo commotus filium tuum vnigenitum pro nobis tradidisti, vt nobis, tecum reconciliatis, verae felicitatis consequendae spes restauretur. Sit igitur nobis verbum tuum auro gemmisque longe carius; sit lumen in viis nostris; sit vnica sententiarum nostrarum de rebus diuinis omniumque nostrarum actionum norma, ad quam vniuersa consilia dirigentes, veram sapientiam et quae cum ea coniuncta est felicitatem assequemur.

CAP. XII.

DE SACRAMENTIS.

SECTIO I.

DE SACRAMENTIS IN VNIVERSVM.

*Thef. I. Voce Sacramenti varie quidem
vsi sunt auctores latini, saepius autem*

1. *Eo significabant solemne iuramentum, in-
primis militare. vid. GELLIVM Lib. XVI.
Cap. IV.*

2. *Iureconfulti sacramentum nominabant pe-
cuniam, a litigantibus apud pontificem
max. in sacro loco depositam. In vni-
uersum id sacramentum appellari solebat,
quod consecratum erat, nonnunquam et
actio, qua aliquid consecrabatur.*

3. *Apud auctores ecclesiae christianae sacra-
menti vox fumitur inprimis,*

*a. pro iuramento, quo se obstringunt
homines christiani, cum in baptismo,
tum in coena s. celebranda.*

*b. Deinde rem sacram quamvis saepius
indicat.*

4. *Doctores scholastici, qui sacramenti vo-
cem ambiguam esse intelligerent, pro more
suo*

fuo de numero sacramentorum coëperunt subtiliter disputare; vsque dum ab iisdem numerus septenarius constitueretur. Sacramentorum enim nomine salutantur baptismum, confirmationem, eucharistiam, poenitentiam, vñctionem extremam, ordinem, coniugium.

Thef. II. Nos docemus, Sacramenta, hoc est, actiones diuinitus institutas, quibus per vsum symbolorum, cum verbo dei coniunctorum gratia diuina offeratur atque conferatur, esse tantum duo, baptismum nempe et s. coenam.

Prob.

1. Nam *poenitentiam* agentes participes quidem redduntur gratiae diuinae: sed in actu poenitentiae seu absolutionis non est *Symbolum a Deo constitutum. quo gratia conferatur.*

*) Manuum impositio ad remittenda peccata, non est diuinitus instituta, sed usu et consuetudine recepta.

2. *Confirmatio* et *vñctio extrema* non sunt a Deo institutae.

3. *Matrimonium* non confert gratiam diuinam. vid. I COR. VII.

4. *Ordo* ministrorum ecclesiae a Deo quidem institutus est, at manuum impositio, ceterique ritus ordinationis (sic dictae)

neque diuinitus instituti sunt, neque gratiam conferunt salutarem.

*) Licet haud inficiemur viris quibusdam, in ecclesia prima doctorum munus gerentibus, intercedente impositione manuum et precatione dona quaedam extraordinaria collata esse.

5. Apostoli baptismum et s. coenam ab aliis actionibus sacris sollicitè distinguunt.

I COR. XII, 13. Etenim vno spiritu nos omnes ad vnum corpus constituendum baptizati sumus, omnesque vnum spiritum (in s. coena) hausimus.

I COR. V, 7.

COL. II, II.

Obs. Nobis religionis christianae systema breue scribentibus, de ritibus vet. testamenti pauca dicenda esse, censemus.

I. Circumcisione gratiam Dei aliquam oblatam esse Israelitis, atque fidentibus Deo collatam, omnino probari posse videtur ex eo, quod circumcisione in foedus Abrahamiticum recipiebantur, hoc ritu initiati. Foedus autem Abrahamiticum nitebatur imprimis promissione Messiae futuri.

ROM. IV, II.

Eundem ritum Israelitas de naturali humanae naturae corruptione, atque de emendationis necessitate admonuisse ex DEVT. X, 6. IER. IV, 4. aliisque locis patet.

2. Eo-

2. Eodem sensu et ritus, quo agnum paschalem edere solebant Israelitae, sacramentum dici potest. Nam

a. Erat actio diuinitus instituta. EXOD. XII,

b. Continebat promissionem futuri Messiae. IOH. I, 29. I COR. V, 7. IOH. XIX, 36.

c. Nec dubium, mentes Israelitarum, ritum hunc pie celebrantium, fide esse confirmatas, gratiaque aliqua diu. auctas et exornatas.

EBR. XI, 28.

SECTIO II.

DE BAPTISMO.

Thes. III. Baptismus, a Iohanne administratus, erat sacramentum a Deo institutum, quo Iudaei et Profelyti initiabantur eum in finem, ut apti redderentur ad Messiam, proxime venturum, digne recipiendum.

Prob. 1. IOH. I, 33. LVC. VII, 30.

2. ACT. XIX, 4.

Obs. 1. Baptismi vox varios habet sensus; denotat lauationem quamuis; saepius immersionem corporis in aquam.

Obs. 2. Erant et baptismi quidam lege ceremoniali Israelitis praescripti.

LEV. XII. XIV. XV.

Thes. IV. *Viuo adhuc Iesu Christo, eius Apostoli baptismo iam initiare solebant eos, qui illius disciplinae se tradebant.*

IOH. III, 22. IV, I. 2.

Thes. V. *Baptisma, de quo nobis hoc loco sermo est, instituit Christus post resurrectionem in vsum ecclesiae vniuersae perpetuum.*

Prob. I. MATTH. XXVIII, 18. etc. p. 31. et 66.

2. MARC. XVI, 16. Qui crediderit et baptizatus fuerit, seruabitur.

Negant vltimum Sociniani, Quack.

Thes. VI. *Administrandum est baptisma*

I. *Secundum ordinem consuetum a ministris ecclesiae.*

1. Nam Christus hoc Apostolis iniunxit officium.

2. Vfus primae ecclesiae probat, hunc fuisse mandati diu. sensum.

3. I COR. IV, 1. Pro Christi ministris et diu. arcanorum dispensatoribus nos habeant homines.

4. Deus est ordinis amans. I COR. XIV, 33.

II. *Extra ordinem a christianorum quouis.*

1. Ex consuetudine ecclesiae primae.

2. EXOD. IV, 25. per rationem similem.

Thes.

Thef. VII. *Infantes recens nati baptizandi sunt.*

Prob.

1. Mandatum Christi est vniuersale.

MATTH. XXVIII, 19. p. 31.

2. Infantum aequae est regnum coelorum, ac reliquorum hominum in quod per baptismum recipiendi sunt.

LUC. XVIII, 16. IOH. III, 5. 6.

3. Colligitur idem ex circumcisionis natura simili.

COL. II, 11. -- GAL. III, 27.

4. Familias vniuersas ab Apostolis lauacro T. initiatas esse, *saepius* legitur.

ACT. XVI, 33. XVIII, 8.

I COR. I, 16.

Thef. VIII. *Signum visibile, seu materia externa ad hoc sacramentum administrandum adhibenda, est aqua, quod initiandi remedium a Deo admodum sapienter institutum est. Nam*

1. parabilis est vbicinis locorum.

2. apta ad significandam huius sacramenti vim.

EPH. V, 26. etc. Christus amauit ecclesiam seque pro ea (in mortem) tradidit, quo eam sanctam redderet aquae, cum verbo diuino coniunctae, lotionem purgatam, ut

eam sibi praeſtaret glorioſam, nulla macula aut vitio conſpurcatam, ſed quae ſancta foret et inculpata.

3. ad indicanda initiatorum officia.

EBR. X, 22. Accedamus animo integro plenaque fide et mentibus a conſcientia malefactorum liberata (*abluta.*)

EPH. V, 26. etc.

Theſ. IX. *Materiam ſeu potius rem inuiſibilem merito dicimus gratiam diu. baptizandis conferendam.*

TIT. III, 5. p. p. 173.

Theſ. X. *Immerſionem triplicem aeuo apoſtolico iam uſitatam fuiſſe, verosimile eſt.*

Obſ. 1. Aegroti in lecto cubantes aqua tantummodo aſpergi ſolebant.

Obſ. 2. Ritus reliqui, in hoc ſacramento adminiſtrando conſueti, ſenſim ſenſimque orti, varie adhiberi ſolebant. Communis tamen fere conſuetudinis erat, vt initiandus

1. renuntiaret diabolo et erroribus religionis, cui antea addictus erat.

2. vt deinde aquam ingreſſus baptizaretur.

3. vngeretur.

4. nouis indutus veſtibus oſculo ſalutaretur.

5. lac deinde guſtaret et mel etc.

Theſ.

Thef. XI. *Habet baptisma foederis naturam, quod init baptizandus cum Deo trinuno.*

I PETR. III, 21. Eadem ratione baptismus nos seruat, cuius vis non tam in eo est posita, vt corporis sordes abluantur, sed vt, *foedere* cum deo inito, hominis conscientia purgetur. (malefactorum conscientia ex animo tollatur).

Obs. 1. Est hoc foedus spirituale in locum foederis Abrahamitici suffectum.

Obs. 2. Testium huius foederis vsus erat peculiaris in ecclesia prima, et est hodiernum eorum adhibendorum consuetudo laudabilis.

Obs. 3. Impositio noui nominis ex summa antiquitate repetenda est. GEN. XVII, 5. etc. LVC. I. IOH. I, 42.

Obs. 4. Exorcismi sensus est allegoricus. Indicat factum esse per Iesum Christum, vt e spiritus maligni potestate paruulus liberaretur.

Thef. XII. *In baptismo celebrando verba institutionis adhibenda sunt.*

Prob. 1. MATTH. XXVIII, 19.

2. Ex vsu ecclesiae primae.

Thef. XIII. *Homini cuius malitiose et pertinaciter Spiritus S. operationibus non resi.*

*resistenti per baptisma gratia diu. aliqua
sive confertur, sive confirmatur.*

1. Nam ex aqua et spiritu, (i. e. baptismo)
renasci dicuntur homines.

IOH. III, 5. 6. p. 104.

2. Per baptismum peccatorum remissio confertur.

ACT. XXII, 16. Age dum, baptizare, et tua
peccata finas abluere. Vide in primis
EPH. V, 26. 27. p. 249.

3. TIT. III, 5. 6. p. 250.

Obs. Cum itaque infantes animo pertinaci et
mala voluntate spiritui s. reluctari neque-
ant, quippe qui rationis usu destituti sunt;
inde colligitur, in eorundem animis vi spi-
ritus s. per baptismum salutarem mutatio-
nem produci posse aliquam, cuius mutatio-
nis indoles similis sit ei, quae in adultis per
verbum dei auditum et intellectum gignitur.

MEDITATIO.

Quanta cura, quam paterno amore Deus
nos a primis statim incunabulis fouit et sem-
per amplexus est? nati cum essemus peccati
labe contaminati, reatum omnem et culpam,
a parentibus in nos deriuatam, ob Christum
Iesum a nobis abstulit; salutaris spiritus s. opera
bonas genuit in animis nostris motus totam-
que nostram lustrauit naturam sibi que arctiori
vinculo coniunxit. Quid igitur magis curi
cor-

cordique nobis esse debeat, quam ut ne tot ac tantis beneficiis in nos collatis morum prauitate et mala peccandi consuetudine nos ipsos reddamus indignos? Spondeamus itaque denuo atque saepius sancte promittamus deo, quae alii nomine nostro olim promiserunt, cum sacro fonte initiaremur: Tibi o potens auctor vitae et omnis salutis nostrae, tibi o diuine redemptor et spiritui s. fit dicata anima, corpus, et tota natura nostra; te omni, qua possumus, pietate colemus; tuis legibus, quantum quidem in viribus nostris situm erit, promptum praestabimus obsequium; te, summum bonum, maxime desiderabimus atque in te et usu amoris tui nostram quaeremus felicitatem. Qui hanc nobis largitus es bonam voluntatem, o Deus clementissime! da nobis et vires ad propositum persequendum sufficientes!

SECTIO III.

DE SACRA COENA.

Thef. XIV. *Sacra coena est actio sacra, diuinitus instituta, celebranda ab ecclesia usque ad finem saeculi.*

Probatur

- I. verbis institutionis: *hoc facite* etc.
2. I COR. XI, 25. Quoties hoc pane vescemini et hoc poculum bibetis, mortem domini celebrabit, *donec veniat.*

Obs.

Obs. Sacrae coenae nomina varia sunt in nouo Testamento et libris auctorum ecclesiasticorum in obuia. Κυριακὸν δεῖπνον, I COR. XI, 20. τράπεζα κυρίου, I COR. X, 16. etc. εὐχαριστία, σύναξις ἁγία, μυστήριον, liturgia, sacrificium, communio, sacramentum altaris, missa etc.

Thef. XV. Res visibiles, ad sacram hanc actionem celebrandam adhibendae, sunt panis et vinum.

I. Pane nos vtimur azymo.

A. Non quod ita necessarium sit;

B. Sed

1. quia Christus in s. coena instituenda infermentatum adhibuit panem.

2. quia consuetudinem innoxiam abrogare noluerunt ii, penes quos potestas erat sacra purgandi.

II. Vino vtimur mero, licet aqua temperatum etiam adhiberi posse concedamus, quod in ecclesia fieri solet graeca et romana.

Thef. XVI. Natura panis et vini in celebranda s. coena non mutatur, sed manet eadem, quae antea fuit.

Nam

1. omnium fere hoc comprobatur sensuum fide et testimonio.

Sen-

Sensibus autem si diffidas, actum est de
vniuersa religionis veritate et certitudine

I IOH. I, 2.

2. Nominat apostolus symbola consecrata panem et vinum.

I COR. X, 16. Poculum (vinum) enim benedictum, cui benedicimus, nonne communio est sanguinis Christi, panis, quem frangimus, nonne is est communio corporis Christi.

3. Panis consecratus putredine corrumpitur, vinum acefcit.

Tenendum hoc est contra Pontificios. (*)

Thef. XVII. *Cum edentibus panem vnitur corpus Christi, cum bibentibus vinum vnitur sanguis Christi, eo ipso tempore, quo edunt et bibunt, et intercedentibus hisce symbolis, ita vt vefcentes et bibentes vere participes reddantur corporis et sanguinis Iesu Christi.*

Hanc ecclesiae Lutheranae doctrinam, vt probe intelligamus, dicendum prius de modo praesentiae corporis et sanguinis Christi; deinde

(*) Nata est doctrina de transubstantiatione panis et vini in s. coena sensim sensimque inde a saeculo IX. confirmata MCCXV. in Concilio Lateranensi.

deinde de ratione et indole vnionis, quã s. coena vtentes coniunguntur cum Christo; tandem doctrina nostra firmis probanda est argumentis.

I. Triplici potissimum ratione Christus Θεός & ἄνθρωπος praesens esse potest rebus creatis.

A. Vi et vsu omnipraesentiae *diuinae naturae* propriae.

B. Ratione *naturali*, qua in loco inclusus et circumscriptus hominibus olim in terris, iam coelitibus praesens est.

C. Modo quodam praesentiae, quae humanae naturae competit, quia cum diuina natura vnã efficit personam. vid. Cap. de Christo. *Secundum hunc praesentiae modum supernaturalem adest vtentibus s. coena, cum illis vnitur, atque in eos operatur immediate.*

II. In s. coena celebranda homines christiani duplici ratione cum Christo vniuntur.

a. *regenti per fidem*, vnione mystica, quod solum concedunt Reformati.

b. *omnes s. coena vtentes, probi et improbi peculiari quadam operatione Christi, seu sacramentaliter, per vsum symbolorum; carnis ipsius et sanguinis diuersi mode quidem participes redduntur, cum pane vescuntur et vinum bibunt, quod Reformati negant.*

III. Atque Christum modo quodam supernaturali in f. coena *vere adesse*, atque per vsum symbolorum cum vescentibus et bibentibus vniri, vnionis genere, quod descriptissimus, tertio, (num. C.) hoc probatur

1. Verbis, quae fundamentum f. coenae eiusque institutionem, continent:

τῆτό ἐστὶ τὸ σῶμά μου.

τῆτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου.

Haec enim verba improprie intelligi eam ob causam non possunt

- a. Quod ii, qui testamenta faciunt, et qui foedera pangunt, improprie loqui non solent.
  - b. Quia Apostolorum et Euangelistarum nullus sensum, qui in his verbis latere dicitur, improprium, explicuit, quod profecto fecissent, si intelligenda fuissent improprie.
  - c. Quia nulla plane ratio adest, ob quam a sensu verborum proprio recedendum sit.
2. Agnus paschalis typus erat Christi eiusque corporis atque sanguinis. Sicuti qui carnem agni paschalis edebant, vere vniebantur et inter se et cum eadem carne: ita qui f. coena vtuntur vere vniuntur et inter se et cum vna eademque carne cum corpore Iesu Christi. Nam in vet. Testamento typi erant, in nouo res ipsa.
- EBR. IX. X. COL. II, 16. etc.

R

3. Quod

3. Quod et confirmatur verbis Paulli I COR. X, 16. 17. Huius enim loci fensus hic est: omnes, qui sacra coena vtentes, panem edunt consecratum et vinum bibunt, usu horum symbolorum *participes redduntur corporis et sanguinis Christi*.

4. Corporis Christi rei non fierent hypocritae, si praeter panem et vinum in f. coena acciperent nihil. I COR. XI, 29. Qui indigne comedit et bibit, damnationem ipse sibi comedit et bibit.

5. Si corpus domini in hoc ritu celebrando distinguendum est a cibo profano et vulgari, sequitur, vt edendo participes redamur corporis Iesu Christi. I COR. XI, 29. Quia non discernit corpus Christi, (a quouis nempe ciborum genere alio.)

Obs. Extra usum f. coenae, nulla est symbolorum, panis et vini, cum corpore Christi communio.

Thef. XVIII. *Corpus et sanguis Christi dici quidem solet et potest ore sumi, sed non immediate, nec physice, sed alia, qua id fieri potest, ratione.*

Sicuti cibus et potus coniungitur cum corpore edentium et bibentium per ipsam actionem, qua edunt et bibunt; sic Christus

stus coniungitur cum iis, qui s. coena utuntur, per symbola et ipsam actionem, qua edunt et bibunt, ratione, qua id fieri potest. Fieri autem non posse, ut Christus se modo singulari coniungat cum hominibus, mediante actione aliqua, quantum nos quidem scimus, adhuc probavit nemo.

Obs. QVENSTED “illa (panis et vinum) immediate, naturaliter, (sumuntur) haec (corpus et sanguis Christi) mediate, mediante scil. externo symbolo supernaturali et caelesti plane modo „ In Syft. P. IV. Cap. VI. p. 204. n. IV. vide etiam p. 209. n. VIII. “nos statuimus modum manducationis (seu coniunctionis) inuisibilem, spiritualem, mysticum, incomprehensibilem. Loquendi ratio doctoribus ecclesiae euangelicae consueta, in, cum et sub pane, ex hac obseruatione est explicanda.

Thef. XIX. Nec separatur corpus et sanguis Christi in s. coena. Vnitur nobiscum Christus viuus duplici ratione, secundum carnem et sanguinem, seu secundum humanam naturam diuinae unitam.

Obs. QVENSTED l. c. p. 210. n. XII. “Cum modus, inquit, praesentiae corporis et sanguinis Christi in s. coena sit mysticus, supernaturalis et caelestis. nulla hic fingenda corporis et sanguinis Christi carnalis

nalis separatio,, item ibid. n. XIV. “Nulla distractio metuenda est eo cibo, qui praesens est *praesentia divina*.,

Thef. XX. *Nec multiplicatur corpus Christi in s. coena, sed unus et idem Christus unitur cum omnibus (*)*, qui s. coena utuntur, per usum symbolorum.

Obs. QVENSTED l. c. p. 198. n. III. “Sicuti unio mystica totius Christi cum singulis fidelibus (IOH. XIV, 23.) Christum non multiplicat, ita unio sacramentalis corporis Christi cum communicantibus corpus non multiplicat.

Thef. XXI. *Ad ipsam actionem, qua hoc sacramentum celebratur, pertinet, ut*

i. precibus panis et vinum ad usum s. consecrentur.

a. Quia est haec actio religiosa.

b. Quia Christus sic fecit praecepitque, ut idem faciamus.

c. I COR. X, 16.

2. ut, qui s. coena utuntur, panem edant, vinum bibant.

3. ut celebrent memoriam Christi atque beneficiorum hac morte humano generi partorum.

MATTH. XXIV, 50. IOH. XIV, 3. I COR. XI, 26.

Obs.

(*) Etiam irrogenitis, sed diuersa ratione. I COR. XI, 27.

Obs. 1. Qualem habeat panis formam, qualem vinum colorem etc. nil refert.

Obs. 2. Siue frangatur panis, siue totus porrigatur, nihil interest. Nam dentibus frangitur, si non manibus. Nec magis ad partes huius sacramenti necessarias pertinet fractio panis, quam siue tempus, siue locus, quibus celebratur.

Thef. XXII. *Vinum sicuti panis omnibus est porrigendum s. coena utentibus.*

Quia

1. Christus vtrumque dedit omnibus,
2. Quia omnia ecclesiae corinthiacae membra acceperunt vtrumque.

I COR. XI, 26. X, 21.

3. Quia constans haec fuit et perpetua consuetudo ecclesiae per decem saecula.
4. I COR. XII, 13. p. 246.
5. Verba Christi sunt foederis verba, a quibus recedere nefas est.

In ecclesia *romana* sacerdotibus tantum licet uti vino benedicto, quae consuetudo obtinuit saeculo post Christum n. decimo tertio, publicis suffragiis confirmata est MCCCCXV. in Concilio Constantiensi. Historiam originum *Missae pontificalis* vide in Historia succincta religionis reuelatae Cap. LIII, p. 278.

Thef. XXIII. *Non nisi adultis licet hoc
uti sacramento.*

Prob.

1. Quia infantes explorare animum suum
nequeunt.
2. Quia corpus Christi eiusque sanguinem
non possunt discernere.

Ecclesia graeca paruulis etiam f. coenae
vsum concedit.

Thef. XXIV. *Vt saluti nobis sit huius
sacramenti vsus, animi inprimis explora-
tione et praeparatione opus est, cum pro-
pter rei grauitatem, tum ob mandatum
apostoli.*

I COR. XI, 27. 28. Exploret homo se ipsum,
atque sic demum de pane hoc edat at-
que bibat de vino; qui enim indigne etc.

Obs. Exploranda est et fides et vitae ante
actae conditio. Praeparandus est animus
poenitentia, precibus, piis meditationibus;
et ieiunii aliqua ad rite conformandum
animum vis est.

Thef. XXV. *Finis huius actionis sacrae
non is est, ut nouum deo offeratur sacri-
ficium.*

Nam

1. semel

1. semel Christus se obtulit.

EBR. IX, 26. Semel sub saeculorum exitu (Christus) ad abolendum suo sacrificio peccatum, passus est.

2. Nec panis in corpus Christi mutatur, ut offerri possit.

Contra Pontificiorum doctrinam de sacrificio missatiko.

Thef. XXVI. *Finis huius sacramenti est,*

ut deus celebretur, qui filium suum dedit pro nobis vnigenitum, ut memoria mortis Christi piis laudibus recolatur, ut animus hoc beneficio rite utentis in fide confirmetur, atque de peccatorum remissione certior fiat, ut cum Christo, ecclesiae capite, eius membra coniungantur arctissime, ut fideles inter se magis magisque vniantur, ut de amore erga deum et alios admoneamur atque ad exsequenda officia reliqua reddamur alacriores, ut spe erigamur laetissima futurae felicitatis.

Ex quo patet, quot et quanta sint emolumenta, quae ex huius sacramenti usu redundent iis, qui mente bene praeparata accedant. Ut ideo superflua esse videatur quaestio: *quoties hoc beneficio diu. uti debeamus?*

MEDITATIO.

Diuine redemptor! qui vi et potentia tua omnia conseruas et dirigis, teque praesentem potes sistere, vbicunque velis; fac vt, omni dubitatione ex animis nostris remota, tuis simpliciter fidem habeamus verbis, quibus promissisti, te nos singulari quadam ratione tui participes redditurum, si pro eo ac iussisti ad tui nominis laudem et in tuam memoriam symbolis consecratis rite vtamur. Serui tui sumus sanguine tuo pretioso redempti. Decet seruos facere heri mandata quamuis mirabilia et captum eorum superantia. Simplex eiusmodi et pium obsequium et nos tibi praestabimus; tu vero facies, quod promissisti. Ea modo cura nostra sit maxima, vt ad sacrum hoc epulum mente accedamus bene praeparata; vt illud frequentantes tui nominis laudes et mortis memoriam ore et animo rite celebremus; vt denique vita et morum sanctitate te semper colamus: ne tanto indigni simus beneficio, neue praestantissima naturae humanae medicina mortem nobis paremus et aeternam condemnationem.

CAP. XIII.

DE ECCLESIA DIVERSISQUE
ORDINIBVS HOMINVM EANDEM
CONSTITVENTIBVS.

SECTIO I.

DE ECCLESIA.

Thef. I. *Homines christiani regeniti omnes uniti sunt corporis instar cum Christo capite suo ideoque et inter se tanquam corporis unius membra. Quamobrem coetum quendam sanctorum constituunt, arctissime vnitorum, quem scriptura s. ecclesiam appellat.*

Obs. I. Vox ecclesiae ex usu loquendi veteris testamenti deriuanda; hebr. קָהָל, עֵדוּת, συναγωγή, ἐκκλησία. EXOD. XVI, 1. LEV. IV, 15. IOS. VIII, 35. In libris N. Testamenti huius vocis sensus duplex est; 1) indicat coetum regenitorum, EPH. V, 27. 2) coetum eorum, qui Christo nomen dederunt. I COR. XIV, 4. 28. ACT. XII, 1.

Obs. 2. Haec ecclesia seu coetus hominum *sanctorum* dicitur subinde corpus Christi, templum Dei, I COR. XII, 12. EPH. I, 22. 23. I COR. III, 16.

Obs. 3. Appellatur et *inuisibilis* ecclesia, quia fides et bona regenitorum animi conditio in sensus non cadit.

Thef. II. *Haec inuisibilis ecclesia est*

Vna; quia vnum regeniti cum Christo corpus constituunt; est *sancta*, ob sanctitatem capitis, et membrorum; est *uniuersalis* seu *catholica*. Quia in omnibus christianorum coetibus, qui baptismum incorruptum seruarunt et doctrinam de deo trinuno et saluatore Iesu Christo, homines existunt regeniti.

Thef. III. *Omnes praeterea, qui Christo nomen dederunt eiusque religionem profitentur, hoc professionis vinculo aliquaratione uniti sunt, atque hanc ob causam coetus omnium christianorum, in his terris degentium dicitur Ecclesia visibilis.*

MATTH. XIII, 24. etc. XVI, 18.

Obs. Eadem et *militans* appellatur, coetus autem beatorum in coelis *triumphans*.

Thef. IV. *Quia multae de rebus s. controuersiae inter Christianos mature subortae sunt, factum inde est, ut in diuersas abirent partes, pluresque formarent coetus; Hoc modo ecclesiae visibiles natae sunt particulares, quarum aliae*

sunt

sunt *falsae* et *haereticæ*, eae nimirum, quarum doctores articulos fidei fundamentales adeo peruerse tradunt, vt ipsum salutis fundamentum, fidem in deum trinunum et Iesum Christum labefactent: aliae sunt *ecclesiae christianae verae*, quia doctrinam de deo trinuno et Iesu Christo hominum saluatore maximam partem intemeratam seruant, praetereaue baptismi sacramentum rite administrant. Quarum genus duplex est. Quaedam enim in doctrinis religionis christianae principalibus explicandis non omni ratione scripturae s. consentiunt, has *corruptas* appellamus. E. c. Romana. Quaedam cum in fidei et morum doctrina, tum in sacramentis celebrandis verbum dei accurate sequitur, ideoque digna est, vt *ecclesiae verae puraeque* nomine salutetur.

Thef. V. *Atque haec ecclesia vera atque pura vnica tantum est; sancta, ob doctrinam inprimis; apostolica, quia tradit apostolorum doctrinam. Eamque ob rationem dici potest antiquissima.*

IOH. VIII, 31. ACT. II, 42. EPH. II, 20.

Obs. Notae, quibus, ecclesia vera atque pura ab aliis discernitur, sunt 1) doctrina verbo dei conformis, 2) legitima sacramentorum administratio.

Thef.

Thef. VI. *Christus nullibi praecepit, ut ecclesia sua rectori seu capiti unico subiiciatur, voluit potius, ut singuli apostoli in rebus s. parem haberent potestatem.*

LVC. XXII, 25. *Gentium reges dominantur, quique eis imperant Euergetae (*) potentes cognominantur; vos autem non ita. Quin vestrum maximus perinde fit ac minimus.*

S E C T I O II. DE MINISTERIO ECCLESIASTICO.

Thef. VII. *Ministri ecclesiae sunt homines legitime vocati atque solemniter ritu initiati, quibus officium demandatum est, docendi verbum dei, sacramenta administrandi atque singulorum coetuum, quibus praefecti sunt, salutis prospiciendi.*

Thef. VIII. *Vult deus, ut sit ordo quidam doctorum ecclesias singulas gubernantium. Statim enim sub reipublicae christianae initiis ab apostolis constituti sunt in omni coetu christiano presbyteri seu Episcopi.*

I. TIT. I, 5. *Ego te idcirco in Creta reliqui, ut reliqua componas et oppidatim seniores constituas, ut ego tibi praecepi.*

(*) proprie benefici etc.

2. I TIM. III. tot.

3. EPH. IV, 11. Christus apostolos, et vates, et euangelistas, et pastores doctoresque constituit.

4. ACT. XX, 28. p. 192.

5. Vt doctores constituantur, requirit ipsa ecclesiae natura et ordo necessarius.

Thef. IX. *Vt quis hoc doctoris officium rite subeat, vocatio necessaria est.*

1. Quia ordinis ratio habenda est.

2. ROM. X, 15. Quomodo euangelium praedicare possunt, nisi sint legati?

3. Quia sic ab apostolis est constitutum et obseruatum.

Thef. X. *Solennis ministrorum ecclesiasticorum initiatio, quam ordinationem vocant, expressis quidem verbis a deo non est mandata, at utilis tamen atque propter usum et consuetudinem Apostolorum, auctoritate quadam praedita.*

I TIM. IV, 14. 2 TIM. I, 6. ACT. XIII, 3. VI, 6.

Obs. Huius ritus est vis et utilitas aliqua ad aedificandum populum atque ad commouendum ipsius ministri initiandi animum munerisque grauitatem adumbrandam.

Thef.

Thef. XI. *Vocandus ad munus sacrum nemo est, nisi notitia rerum s. probe instructus et pietate inprimis conspicuus.*

1. 1 TIM. III. 1 PET. I, 6. etc.

2 TIM. II, 19. etc. V, 22. PSAL. I, 16.

2. ROM. II, 21-24. ob scandalum euitandum.

3. Ne ecclesia detrimentum inde capiat et idem respublica.

Thef. XII. *Si vero acciderit, ut homo irreginitus munere s. admoueat, mala animi sui conditio non obstat, quo minus verbum dei ad aedificationem aliorum rite explicare atque sacramenta ita administrare possit, ut effectum habeant salutarem.*

Prob.

1. Nam verbi diu. et sacramentorum efficacia non pendet a dignitate administrantis.

ROM. I, 16. p. 171.

2 PHIL. I, 16. et 18. Sunt, qui doctrinam de Christo aliis exponant non commoti sincero animi in deum studio, sed quia homines sunt contentiosi. Nil refert; si modo Christi doctrina publicetur.

3. Dona ad verbi diu. praedicationem necessaria et ministro conferri possunt irreginito.

MATTH. VII, 22.

4. Experientia teste.

Thef.

Thef. XIII. *Ceterum ministris ecclesiae praeter iura ciuium reipublicae singularia alia quaedam competunt, in reliquis autem ad praestanda quaeuis ciuis boni officia obligantur.*

I. Iura ministrorum ecclesiae in ciuitatibus diuersis diuersa sunt.

II. Officia boni ciuis ministris ecclesiae praestanda esse, ex eo patet, quod

1. Christi regnum spirituale reipublicae iura non tollit.

IOH. XVIII, 37.

2. ROM. XIII, 1. 2. IOH. XIX, II.

MATTH. XVII, 27.

Thef. XIV. *Potestas ligandi atque soluendi peccatores competit quidem ministris ecclesiae, sed non eadem ratione, ac olim apostolis.*

I. Late patuit potestas, quam Christus apostolis tradidit verbis.

MATTH. XVIII, 18. *Quaecunque ligaueritis, in terris, ligata sint in caelis; quaecunque in terris solueritis, soluta sint in caelis.*

Christus enim ratione loquendi hebraica indicat se tradere apostolis ius et potestatem abrogandi leges ecclesiasticas et nouas condendi, quid purum et impurum, iustum
et

et iniquum, licitum, illicitum sit, declarandi, recipiendi in rempublicam s. ciues novos et malemorigeros exterminandi non modo, sed et poenis afficiendi etc.

Hac potestate vsus est.

1. PETRVS ACT. V, 5. etc.

2. Apostoli et reliqui ecclesiae antistites ACT. XV.

3. PAVLLVS, 2 TIM. I, 20.

II. Ius recipiendi ciues novos in ecclesiam et excludendi peccatores est ius, quod competit ecclesiis singulis, non membris. Quod probatur

1. I COR. V, 13. *Aufferte vos ipsi malos de medio vestrum.*

2 COR. II, 6 -- 10.

2. Quia imprimis necessaria haec potestas est ad puritatem ecclesiae conseruandam.

III. Hoc ius exercet ecclesia ope magistratus politici atque ministrorum ecclesiae.

A. *Haec potestas ligandi*

1. *sensu latiori* est in eo, vt reatus peccatorum morosis peccatoribus declaretur, siue *publice*, siue *priuatim*.

2. *sensu strictiori* est posita in exclusione scandalosi et pertinacis peccatoris.

B. Potestas soluendi

1. *sen-*

1. *sensu latiori*, in eo, ut remissio peccatorum, hominibus salutis ordinem ingressis declaretur, siue publice, siue priuatim.
2. *sensu strictiori*, in solemnium peccatorum emendatorum in ecclesiae communione receptione.

SECTIO III.

DE MAGISTRATU POLITICO.

Thef. XV. *Magistratus politicus a deo est constitutus ideoque et licet homini christi munere fungi civili.*

ROM. XIII, 1. Magistratibus omnes pareant homines. Nullus est enim magistratus, qui non sit constitutus a deo, quippe a quo omnis pendet imperandi potestas.

I TIM. II, 1. 2. Exhortor igitur primum omnium, ut fiant supplicationes, preces, intercessionem, atque gratiarum actiones pro cunctis hominibus; pro regibus et pro omnibus potestate pollentibus, ut tranquillam quietamque vitam agamus in omni pietate et honestate.

Thef. XVI. *Quamvis reipublicae magistratus sacris sit addictus aliis, quam subditi, siue infidelis omnino sit et vitiis deditus, nihilominus obsequium ei praestandum est.*

S

Prob.

Prob. per loca scripturae s. in Thesibus praecedentibus probandis, allegata.

Thef. XVII. Licet magistratui male morigeros poena afficere capitali, atque bella gerere.

1. patet hoc ex locis antea allegatis.
2. ex ipsa rerumpublicarum natura et indole.

Thef. XVIII. Homines haeretici coercendi quidem, sed eam ob causam, quia de rebus s. aliter ac ceteri homines sentiunt, mortis poena non sunt afficiendi.

I. Primum probatur ex eo, quod incumbit magistratui officium salutis civium prospiciendi.

II. Secundum patet

1. ex MATTH. XIII, 30. Sinite ambo (frumentum et malas herbas) crescere usque ad messem.
2. ex eo, quod magistratus christiani est conservare animas, non perdere.

CAP. XIV.

DE MORTE, RESVRRECTIONE, IVDICIO EXTREMO, VITA ET CONDEMNATIONE AETERNA.

SECTIO I.

DE MORTE NATVRALI.

Thef. I. *Mors naturalis est mutatio corporis ea, qua ineptum redditur coniunctioni cum anima continuandae; seu, qua fit, vt corpus ab anima separatum in putredinem abeat.*

Thef. II. *Per mortem naturalem anima ita separatur a corpore vt in alium plane locum transferatur.*

PHIL. I, 23. *Morte abhinc discedere quidem cupio ac cum Christo esse, nam id mihi multo esset melius.*

Thef. III. *Mors hominum irrogenitorum poenae rationem habet.*

- I. Quia ob peccatum mortis poena hominum generi irrogata est. Homines autem irregeneriti omnes peccatorum suorum poenas subeunt. vid. Cap. de peccato.

S. 2

2. Quia

2. Quia per mortem irrogenitorum animae in locum damnatorum transferuntur.

LVC. XVI, 23.

Thef. IV. Hominibus regenitis mutatio ea, quam morientes subeunt, in beneficiis maximis ponenda est; ergo poenae formam non habet.

1. Quia per Christum ab omnibus peccatorum poenis liberati sunt.

IOH. XI, 25. Ego sum resurrectionis et vitae auctor, qui in me credit, etiam si mortuus fuerit, reuiuifcet; et quisquis uiuit, et in me credit; numquam moriturus est.

EBR. II, 14. p. 81.

2. Quia omnibus miseriis exantlatis per mortem in locum beatorum transeunt.

PHIL. I, 23. p. 275.

Obs. Ideoque haec hominum proborum mutatio in scriptura f. iis describitur loquendi formulis, quae non poenam, sed beneficium indicant. E. c.

IOH. XI, 11. Lazarus amicus noster *obdormiuit*; sed ego ad eum expergefaciendum vado.

I REG. II, 10.

ACT. VII, 59.

2 COR. V, 2. etc.

GEN. XXXV, 29.

Thef.

Thef. V. *Mortis necessitati post lapsum subiecti sunt omnes homines, peccatores nati.*

ROM. V, 12. p. 87.

Obs. 1. Eliam etiam, quum in caelum transferretur, mutationem quandam subiisse, certum est.

Obs. 2. Mortis genera duo potissimum a doctoribus numerantur, *naturale* et *praeternaturale*.

Thef. VI. *Anima post mortem manet sui conscia.*

1. PHIL. I, 23. p. 275.

LVC. XXIII, 43. Hoc tibi confirmo, te hodie fore mecum in paradiso (verba Iesu ad latronem.)

2. LVC. XVI, 22. etc.

3. 2 COR. V, 1--7. Mallemus ab corpore abesse et in domini consortio collocari.

Thef. VII. *Pie defunctorum animae post mortem igne purgandae non sunt.*

1. 1 IOH. I, 7. -- ROM. VIII, 1. 32. p. 146.

2. 1 IOH. II, 2. p. 157.

3. ROM. V, 1. p. 213.

4. LVC. XVI, 22. -- 2 COR. V, 6.

5. MARC, XVI, 16. p. 172. IOH. III, 18.

6. APOCAL. XIV, 13. Beati sunt mortui qui moriuntur (fide coniuncti cum) domino; ii deinceps, id quod spiritus affirmat propheticus, a suis requiescent laboribus et sua eos comitantur opera.

Haec tenenda sunt contra doctrinam ecclesiae romanae de purgatorio, de quo plura vide in Historia relig. reu. succincta Cap. LIII. p. 279.

MEDITATIO.

Luculentum profecto divinae benevolentiae erga nos documentum in eo cernitur, quod animae nostrae permissum est, relictis huius corporis vinculis in beatorum euolare sedes et ad meliorem peruenire fortunam. Quamquam enim permulta habeat haec vita, quorum sensus delectare nos possit et vitae diuturnioris desiderium alere: verum tamen est et certum, quod vel homo gentilis vidit aliquando et scripsit: *vestra* (in terris) *quae dicitur vita, mors est* (*). Nascimur enim ut moriamur. Deinde quamdiu his in terris versamur, natura nostra peccato manet contaminata; ubi autem peccatum est, ibi mors, peccati stipendium. Quot et quantaе sunt vitae huius miseriae atque aerumnae, quibuscum nobis est luctandum? Quot corporis cruciatibus, morbis et casibus sumus expositi? quibus tandem accedunt aetatis senitis debilitas atque incommoda multa. Gratias ideo agimus tibi, o Deus clementissime! nomenque tuum collaudabimus in aeternum, quod

(*) Cicero in Somnio Scipionis Cap. III.

quod *mortis beneficium* nobis concessisti. Indue nos modo ea sapientia, vt bene mori sciamus. Dirige mentes nostras fide sanctificatas, in virtutis via, vt quotidie fimus bene praeparati ad comparendum coram tribunali tuo; ne terribilis sit nobis extrema naturae nostrae mutatio, sed grata et iucunda; vt corpore tandem laxati veram incipiamus vitam omnis mali expertem.

SECTIO II.

DE RESVRRECTIONE MORTVORVM.

Thef. VIII. *Est resurrectio mortuorum in eo posita, vt corpora morte dissoluta ex suis seminibus restituta cum anima denuo vniantur.*

Resurrectionem eiusmodi corporum certo futuram esse, probatur

1. IOH. V, 28. 29. Venit tempus, quo omnes, qui inerunt in monumentis, audient vocem filii dei et prodibunt, qui bona fecerint, vt ad vitam resurgant beatam, qui vero vitiis se contaminauerint, vt ad supplicium resurgant.

2. IOH. XI, 25. p. 276.

3. I COR. XV, 42. 43. Seritur (corpus humanum) mortale, resurget immortale; feritur in conditione ignominiosa, resurget cum gloria; feritur infirmum, resurget vi et potentia praeditum.

4. IOB. XIX, 26. Equidem scio redemptorem meum vivere illumque tandem super pulvere (meo) constitutum iri. (ad me resuscitandum) Et licet cutis mea corrofa fuerit; ego tamen ex corpore meo videbo deum, *ego quidem ipse* illum videbo et meis ipsius oculis non aliis, illum videbo.
5. DAN. XII, 2. Multique eorum qui obdormiuerint humatique fuerint, expurgiscuntur, alii ad vitam aeternam, alii ad dedecus et ad miseriam sempiternam.

Thef. IX. *Est quidem mortuorum resuscitatio opus dei trinumius, sed administrandum a Christo Θεανθρωπῶς. Tribuitur*

1. Patri, I COR. VI, 14. Deus et dominum (Iesum Christum) suscitauit; et vos suscitabit per eius potestatem.
2. Filio, IOH. V, 21. Sicuti enim pater mortuos suscitac ac viuificac; sic etiam filius, quos vult, viuificac.
3. Competit Spiritui S. quia est opus, quod extra diuinitatem peragitur.

Thef. X. *Resuscitabuntur omnes, qui erunt sub terra, oriente die extremo.*

IOH. V, 28.

Obs.

DE RESVRRECTIONE MORTVORVM. 281

Obs. Reliqui homines viui, apparente Christo ad iudicium extremum, mutationem quandam subibunt subitanam, necessariam ad id, vt caelum ingredi possint.

I. I THESS. IV, 15. Hoc enim vobis dicimus verbis, quibus dominus noster vsus est, fore, vt nos, qui ad domini aduentum viui supererimus, non praecedamus eos, qui mortui fuerint, sed mortui in Christo primum resurgent, deinde et nos viuentes vna cum iis rapiemur in nubibus obuiam domino.

Thef. XI. *Viuum restituetur idem corpus, quo in hac vita praediti fuerunt homines.*

I. Idem corpus

1. quod ad partes *quasdam*, non omnes.

I COR. XV, 51. Equidem arcanum quiddam vobis dico: omnes quidem non moriemur, sed omnes mutabimur vno temporis puncto oculique momento.

2. quod ad formam, quae tamen priori praestantior futura est; probatur ex l. c.

II. Argumenta potiora, quibus probatur *idem* corpus, quod vita praeditum erat, aliquando in vitam restitutum iri, sunt sequentia:

282 DOCTR. CHRIST. CAP. XIV. SECT. II.

1. Christus inquit, *eos* in vitam reuocatum iri, *qui in sepulcris sint.*

IOH. V, 28. p. 279.

2. idem corpus, quod sanctificatum est.

ROM. VIII, II. Quod si spiritus eius, qui Iesum ex mortuis suscitauit, habitat in vobis, is qui Christum ex mortuis suscitauit, vestra etiam corpora mortalia reuocabit in vitam, eam ob rationem, quod habitat in vobis ipsius spiritus.

3. Christus corpus nostrum *mutabit*, denuo formabit, non creabit nouum.

PHIL. III, 21. Qui humile nostrum corpus sic transfigurabit, vt eandem cum eius glorioso corpore habeat formam.

Thef. XII. *Erunt corpora hominum, in vitam restituta,*

1. natura quadam subtiliori praedita.

I COR. XV, 42. p. 279.

2. immortalia. *ibid.*

3. aptiora ad suscipienda opera vtilia.

4. non comparata ad procreandam sobolem.

MATTH. XXII, 30. Post resurrectionem nec viri ducent vxores, nec foeminae nubent; sed diuinorum angelorum similes erunt.

Obs. Corpora glorificata cibusne nutrienda, an minus? non liquet.

Thef

Thef. XIII. *Resuscitabuntur mortui*

1. vt et quod ad corpus accipiant merita
vitae siue bene, siue male transactae.

2 COR. V, 20.

2. vt et corpori beatorum tantum addatur
perfectionis, quantum fieri possit.

3. vt insignioris voluptatis reddantur parti-
cipes, quam sine corpore fieri posset.

4. vt humana natura peccato corrupta, per
mediatorem diu. restituatur tota.

5. vt iustitia diu. eo magis omnibus redde-
tur conspicua.

ROM. II, 6.

6. vt de summa eius in omnes bonos cle-
mentia, documenta constent luculentiora.

7. vt in vniuersum gloria diu. mirum in
modum illustretur.

MATTH. XXII, 29.

Thef. XIV. *Tempus resurrectionis mor-
tuoꝝ et iudicii extremi incertum est, nec
calculis temere definiendum.*

MATTH. XXIV, 36. Ceterum illam diem at-
que horam nullus scit, ne caelestes qui-
dem angeli, sed meus pater, isque solus.

2 PETR. III, 10. Veniet domini dies vt fur
nocte, in qua caeli interibunt, elementa
ardentia dissoluentur, et tellus et quae
sunt in ea res, conflagrabit.

Thef.

Thef. XV. *Signorum, diem extremum antecedentium, genus duplex est. Sunt alia remotiora, propiora alia.* 2 THESS, II, 3.
I THESS. IV, 16.

SECTIO III.

DE IVDICIO EXTREMO ET DESTRVCTIONE HVIVS MVNDI.

Thef. XVI. *Resurrectionem mortuorum sequitur iudicium vniuersale.*

MATTH. XXV, 31. Cum autem venerit homine natus cum sua gloria, nec non omnes sancti angeli cum eo, tum sedebit gloria splendens in tribunali suo coramque eo congregabuntur omnes gentes, isque eos alios ab aliis separabit, quemadmodum separat pastor oues ab haedis, statuetque oues (iustos) ad dextram suam, haedos ad laeuam; deinde dicet rex eis, qui erunt ad eius dextram: *adesse beati patris mei, possidete paratum vobis regnum ab orbe condito* — iis autem qui erunt positi in parte sinistra: *vadite a me*, dicet, *exsecrabiles in ignem sempiternum, diabolo eiusque angelis paratum.*

2 COR. V, 10. Nobis omnibus comparendum est ante Christi tribunal, vt ferat quisque iustam rationem eius, quod in corpore fecerit, vel boni, vel mali.

Thef.

Thef. XVII. *Iudex deus quidem est trinus, administrator autem iudicii Christus.*

I. Deo tribuitur.

ROM. II, 6. p. 225.

COHEL. XII, 9. Omne opus (quidquid fit) quamlibet occultum, fisset ad iudicium deus, tum bonum, tum malum.

II. Christo.

IOH. V, 22. Pater iudicat neminem, sed omne iudicium filio commisit.

ACT. XVII, 31. Statuit deus diem, in quo orbem summa aequitate iudicaturus est per virum, per quem decrevit, (nempe Iesum Christum.) ACT. X, 42.

Obs. Angelorum in colligendis hominibus ad iudicium extremum aliquod officium fore, probari potest ex locis MATTH. XVI, 27. XXV, 31. I THESS. IV, 16.

Thef. XVIII. *Christus itaque iudex*

I. *saluandos* homines

1. absoluet, MATTH. XXV, 31. etc. p. 284.

2. singulisque operum bonorum, sermonum et cogitationum suarum praemia aequa decernet. 2 COR. V, 10. p. 284.

II. *condemnandis*

1. sententiam publicabit, MATTH. XXV, 31.

2. singulisque operum, sermonum cogitationumque poenas irrogabit.

ROM. II, 6. p. 225.

1 COR. IV, 5. Ne de vlla re ante tempus temere iudicate, donec veniat dominus, qui et ea, quae tenebris occulta sunt, in lucem proferet, et animorum patefaciet consilia.

Obs. 1. Lex et euangelium in iudicando utroque genere in censum veniet. Nam

1. *Iusti*

a) absoluentur vi euangelii,

b) praemia accipient *secundum* opera, quae fecerunt, legi diu. consentanea.

2. *Reprobi*

a. condemnabuntur vi legis diu.

b. maiorem autem subibunt poenam, qui gratiam dei per euangelium sibi oblata, siue neglexerunt, siue pertinaci animo repudiarunt.

IOH. XV, 22. Nisi ego (Christus) venissem et ad eos sermones (de rebus diu.) habuissem, in (tanto) peccato non essent; nunc peccati sui excusationem habent nullam.

MATTH. X, 15.

Obs. 2. Non modo quid fecerint homines, in censum veniet, sed et quid pro virium modulo facere potuissent.

IAC. IV, 17. Qui, quomodo recte faciat, nouit, nec tamen perficit, is in vitio est.

MATTH. XXV, 42.

Obs.

Obs. 3. Peccata hominum regeneratorum non retegentur. MATTH. XXV, 34.

Obs. 4. De forma disquisitionis subtilius disputandum non esse, censemus. Attemperauit Christus sermonem de iudicio extremo cogitandi rationi vulgari, iisque usus est loquendi formulis, quae in foro humano adhiberi solebant.

Thef. XIX. *Iudicium extremum sequetur sententiae executio.*

1. beati transferentur in coelum,

1 THESS. IV, 17. Nos viuentes, qui erimus superstites, vna cum eis (qui a mortuis resurgent) rapiemur in nubibus obuiam domino in aere atque sic semper cum domino erimus.

2. condemnati in infernum, MATTH. XXV, 46.

Thef. XX. *Diabolis eodem iudicio Christus poenas decernet aeternas, singulis secundum opera sua.*

1. IVD. 6. p. 76.

2. 2 PETR. II, 4. p. 76.

Obs. De iudicii loco nil certi tradunt oracula diuina. Veniet Christus in aere, beati per aerem illi admouebuntur. 1 THESS. IV, 17.

Thef. XXI. *Cum iudicio extremo coniuncta erit mundi transformatio.*

2 PETR.]

288 DOCTR. CHRIST. CAP. XIV. SECT. III.

2 PETR. III, 10-13. Veniet domini dies vt fur nocte, in qua coeli - - - interibunt, elementa ardentia dissoluentur et tellus et quae sunt in ea res conflagrabit. Nos autem coelum exspectamus terramque ex eius promisso nouam, in quibus habitet iustitia atque gloria.

MEDITATIO.

Quam auide cupit animus meus indui gloria illa et splendore corporis renouati! Quanta, deo opitulante, alacritate aliquando ex huius corporis languidi et peccatis contaminati vinculis eripiet se spiritus meus, fretus fiducia, fore, vt eadem haec membra, in terris relicta, ab omni malo purgata, splendida, gloriosa recuperet! Sic est! viuit redemptor meus! viuam et ego et ex hoc corpore deum videbo, his oculis deum adspiciam *meum*, et in eius omniumque beatorum dulci consortio puris atque sempiternis fruam voluptatibus. Fac o bone Deus, vt sancta maneant haec membra mea et tibi dicata; vt nulla hoc templum dei conspurcetur libidinum obfcoenitate; vt artus mei sint instrumenta iustitiae, quibus omni industria adhibita vtar in bonorum operum studio ad diuini nominis gloriam et multorum hominum salutem. Sic laeta futurae resurrectionis spes solamen mihi praebebit efficacissimum in omnibus vitae miseriis, meque sub vitae finem ita mente corroborabit, vt mortem cello animo oppetam.

SE-

SECTIO IV.

DE VITA ATQVE MORTE
AETERNA.

Thef. XXII. *Beati cum Christo hac ex terra transibunt in locum quendam longe iucundissimum, quem scriptura s. variis nominibus, coelum, paradysum, domum patris coelestis hierosolymam superiorem appellat.*

LVC. XXIII, 43. XIV, 22. IOH. XIV, 2.

EBR. XII, 22.

Thef. XXIII. *Illo in loco fruuntur beati felicitate omnibus numeris absoluta, quam oracula diu. nominare solent vitam aeternam, MATTH. XXV, 46. haereditatem COL. I, 12. beatitudinem aeternam, EBR. V, 9. I PETR. I, 9. 10.*

Thef. XXIV. *Haec felicitas posita erit.*

I. In absentia malorum omnium

a. peccati I COR. XV, 49. Quemadmodum gessimus imaginem adami terrestres, ita geremus imaginem coelestis.

b. errorum saluti noxiorum.

c. morborum, egestatis etc.

I IOH. III, 2. Carissimi nos quidem iam dei sumus filii, tametsi nondum patet, quid et

T

quales

quales simus futuri; scimus autem quum id patefactum fuerit, nos eius fore similes, eumque visuros, sicuti est.

II. In usu bonorum omnium, quorum recipiendorum singuli beatorum hominum erunt capaces. Potiora huius generis bona sunt

1. deum rerumque multarum atque iucundarum accurata cognitio,
2. libertas perfecta, mens semper recti amans, tranquilla, ferena.
3. vires ad bonum sequendum sufficientes.
4. amor dei dulcissimus et unio cum eodem arctissima.
5. gaudii coelestis sensus iucundissimus.
6. Iesu Christi, angelorum beatorumque hominum consortium,

I THESS. IV, 17. p. 287.

7. aspectus quidam dei et Christi eiusdemque gloriae laetissimus,

I IOH. III, 2. p. 157.

8. corpus immortale, hoc nostro longe perfectius,

PHIL. III, 21. p. 282.

Obs. Beatos vitam non transacturos esse per inane otium, ad intelligendum proclive est. Ceterum curiosum magis, quam utile est, multa

multa disputare de operibus beatorum, de lingua, qua vsuri sint? etc.

Thef. XXV. *Gradus fore diuersos huius felicitatis in diuersis hominibus patet ex locis*

I COR. III, 8. Sator et irrigator, idem sunt (vterque officio fungitur suo,) vterque suam accipiet mercedem pro suo labore.

2 COR. V, 10. p. 284.

ROM. II, 5-7. p. 225.

Thef. XXVI. *Est locus quidam, quo damnati cum diabolis cruciatus sustinebunt aeternos, qui in litteris s. dicitur: ἄδης, σκότος τὸ ἐξώτερον, γέεννα etc.*

Thef. XXVIII. *Miseria condemnatorum posita erit in eo, vt*

1. peccato futuri sint obnoxii.
2. erroribusque multis.
3. sine amore dei sincero.
4. vt timeant illum potius atque abhorreant cum tremore, conturbati peccatorum conscientia, vtque sint in consortio malorum.
5. vt cruciatus sustineant corpore perquam magnos.

Obs. Gradus fore horum suppliciorum patet ex locis scripturae s. ad probandam The-
fin XXV. allegatis.

Thef. XXVIII. *Damnatorum cruciatus erunt aeterni.*

Prob. I. MATTH. XXV, 46. p. 284.

sicuti beatitudo aeterna est, ita et
condemnatio.

2. MARC. IX, 43. 44. Satius est tibi
mancum in vitam ingredi aeter-
ni aeternum, quam duas habentem
manus abire in tartarum, in ignem
inextinctum, ubi nec eorum ver-
mis interit, nec ignis exstinguitur.
confer IES. LXVI, 24.

3. IOH. III, 36. Qui filio fidem habet,
vitam consecuturus est sempiter-
nam; qui vero filio non paret, is
vita aeternae non reddetur parti-
ceps, sed super eum *manebit ira
divina.*

4. APOCAL. XIV, 11. Eorum tormenti
fumus exhalabit in sempiternum,
nec ullam die nocteue requietem
habebunt.

(†) Proposuit deus omnibus gloriae aeternae,
praemia, omnes per filium suum ab interitu
vindicaui et eosdem ad summam felicitatem

consequendam, quantum fieri potest, inuitat; nec ab hac salute vllum excludit nisi qui pertinaci animo beneficium diu. respuit. Si qui igitur sunt, qui mala sua voluntate ita delectantur, vt officiis, quibus exsequendis pares essent, neglectis, atque aequitate et iustitia aliisque virtutibus posthabitis, scientes et volentes interitum sibi praeparent, dei iustitiae conuenit fontes plectere, et si in aeternum peccaturi sint, poenas illis constituere sempiternas. Quisnam mortalium hanc dei iustitiam reprehendere audeat? cuinam non possit dicere, quod olim ad populum Israeliticum per Iesaiam: quid faciendum mihi erat ad salutem vestram, quod non fecerim? At enim vero, dicat aliquis, "non debuerat deus creare, quos „praeuideret, in aeternum plectendos esse., Quid autem hoc aliud est, quam contendere nullum condendum fuisse mundum. Fecit deus res creatas omnes tam bonas, quam fieri poterant; si quid mali illis inest et in aeternum inerit, huius mali fontes in ipsis latent rebus creatis. Iustus est deus, si vel maxime poenas decernit sine carentes.

MEDITATIO.

O deus omnipotens! qui benignus quidem et clemens idemque vero et sanctus et iustus es; qui peccatoris exitio non quidem delectaris, at impietatem peccatorum impunitam ne-

294 DOCTR. CHRIST. CAP. XIV. SECT. IV.

quis dimittere; summam largiaris nobis sapientiam illam, ut in rerum omnium finem mentis oculos nunquam non habeamus intentos, ut huius mundi vanitatem comparemus saepius bonis illis stabilibus atque permanentibus; ut probe consideremus, hanc vitam non esse nisi iter et praeparationem ad meliorem, eamque, si bene collocata fuerit, sempiterna secutura esse gaudia, si male cruciatus aeternos; quo, his aliisque piis cogitationibus quasi alis in auras se extollat animus noster; ut ad ea adspiret, quae sunt supra nos posita; ut sensus alat diuinos, et dignos iis, qui non ad fragilem hanc et caducam sed vitam sempiternam nati sunt, ut nunquam se corporis tradat voluptatibus, nec prauarum feratur impulsu libidinum, sed beneficiis diu. quorum tanta nos copia circumfluit, fruens, sobrie voluptates expectet puriores, gaudia diuina, gloriam sempiternam. His tu nos aliquando donare velis omnes o benigne pater et auctor omnis felicitatis nostrae per dominum nostrum Iesum Christum cui sit cum spiritu s. laus et gloria in sempiternum! Amen!

F I N I S.

APPENDIX.

CAP. I.

DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANAE.

PRIMUM ARGUMENTVM.

Iesum Nazarenum fuisse legatum diuinum, religionemque eius ope atque auspiciis humano generi traditam esse diuinæ originis; hoc quidem fundamentum est vniuersæ doctrinæ christianæ, ideoque firmis argumentis stabiliendum. Primum argumentum petitur *a miraculis, editis a Iesu eiusque legatis.*

I. Iesum igitur Nazarenum opera insolita atque ab ordine naturæ recedentia, quæ miracula nominari solent, edidisse, v. c. magnæ aegrotorum multitudini sanitatem, coecis visum, surdis auditum, lepra infectis corporis munditiem, nullis adhibitis remediis naturalibus, restituisse, quin imo mortuis quibusdam vitam reddidisse, probatur loco primo *testimoniis apostolorum atque euangelistarum.* Hos quidem viros publice testatos esse, Iesum Nazarenum multa fecisse miracula, qui neget, fere nemo est; eorum autem testimonium fide esse dignissimum, ex his potissimum patet. Erant legati Iesu Nazareni viri honesti, morum integritate conspicui,

T 4

quod

quod adeo clarum est, vt vel ipsi religionis christianae aduersarii antiquiores hoc negare non auderent. Nec defuit illis facultas iudicandi de iis, quae a Iesu fieri intelligebant. Nam non modo sermones illorum, quibus magnae hominum multitudini persuaferunt, vt, superstitione relicta, verum Deum, quem hominum sapientissimi huius vniuersi auctorem esse intelligunt, pie colerent; sed et omnia illorum scripta, quae ad nostram peruenerunt aetatem testantur, eos viros fuisse non parua rerum intelligentia praeditos. Atque idem hoc vel inprimis ex eo patet, quod doctrinam generi humano tradiderunt ad animos emendandos vtilissimam et efficacissimam. Atque eiusmodi homines testimonia de vita et actionibus Iesu Christi protulerunt, non subinde, nec priuatis solum in locis, sed *publice in iudiciis aduersariorum*, iis ipsis *temporibus locisque*, quibus rei veritas optime ab omnibus cognosci poterat, in Iudaea, Samaria atque Galilaea. Ne hoc testimonio forendo *opes* nec *honores* quaerebant, nec vitae iucundae otium mereri; probe intelligentes eandem hanc ob rem multa sibi imminere incommoda, *vitae pericula, persecutiones, cruciatus, honoris, libertatis, quin vitae iacturam*. Haec autem omnia illi neutiquam extimescebant, sed potius de Iesu Christi vita, factis, morte et resurrectione, testimonium mirabili animi alacritate, et fortitudine non modo tulerunt, sed et sanguinis profusione morteque obsignarunt ignominiosa.

II. Miracula vero supra recensita non modo a Iesu Naz. sed et ab eius legatis edita esse, patet deinde etiam ex eo, *quod eorum inprimis vi et efficacia multa millia hominum breui temporis spatio commota sunt, ut crederent, Iesum esse Dei filium*, religionemque ab eo fundatam diu. originis. Iesum enim crucifixum, Messiam et *Dei filium esse*, hoc quidem Iudaeis plane incredibile visum est. Cum eam ob causam, quod Messiam expectabant longe alia, quam qua Iesus Naz. erat, forma praeditum, vi nempe, auctoritate, honore opibusque pollentem; tum vero etiam quod, religione Christiana stabilita, cultus Dei, Iudaeis consuetus, non poterat non cessare. Qua re nihil erat efficacius ad Iudaeorum animos a re Christiana reuocandos. Cum enim animo persuasi essent, Moysen fuisse legatum diu. atque religionem, eius ope stabilitam, diu. originis; fiebat inde, ut omnes, qui aliam Dei colendi, rationem traderent, dei aduersarios esse censerent. Cui rei accedebat alia difficultas, quae in Iudaeorum animis euangelicae veritati obiiciebatur. Ipsa nempe simplicitas euangelii de fide in Christum, doctrinae de operum meritis, traditionibus aliisque opinionibus Iudaeorum valde erat inimica, atque idem de Christo cruci affixo euangelium *ceteris gentibus* valde improbabile, quinimo ridiculum visum est. Constat enim graecos inprimis atque Romanos Iudaeorum gentem tanquam egregie stolidam et superstitiosam despicatui habuisse. Deinde difficile iisdem valde

erat ad credendum, hominem, passum mortis genus, quo ferui et hominum abiectissimi e medio tolli consueuerant, Dei esse filium. Quae difficultas mirum in modum augebatur, cum postularent Christi legati ab his gentibus, vt propter hunc Iudaeum cruci affixum, relicta superstitione auita sensibusque admodum iucunda, religionem, quae omnes voluptatum illecebras spernere iubet, sequerentur, eiusque gratia posthabitis parentibus, liberis, vxoribus, diuitiis honoribusque maxima subirent vitae pericula. Fuit igitur Euangelium de Christo in crucem sublatum, Iudaeis offendiculum, gentibus ridicula fabula. Haec omnia probe consideranti, obscurum esse non potest, luculentissimis testimoniis, inuictisque argumentis opus fuisse ad conuincendos et Iudaeorum et reliquorum hominum animos, nec sine miraculorum vi religionem Christianam vllibi stabiliri, nedum tempore adeo breui per multas terrae regiones propagari potuisse. Christianam autem religionem adeo celeriter propagatam esse, testantur Plinius Ep. XCVII. Lib. X. Tacitus Annal. Lib. XV. Cap. 44. Sueton. in Neron, Cap. XVI. Clemens Alexandr. cohort. ad gentes I, 17. Tertull. Apolog. C. 37. Patet idem ex persecutionibus, quibus vbique fere locorum religionem Christianam delere studebant et Iudaei, et reliquae gentes.

III. Iesum eiusque legatos multa fecisse, quae ab ordine naturae stabilito recederent, hoc loco

loco tertio non solum ipsi Iudaei *) reipublicae Christianae hostes acerrimi, tacite, quasi aliud agendo confitentur, dum actiones supernaturales a Christo patratas, mali genii ope editas esse fabulantur; sed et idem testimonia probant *auctorum profanorum*, **) qui pro iis, quibus erant imbuti religionis erroribus, praestigiis annumerare solebant miracula Christi et Apostolorum. Comprobant denique testimonia *auctorum ecclesiae primae*, virorum eruditione et pietate ***) conspicuorum, qui et ipsi inprimis miraculorum vi et efficacia de veritate religionis conuicti, multa huius religionis causa subierunt vitae pericula, omnemque proinde merentur fidem. Iesum itaque aegrotos verbo sanasse, coecis visum,

*) Vid. Eifenmengers entdecktes Iudenthum P. I. p. 249-760.

**) Celsus apud originem Lib. I. n. 68. atque saepius. Hierocles. Vid. Euseb. contr. Hierocl. Edit. Colon. 1688, p. 512. Porphyrius, cujus libri XV. contra Christ. perierunt, fragmenta apud Euseb. Hieron. alios passim leguntur. Iulianus Imperator. Vid. Cyrill. Alexandr. contra Iulian. Lib. VI. it. lib. III. variis locis. Svetonius in vita Neron. cap. XVI. n. d. Religionem enim Christianam superstitionem appellans maleficam, miracula a primis Christianis edita non obscure beneficiis adnumerare videtur. Communis enim haec fuit gentilium falsa de miraculis opinio vid. Arnob. contr. gentes Lib. I. p. 483. Edit. Basil.

***) Tertull. Apolog. c. 37. omnis ordinis. Iustinus Martyr. Apolog. II. Edit. Colon. 1686. p. 48. C. Quadratus apud Euseb. Histor. eccles. Lib. IV. c. 3. Tertull. Apolog. c. XXI. XXIII. XXVII. Clemens Alect. Strom. Lib. IV. §. 21. Irænaeus aduersus Haeres. Lib. II. c. 57. p. 127. Origenis verba contra Celsum Lib. I. n. 46. p. 362.

sum, furdus auditum, leprosis sanitatem mortuis vitam reddidisse, hoc quidem historiae testimoniis satis superque comprobatum est. Iam vero facili negotio inde colligitur, eum fuisse legatum diuinum. Nam omnes has et reliquas vitae actiones suscepit ad *gloriam Dei veri illustrandam* eiusque cultum stabiliendum. Nec *remediis* vsus est iis, quorum vi insita et naturali tantas res perficere potuisset, saepissime enim *voluit* modo et iussit fieri, quod miseri ab eo petiissent, et factum est. Atque harum actionum plurimas *publice* peregit; *multasque* frequenter per totum triennium et quod excurrit, variis et *multis in locis*, in *conspectu multorum hominum*, quinimo *aduersariorum* suorum. Nec exstitit post Iesum, (si ab aedificis eius recesseris) hominum ullus, qui talia facere potuisset, aut ad gloriam summi numinis promouendam fecisset. Vi itaque diuina, Iesum siue praeditum, siue adiutum, ideoque *legatum diuinum* fuisse, hoc certum est, atque extra omnem dubitationis aleam positum.

ARGVMENTVM SECVNDVM.

Quod oritur ex vaticiniorum impletorum consideratione.

Vt hoc argumentum firmo stet talo, ante omnia nobis probandum est: Libros Moisis Prophetarum, et Psalmos diu ante Christi natiuitatem fuisse compositos. Atque hoc colligitur

tur vel inprimis ex eo quod circa Ptolemaei Philadelphi tempora in Graecam linguam versi sunt libri Mosis, Prophetarum et Psalmi cum reliquis scriptis V. T. Constat deinde ex omni Iudaeorum historia, ex Iosepho, *) Philone, Syracide CAP. XLV, alijs. Patet denique ex ipsa ratione, qua vsi sunt Iesu Christi legati in propaganda religione. Solebant enim viri diuini in conficiendis pro veritate stabilienda argumentis, ita versari, vt ex veteris testamenti libris, qui in omnibus Iudaeorum manibus erant, notas et signa colligerent, quibus Messias, Israelitis a deo promissus, cognoscendus erat; deinde vero monstrarent, haec signa deprehendi in Iesu Nazareno. In his enim libris diu ante Christi natiuitatem editis consignata sunt vaticinia sequentia: fore, vt ab homine quodam „ reliquos praestante, ex Abrahami posteris ori- „ undo, Dei veri notitia vna cum remedijs, „ quorum vsu ad veram peruenire possint homi- „ nes salutem, offerantur omnibus gentibus **) „ atque hunc hominem nasciturum esse ex tri- „ bu Iudaica, oppido Bethlehem, ex familia „ Dauidica ***) etc. Doctorem fore celebrem „ atque vatem; ****) auctorem coetus cuiusdam „ per totum terrarum orbem colligendi, et ad „ puriorem religionem conuertendi, seu regni „ spi-

*) Contra Appionem Lib. I. 8.

**) Gen. XII, 3.

***) Gen. XLIX, 10. Mich. V, 1. etc. Ies. VII, IX.

****) Deut. XVIII, 15.

„ spiritualis regem et gubernatorem; *) eum
 „ multis fore magnisque miraculis celebrem. **)
 „ Nihilominus iri spretum atque reiectum a gen-
 „ te eadem, quae diu eum expectasset; crucia-
 „ tibus multis magnisque exantlatis, subitum
 „ mortis genus ignominiosum; iri tamen se-
 „ pultum ab hominibus auctoritate et opibus
 „ praeditis. Fore denique vt in vitam restitu-
 „ tus, forma religionis antiquae mutata et noua
 „ Dei colendi ratione in toto terrarum orbe in-
 „ staurata, ipse honore diu. afficiatur. ., ***)
 Quisnam mortalium has res adeo mirabiles,
 quin, vt visum multis est, *sibi contrarias*,
 praeuidere potuisset? Quisnam res humanas ita
 dirigere, vt Iesus Nazarethae conceptus, Beth-
 lehem nascetur; vt is, qui cultus diu. faciem
 in toto terrarum orbe mutaturus esset, ficuti
 praedictum erat, non ex alia quam Dauidis fa-
 milia oriretur; vt supplicio affectus ignominio-
 so nihilominus sepeliretur a diuitibus; vt e se-
 pulchro in vitam reuocatus et denique in coe-
 lum sublatus, per legatos suos adeo incredibi-
 lem in orbe terrarum faceret religionis commu-
 tationem? Quisnam res humanas ita gubernauit,
 vt haec omnia, in vatum diuinorum libris de
 Christo consignata, adeo mirifice in Iesu Naza-
 reno conspirarent? Atque quantum illud est,
 quod, a vatibus diuinis praedictum fuit, fore,
 vt

*) Ies. XLIX, 5. etc. LIII, 10.

**) Ies. XXXV, 5.

***) Ies. LIII, Ps. LXXII. Ps. XC, 1.

vt vi atque doctrina Messiae *deorum cultus in omnibus terrae regionibus sensim sensimque exstirparetur.* *) Hominem enim Israeliticum tantam rerum sacrarum commutationem vnquam efficere posse, *numne eo tempore, quo praedictum est,* verosimile fuisse credas? Hoc tamen factum esse, atque hodiernum fieri, et historia est testis, et experientia loquitur.

Vltimum denique vaticinorum genus, quod christianae religionis veritatem comprobat ad iudaicae gentis fata pertinet. Moses enim et Ieremias vaticinati sunt, Israelitarum gentem inter omnes reliquas terrae nationes iri dispersum, ignominiaque affectum. **) Daniel praedixit fore, vt vrbe Hierosolymitana post CCCCXC annos iterum deleta, sacrificiorum ritus in gente Iudaica recepti, in perpetuum tollantur. ***) Haec autem vaticinia a Christo repetita, aucta et confirmata, accurate impleta sunt, quinimo quae in iis praedicebantur, hodiernum, experientia teste, eueniunt. Omnes enim reliquae gentes antiquae, quarum reipublicae non euerfae sunt, siue suis finibus includuntur, siue raro inueniuntur in aliis terrae regionibus. Vna ex omnibus Iudaeorum natio inter reliquas gentes in toto terrarum orbe dispersa est, vbique con-

*) Ps. II, 8. Ps. LXVIII, 32. etc. LXXII, 11. 17. XCVII, 7. etc. Ies. XLV, 9. 22. 23. XLIX, 5. Ies. LII, 2. LXV, 1. 17. claris autem verbis Zeph. II, 11.

**) Deut. XXVIII, 64. Ier. XXIV, 9. XXIX, 18.

***) Dan. IX, 24. 27.

contumelis afficitur, nullibi neque principem habet, nec rempublicam; ab omnia populis discreta, omnibus feruit, nec tamen vi vquam deleri potuit, quamuis, multis magnisque saepius stragibus in hac gente editis, infinita eius copia perierit. Quotusquisque est quin intelligat hac in re versari mirabilem prouidentiam Dei, confirmantis veritatem religionis, vindicantis filii sui honorem et gloriam, tandem ab omnibus gentibus celebrandam.

ARGVMENTVM TERTIVM.

Proficiscitur a vi et efficacia doctrinae Christianae.

Viri multi iique et eruditione celebres, et florentes auctoritate, magno olim studio aggressi sunt, emendare religionem et mentes hominum; sed enim eorum conatus maximam partem caruerunt fructu. Christus eiusque Apostoli ab omni eruditionis laude alieni et auctoritate opibusque destituti, vi doctrinae, quae *Iudaeis offendiculo, et gentibus ludibrio fuit*, breui temporis spatio, multa hominum millia a superstitione reuocata, meliori rerum diuinarum notitia imbuerunt, atque eorundem animos ita formarunt, vt ex libidinosis, impuris, iniustis, auaris, rapacibus, seditiosis, casti fierent, iusti, benigni, misericordes et legibus obedientes. Nec has animorum et rerum s. mutationes vna in gente effecit euangelii doctrina, sed magnis Asiae et Africae quondam partibus eandem felici successu

ex-

exseruit salutarem vim; totam Europae faciem commutauit et ex feris antea incolis mansuetos reddidit, pacificos, et multis aliis, insignibusque virtutibus praeditos. Has tantas et rerum et animorum mutationes humano generi adeo salubres, quotusquisque est, qui credere sustineat, ab errore, a superstitione, ab ingenii humani figmentis profectas esse, et non potius a deo, fonte omnium bonorum?

QUARTVM ARGVMENTVM.

Superest denique vltimum argumentum, quo quidem non alios, sed tamen nos ipsos de veritate religionis christianae convincere et animum nostrum in fide confirmare possumus; quodque nititur *sensu quodam interno*; cuius rei exemplum exstat in eo sensus genere, quo intelligimus, fieri non posse, vt res aliqua sit atque simul non sit. Sicut enim hoc, quod dicunt contradictionis, seu repugnantiae principium, sine omni vltiori argumentatione, verum esse sentimus; sic qui euangelii doctrina imbuti, eius vim animo emendato experti sunt, sensu quodam veritatis ita afficiuntur, vt de veritate huius doctrinae dubitare nequeant. Quocum veritatis sensu obscuro coniunctum est ratiocinium quoddam huius argumenti: „Vi et ope huius doctrinae euangelicae peccatorum conscientia „liberatus, animo emendatus, viribus ad vincendas libidines, ad colendas omnis generis „virtu-

„virtutes instructus, ad huius vitae misérias
„patienter menteque excelsa ferendas aptus
„redditus sum: ipso itaque sensu, huius/ doctri-
„nae vim et efficaciam experior saluberrimam.
„Atque si nemo, qui numen aliquod esse credit
„supremum, dubitat, an solis lumen, siue terrae
„fructus a Deo auctore profiscantur, quia hu-
„mano generi adeo insignes et varios prae-
„stant vsus, eorumque vi et vitam sustentamus,
„et sani, robusti hilaresque reddimur: qui fieri
„possit, vt ego dubitem, religionem christianam
„diuinitus humano generi datam esse, cum eius
„virtute, nouis instructus virtutibus, multa
„magnaque beneficia consecutus sum?,, Ad
hunc veritatis sensum atque animi persuasionem
accedit in hominibus piis operatio quaedam spi-
ritus s. illos hac in persuasionem ita confirmantis, vt
omnibus dubitationibus superatis, de doctrinae
christianae veritate ipso animi sensu conuicti
et aequè certi sint, ac se viuere, cogitare,
audire, videre sentiunt.

CAP. II.

DE SCRIPTURA SACRA.

I.

Libri Euangelistarum atque Apostolorum, quorum collectio Novi Testamenti nomine insigniri solet, ab auctoribus iis, quibus tribuuntur, scripti, et certum religionis christianae sunt fundamentum.

Nititur huius rei veritas historiae testimoniis, ad fidem gignendam sufficientibus. Quotusquisque enim est, qui dubitet, Ciceronis epistolas, Virgilii, Horatii libros ab hisce compositos esse auctoribus? Apostolorum autem et Euangelistarum libri ab antitistibus ecclesiae et reliquis hominibus christianis cura longe maiori solebant custodiri, quam plurima auctorum profanorum scripta; a legatis enim diuinis de maximis rebus, salutem aeternam spectantibus, scriptos esse intelligebant atque certa mentis persuasionem credebant. Deinde vero auctores sacri christianos coetus nonnumquam inuiferunt, qua occasione facultas illis dabatur libros suos inspiciendi eosdemque confirmandi. Non autem magna solum cura adhibita hi libri custodiebantur, sed et in publicis conuentibus praelecti, apographis multis saepius exarati, aliisque coetibus communicati sunt; qua re fiebat, ut mirum in modum augeretur copia testium nobis hac in re fidem facientium. Versionibus horum librorum e. c. Syria-

ca, latina, aliis, tandem editis, fraudi locus relictus est fere nullus. Deinde multa circumspeditione vfos esse christianos arduo in hoc negotio dignoscendorum librorum diuinorum ab humanis, ex eo patet, quod spuria reiicerent atque nonnulla vix admitterent, quorum tamen origo diuina postea plurimis comprobata est. Libri nempe *) noui Testamenti, quorum indubia semper fuit auctoritas, sunt sequentes: quatuor Evangelia vna cum actis Apostolorum. Paulli epistolae omnes, excepta ea, quae ad ebraeos inscripta est. Prima Petri; prima Ioannis. De secunda Petri, secunda et tertia Ioannis, de epistola ad Hebraeos, Iacobi, Iudae et Apocalypsi variae ortae sunt secundo et tertio saeculo disputationes. Quarum controuersiarum ea vis est, vt et iudicium nostrum de reliquis libris noui Testamenti confirmet, et probent, hos septem libros non sine multa cautione adhibita, reliquorum scriptorum diu. collectioni insertos esse. Quicquid vero tandem de libris, quos *deuterocanonicos* appellant, eruditi quidam iudicent, hoc tamen certum manet et extra omnem dubitationis aleam positum, priores illos libros ab iis exaratos esse diuinis auctoribus, quibus vulgo tribuuntur.

Iam

*) Librorum ab Euangelistis et Apostolis scriptorum collectio *Noui Testamenti* nomine, vt notum est, compellari solet: quod nomen originem duxit imprimis ex consuetudine Apostoli Paulli et aliorum doctorum, non modo Oeconomiam Mosaicam Ebr. VIII, 13. sed etiam Mosis, Prophetarum et reliquos iudaicae ecclesiae libros sacros *Vetus Testamentum* appellatum. 2 Cor. III, 14.

Iam vero, cum capite huius appendicis primo satis superque probauerimus, Iesum Nazarenum eiusque apostolos *legatos fuisse diuinos*; sequitur inde sua sponte, doctrinam, quam in libris suis exposuerunt, veram atque historiam de vita et rebus gestis Iesu Christi omni fide dignam esse. Sunt ergo haec *legatorum diu. scripta certum fidei et religionis fundamentum*. Vide Cap. XLVI. *Historiae relig. reu. succinctae.*

II.

Libri veteris testamenti, quales ad nostram aetatem pervenerunt, sunt omni fide digni et alterius religionis et fidei principium certum.

Inter omnes constat Iesum Christum eiusque legatos et omnes ecclesiae christ. antiquissimae doctores, libros eos, quos appellare solebant Iudaei *ἅγια γράμματα*, seu sacram scripturam, pro *certo ac indubitato fidei fundamento habuisse*. Christus enim non solum illorum auctoritate in sermonibus suis auditorum animos conuincere conabatur, sed expressis etiam verbis eorundem fidem et auctoritatem confirmavit. Sic e. c. Matth. V, 17. se non venisse, inquit, vt legem et prophetas (hoc est sacram scripturam Iudaeorum) auctoritate priuaret, sed vt impleret legem et vaticinia in iisdem, de se consignata. Eandem ob causam Iudaeos hortari solebat, vt sedulo legerent Mosis et prophetarum libros, quia eorundem sensum indagando, intelligerent, se esse illum, de quo

vates scripſiſſent. Ioh. V, 39. Eodem ſermone Iſraelitas reprehendit, quod Moſi fidem non haberent; alio autem tempore contendit, qui ea eſſet mentis prauitate, vt Moſis et prophetarum libris fidem non haberet, eum conuinci non poſſe, ſi vel homo aliquis, a mortuis reſuſcitatus, ei fidem facere vellet. Luc. XVI, 29. Haec autem Ieſus non modo ad Iudaeas locutus eſt; ſed eadem ratione ſolebat vti cum in vitam reuocatus diſcipulos ſuos inſtitueret; vide Luc. XXIV. Pari modo diſcipuli Ieſu Chriſti doctoris ſui veſtigiis ſemper inhaerentes, librorum vet. teſtamenti auctoritatem ſtabiliuerunt; quod ſatis ſuperque conſtat ex locis permultis Actorum Apoſtolorum, epiſtolarumque a Paulo et Petro *) ſcriptarum. Vnde colligitur Chriſtum et legatos ſuos librorum ſacrorum vet. teſtamenti, quales ea aetate in Palaeflina vulgo circumferebantur, fidem auctoritate ſua confirmaffe. Atqui vero hos libros quod ad *ſummam eorundem et argumentum pertinet integros* ad noſtram aetatem perlatoſ eſſe, firmis probari poteſt argumentis. Ne enim horum librorum inſignis aliqua corruptio fieret, prohibuit vel inprimis ſtudium ſingulare, quo Iudaei incenſi erant, horum librorum conſeruandi particulas vel minimas; deinde vero ſacrum eorundem et incredibile odium aduerſus Chriſtianos pariter atque doctorum chriſtianorum cum Iudais perpetua

*) 2 Tim. III, 16. etc. 1 Petr. I, 10. Actorum II. III. IV. VII. XXVIII. 28.

petua contentio. Qui enim fieri potuisset, ut praeclara quaedam et principalia librorum vet. testamenti loca, siue a Iudaeis siue a Christianis corrumpere, cum vtrique iisdem siue hebraicis siue graecis libris eorundemque versionibus vterentur? Hac igitur ratione libri diuini et in Iudaeorum Synagogis et in ecclesiis christianis per totum terrarum orbem dispersis, quod ad argumentum et summam attinet integri conseruati sunt. Nec est, ut de numero horum librorum acriter certemus. Sufficit tenuisse hoc: *Christi aetate totum vet. testamenti codicem fuisse diuisum in libros viginti duo; quorum numerandorum ratio haec fuisse fertur: Quinque libri Moysi, quatuor prophetae priores, Iosuae nempe liber, Iudicum Samuelis uterque Regum uterque. Quatuor libri prophetarum posteriorum: Iesae, Ieremiae, Ezechielis, duodecim prophetarum minorum, quorum libri vno comprehensi fuerunt volumine; nouem denique Hagiographa, quorum recensendorum licet ratio diuersis locis diuersa fuerit, hoc tamen certum, Psalmos, Prouerbia. Ecclesiasten, Iobum, Daniel, libros Chronicorum et Threnos sub diuinorum librorum nomine fuisse comprehensos, nec rationes proffare validas, ob quas ceteri libri e. c. Esdras Nehemias etc. ab horum societate excludantur. His in libris omnibus quamuis sint loca permulta siue incuria eorum, qui codices scribebant nouos, siue vetustate et tempore, in singulis verbis subinde lectionis varietate laborantia, doctrinae tamen mo-*

rum et fidei tam multis locis repetitae, tamque distinctis expressae sunt verbis, ut ex iisdem summa aliqua christianae doctrinae accurata non modo colligi, sed et singulae fidei doctrinae firmissimis probari possint argumentis.

III.

Libri noui pariter atque veteris testamenti diuinitus sunt inspirati.

Si dicimus hos libros diuinitus esse inspiratos, hoc ita intelligimus, *deum auctorum sacrorum animos sic affecisse, ut has, quas litteris consignarunt res, nec alias, his, nec aliis verbis scriberent.* Atque Deum hoc effecisse *peculiari quadam agendi ratione, vi spiritus s.* Nec alios exstare hodiernum libros, qui eadem ratione consignati sint.

I. Veteris quidem testamenti codicem vniuersum ab auctoribus diuinitus inspiratis hac ratione compositum esse, patet vel inprimis ex loco 2 Tim. III, 16. quo Paullus docet: totam scripturam s. *) quae ea aetate in Iudaeorum hebraicorum manibus versabatur, diuinitus esse inspiratam.

II. Libros autem noui testamenti parimodo ab auctoribus scriptos esse diuinitus inspiratis, eo magis clarum est, quod Christus Apostolis

*) Licet igitur librorum quorundam vet. testamenti auctores ignoti sint, hoc tamen non impedit, quominus eosdem pro diuinis habeamus; cum omnes libri huius codicis Christi et Apostolorum auctoritate confirmati sint.

lis suis saepius promisit, fore, ut spiritus s. illos imbuat omnium rerum notitia, quae sit necessaria ad munus suum feliciter gerendum. Ioh. XV, 26. XVI, 13. 14. 15. Atque hunc spiritum mansurum in animis suis Ioh. XIV. illisque supeditaturum rerum sensus et verba, ut sciant, quid et quomodo loqui debeant, cum coram iudiciis constituti, euangelii causam acturi sint. Quod si uero Apostoli hoc diuino inspirationis beneficio gaudebant in sermonibus habendis, *quanto magis credibile est, illos eodem usus esse cum litteris consignarent doctrinas, quarum notitia ad salutem totius generis humani erat necessaria?* Cum praeter haec Paulli testimonio 2 Tim. III, 16. constet, totam scripturam veteris testamenti diuinitus esse inspiratam; quidni eandem praerogatiuam credamus competere libris noui testamenti, scriptis a legatis diuinis, donis exornatis longe excellentioribus, quam prophetae ante Christi natiuitatem viuentes? (2 Cor. III.) His igitur aliisque rationibus commoti, doctores ecclesiae christianae antiquissimae apostolorum scripta eadem reuerentia prosequuti sunt easdemque ab humanis scriptis seiunxerunt cura simili, quam olim ecclesia Israelitica libros propheticos. Quod si vero vel maxime his argumentis probari non posset, (quod tamen satis superque probatum esse censemus) apostolorum libros esse singulari quadam ratione scriptos atque diuinitus inspiratos, essent tamen nihilominus certum et *firmum fidei fundamentum,*

quia argumentis comprobatum est validissimis, eos ab iis ipsis scriptos esse viris, qui religionis christianae veritatem non modo testimoniis suis omni fide dignis, sed et (quod de plurimis valet) multis cruciatibus et morte stabiliverunt cruenta.

IV.

Librorum, qui dicuntur apocryphi, auctores inspirationis beneficio non fuerunt praediti.

I. Nominis, quo appellari solent hi libri, causas doctores in medium proferunt varias. A veritate proxime abesse mihi videtur haec: Iudaeos graecos (seu hellenistas) inter et Ebraeos varias intercessisse in rebus s. dissensiones, notum est. His ideo libris, siue ab auctoribus graecis graeca lingua compositis, siue in eandem ex hebraea versis, Iudaei hebraei in sacros conuentus aditum denegarunt, eos denique libris adnumerarunt, quos, quia publice legere vitium erat, *vetitos* et *abscondendos* Iudaei appellabant. Hellenistae autem et Latini hos libros, sensim conuentibus s. illatos, eadem ac reliquos diuinos veneratione coeperunt colere. Hac opinione ad quosdam ecclesiae primae doctores delata, sub reipublicae christianae auspiciis hi libri ideo a multis habiti sunt pro inspiratis.

II. Libros autem apocryphos diuinitus inspiratos non esse, probatur contra *Pontificios* primum ex eo, quod Christi aetate Iudaeorum Palaestinam colentium canoni Vet. Testamenti
non

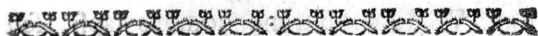
non erant inserti, ideoque nec ab eodem confirmati *); deinde vero quod multis in locis libris diuinitus inspiratis non consentiunt auctoresque produnt humanos. *Liber enim Iudith* probat homicidium Simeonis et fratrum cap. IX, 2. contra GEN. XLIX, 5. *Liber Sapientiae* cap. XVI, 21. pugnat cum EXOD. XVI, 31. de Mannae sapore. Auctor se venditat pro Salomone quod contrarium est testimonio antiquitatis et pugnat cum cap. XV, 14. nam sub Salomone Iudaei aliis gentibus non erant subiecti. *Liber Tobiae* cap. VI, 20. etc. superstitionem prodit, liber totus fabulas sapit iudaicas. *Iesus Siracides* cap. L. 1-12. puerilem habet orationis ornatum; eodem capite commate 27. 28. iniquum prodit erga gentes odium. C. XLVIII, 10. falsam tradit interpretationem de Elia venturo. Auctor Lib. I. Maccabaeorum ipse fatetur, suo tempore nullos fuisse prophetas, seu viros theopneustos cap. IX, 27. Lib. II. c. XIV, 42. laudat autochirian. Lib. II. c. XV, 39. fatetur, se tantum fecisse, quantum pro sua *potuerit imbecillitate*. Has igitur aliasque multas ob rationes, nos censemus atque credimus libros veteris et noui testamenti, a deo inspiratos, vnicum esse fontem et principium cognoscendarum et diiudicandarum veritatum salutarium, omniaque continere, quae hominibus scitu sint necessaria, vt mente emendati, vitae aeternae fiant participes; nec traditiones, nec scriptorum eccle-

*) Vide IOSEPHI locum contra Apion. supra a nobis explicatum.

ecclesiae primae libros, nec pontificum romanorum et conciliorum decreta eam habere vim, vt ex iisdem siue nouas condere ulli liceat fidei et morum doctrinas, siue abrogare eas, quas scriptura, s. continet.

Verbum dei maneat semper lux mentes nostras collustrans pariter atque purificans: est enim euangelium Christi diuina vi praeditum emendandi hominum animas, consolandi, regendi, atque ad omne virtutis studium excitandi. Haec vna sit fidei et vitae nostrae constans et certa regula, ad quam nostra componamus consilia atque opera, vsque dum ad id pertingamus scientiae atque omnis felicitatis fastigium, quo non amplius verbis et imaginibus obscuris, sed clarissima luce res ipsas videamus et aeterna fruamur beatitudine. Sancte Pater! sanctifica nos in veritate tua, verbum tuum est veritas. Amen.

CONSPECTVS TOTIVS LIBRI.

DOCTRINAE CHRISTIANAE COMPENDIVM.

Cap. I. de Deo.	I
eoque trinuno.	26
Cap. II. de creatione, conseruatione et gubernatione.	
Sectio I. de creatione.	42
Sectio II. de conseruatione et gubernatione feu prouidentia.	52
Cap. III. de Angelis.	68
Sectio I. de angelis bonis.	69
Sectio II. de angelis malis.	75
Cap. IV. de conditione hominis ante lap- sum, feu imagine diuina.	82
Cap.	

Cap. V. de conditione hominis lapsi, seu
de peccato. 90

Sectio I. de peccato quod primi homines
commiserunt. 90

Sectio II. de peccato in genere eiusque
speciebus. 104

Cap. VI. de Christo. 117

Sectio I. de eo, quod Iesus Nazar. verus
Messias sit. 117

Sectio II. de persona Christi. 127

Sectio III. de statu exinanitionis. 136

Sectio IV. de statu exaltationis. 140

Sectio V. de officio Christi prophetico. 149

Sectio VI. — — — — sacerdotali. 153

Sectio VII. — — — — regio. 162

Cap. VII. de Praedestinatione. 167

Cap. VIII. de emendatione hominis per
operationes Spiritus S. seu de gra-
tia. 177

Sectio I. de virium naturalium insufficien-
tia ad emendandum animum, seu de
libero arbitrio. 177

Sectio

Sectio II. de gratia in vniuersum; seu introductio vniuersalis in doctrinam de operationibus Spiritus S. quibus hominum mentes emendantur.	182
Sectio III. de vocatione.	186
Sectio IV. de conuersione seu poenitentia, quae contritione continetur et fide.	195
Sectio V. de illuminatione.	202
Sectio VI. de regeneratione.	204
Cap IX. de Iustificatione.	209
Cap. X. de statu hominum regeneritorum.	216
Sectio I. de vnione mystica.	216
Sectio II. de sanctificatione et renouatione.	220
Sectio III. de bonis operibus.	225
Cap. XI. de verbo dei eiusque vi et efficacia.	233
Cap. XII. de Sacramentis.	244
Sectio I. de Sacramentis in vniuersum.	244
Sectio II. de baptismo.	247
Sectio III. de sacra coena.	253
Cap.	

Cap. XIII. de ecclesia diuerfisq; ordinibus hominum eandem constituentibus.

Sectio I. de ecclesia. 265

Sectio II. de ministerio ecclesiastico. 268

Sectio III. de magistratu politico. 273

Cap. XIV. de morte, resurrectione, iudicio extremo, vita et condemnatione aeterna.

Sectio I. de morte naturali. 275

Sectio II. de resurrectione mortuorum. 279

Sectio III. de iudicio extremo et destructione huius mundi. 284

Sectio IV. de vita atque morte aeterna. 288

A P P E N D I X.

Cap. I. de veritate religionis christianae.

Cap. II. de scriptura f.

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100

8
14